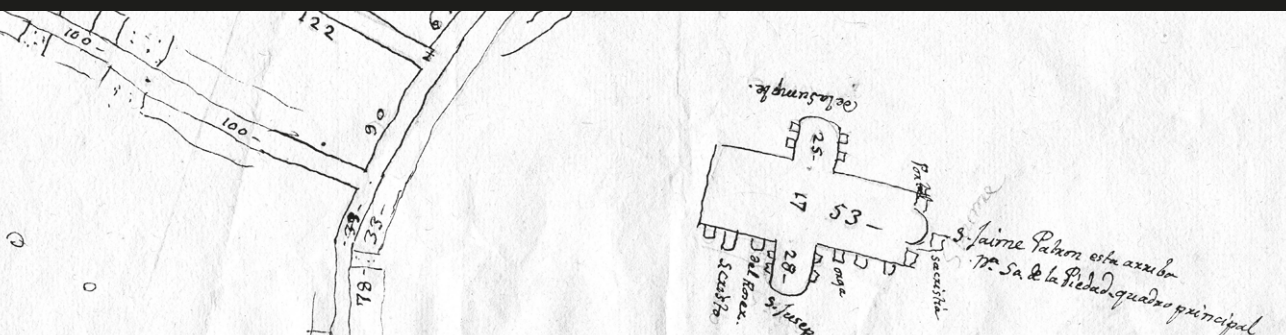

seminaris de la
SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

ELS CONJUNTS HISTÒRICS

La protecció del patrimoni immoble de Mallorca

Plànol de Manacor (detall)

Possiblement obra de Jeroni Berard

Darrer terç del segle XVIII

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 36,5 x 52,5 cm

Cedit per Jaume Fiol

seminaris de La
SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

ELS CONJUNTS HISTÒRICS

La protecció del patrimoni immoble de Mallorca

Francesca Tugores / Àngel Llull (coord.)

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats

Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència del Coneixement

Aquests textos són el resultat del seminari:

Els conjunts històrics. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca, que va tenir lloc a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana els dies 25, 26 i 27 d'octubre de 2011

Edita:

Societat Arqueològica Lul·liana

Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència del Coneixement

© D'aquesta edició:

Societat Arqueològica Lul·liana

Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència del Coneixement

© Articles i imatges:

Els autors

Disseny:

Antoni Garau

Impressió:

Gràfiques Planisi

ISBN 10: 84-617-1921-2

ISBN 13: 978-84-617-1921-1

Dipòsit legal: PM 908-2014

Àngel Llull / Francesca Tugores
Els conjunts històrics de Mallorca_007

Catalina Cantarellas Camps
Els conceptes de conjunt històric i de centre històric
El cas de Palma (Mallorca)_013

Antoni Sbert Casasayas i Pilar Simón Aznar
Consideracions sobre els models normatius del PGOU
de Palma per al Centre Històric_039

Antonio Lozano Ruiz i Francesca Tugores Truyol
Els conjunts històrics de Mallorca.
Història i problemàtica de la seva protecció_057

Francisca Coursach Pastor
La gestió d'un conjunt històric
declarat Bé d'Interès Cultural_081

Sebastià Riutort Taberner
El Conjunt Històric de Muro:
de la teoria a la pràctica_103

Apèndix
Setze plànols de nuclis de Mallorca atribuïbles a Jeroni Berard_139

Conjunts Històrics de Mallorca, un tema pendent

Àngel Llull i Francesca Tugores¹

Coordinadors del seminari

“... la única solució és (...) salvar tot lo que ens queda -fins els més mínims detalls- de les ciutats antigues i, en les obres noves, acostar-nos a l'ideal que informa la nostra tradició artística”

Guillem Forteza, 1921²

Des dels seus inicis, la Societat Arqueològica Lul·liana ha exercit de fòrum de trobada per a tècnics, especialistes i coneixedors del patrimoni. Des de les pàgines del BSAL i a través de diferents trobades especialitzades s'han analitzat aspectes concrets sobre els quals calia reflexionar des dels criteris tècnics. D'aquí que les publicacions *El patrimoni tucat*, *El patrimoni menor*, *El català, patrimoni de Mallorca* o *L'arquitectura i enginyeria popular*, entre d'altres, hagin esdevingut un referent al llarg del temps. L'any 2013 es van poder publicar els textos del seminari de patrimoni sobre *Els catàlegs municipals* que s'havia dut a terme el 2010. I de nou, gràcies a la Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència del Coneixement, ara es pot treure a la llum la feina que el 2011 havien presentat els diferents ponents sobre Conjunts Històrics.

El seminari que la SAL organitzà l'any 2011 sobre la tutela del patrimoni urbà de Mallorca sorgí de la consciència que aquest és un tema del qual hi ha pendent una reflexió que ha de servir per encarar el futur amb criteris renovats. Això és així perquè el concepte de ciutat històrica, de conjunt urbà, o del que en els darrers temps s'integra en el concepte de paisatge construït, és un tipus de patrimoni al qual s'hi han anat sumant elements des que fou començat a reconèixer dècades enrere.

Els valors que es troben en el patrimoni urbà són de diferent naturalesa, i només es poden identificar íntegrament en el marc d'estudis interdisciplinaris. En ells s'han de tenir en compte diversos elements. La primera atenció és, evidentment, per als edificis i el traçat urbà, que poden ser fruit d'aportacions de diferents èpoques o el resultat d'un traçat més o menys unitari. Per al seu reconeixement s'han d'analitzar, entre d'altres factors, la disposició volumètrica de les construccions, els buits urbans, els jardins, la vegetació, etc. Altres elements poden ser menys visibles per l'ull profà, com ara el parcel·lari o els vestigis arqueològics que hi poden romandre -tant en subsòl com en vertical-. Recentment s'han incorporat altres valors fonamentals que sovint es passaven

¹ La present aportació forma part de la transferència de coneixements del projecte d'investigació *Ciudades históricas y paisaje construido en Mallorca: Análisis de sus valores y estado de protección jurídica. Una propuesta de reordenación* (HAR2012-36193), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

² FORTEZA, G. : *L'art de construir les ciutats i la reforma de Palma*, Palma, Amengual i Muntaner, 1921, p. 8.

per alt: el patrimoni immaterial i la seva influència en el desenvolupament urbanístic -des d'activitats lligades a celebracions festives fins al perfil sociològic de la població-, tal i com reconeixen els documents internacionals al respecte.

La tutela del patrimoni urbà és, per tant, un camp complex, no sols per aquesta confluència de valors, sinó perquè en la seva gestió s'ha de combinar la seva conservació amb la continuïtat de la seva utilització, tot introduint usos contemporanis de manera respectuosa. Si ja parlem d'una matèria plena de matisos, la seva gestió es complica amb la manca de coordinació que trobam, tot sovint, entre els instruments de protecció que regula la Llei de patrimoni de les Illes Balears i la legislació sectorial d'urbanisme, fet que genera un panorama de proteccions insuficients, i tot sovint, incoherents.

Fig. 1. Establiments d'hosteleria a la plaça de Pollença

Quan no es gestiona des d'aquesta visió integral, es poden produir pèrdues de valor que poden venir de la desvirtuació dels propis espais urbans –darrerament habituals amb la invasió dels espais lliures amb edificis, mobiliari o entoldats d'hosteleria que acaben esdevenint permanents; com també de les modernitzacions absurdes de les places, els carrers o dels seus acabats; un altre bloc important de greuges sol correspondre a restauracions inadequades d'immobles, habituals quan les normatives no especifiquen quines intervencions són les adients; i ja per acabar però no menys important, es perden valors quan es perd el teixit social que dona sentit als nuclis i que en manté els usos tradicionals, com ha succeït a diferents indrets de Mallorca i també s'ha denunciat a nivell internacional a ciutats com Venècia, ara ja reduïda a decorat per al turisme.

Fig. 2. Edifici de nova planta adossat a abeuradors tradicionals a Sineu

Fig. 3. Exemple dels diferents tractaments d'obertures i acabats que es donen, tot sovint, a immobles tradicionals de l'illa

De tota aquesta problemàtica es tractà en el seminari *La protecció del patrimoni immoble de Mallorca: els Conjunts Històrics*, celebrat el mes d'octubre de l'any 2011. En els tres dies de ponències i a les taules rodones s'afrontaren diverses qüestions. En primer lloc, la problemàtica teòrica dels centres històrics, amb la ponència d'Ignacio Henares *La Historia del Arte como instrumento operativo en la conservación y gestión del patrimonio: los Centros Históricos*, i la de Catalina Cantarellas sobre *El centre històric entre la realitat i el disseny: el cas de Palma*. El segon bloc de ponències realitzà un estat de la qüestió sobre la *Història i problemàtica de les declaracions de Conjunt Històric a Mallorca*, per Toni Lozano i Francesca Tugores, que continuà amb l'anàlisi dels *Diferents models de gestió del centre històric de Palma. El marc del PGOU*, ponència que anà a càrrec de Pilar Simón i Antoni Sbert. La darrera sessió es dedicà a analitzar el moment posterior a una declaració, i això es feu a través de les ponències de Francisca Cursach *Implicacions per a un municipi d'una declaració de Conjunt Històric* i la de Sebastià Riutort sobre *El Conjunt Històric de Muro: de la teoria a la pràctica*.

Durant els tres dies en què es desenvolupà el seminari van sorgir debats paral·lels entorn a molts de temes que, per sí mateixos, mereixerien trobades monogràfiques: l'eficiència dels instruments de protecció, les intervencions contemporànies en els nuclis i edificis històrics, la redacció de plans especials, la gestió del patrimoni per part dels ens municipals, la necessitat de formació d'equips interdisciplinaris i la metodologia de treball, el valor dels eixamples i els instruments per gestionar-los, la difusió i divulgació del patrimoni entre els ciutadans, el turisme i el seu impacte positiu i negatiu, etc. Per tant, aquest volum només constitueix una primera aportació per a què, ja sigui des d'aquest o d'altres fòrums, es continuï la reflexió i s'aportin instruments per a la millora de l'estat de la qüestió.

Aquesta publicació compta amb un apèndix ben valuós, que, a més, lliga amb la idea que es defensa en alguns dels textos sobre la necessitat de conèixer en profunditat la morfologia dels nostres nuclis urbans: es tracta d'una sèrie de plànols preparatoris, la majoria inèdits, corresponents al *Viaje a las villas de Mallorca* de Jeroni Berard, que ben segur seran molt ben rebuts pels investigadors. Això ha estat possible gràcies a Josep Morata i a Jaume Fiol, a qui agraïm la generositat.

Els conceptes de Conjunt Històric i de Centre / Ciutat Històrica. El cas de Palma (Mallorca)¹

Catalina Cantarellas Camps

Universitat de les Illes Balears²

Resum

Els termes de conjunt i de centre històric són d'abast i significat diferent encara que de vegades es tendeixi a assimilar-los. El primer és més ampli i és el resultat d'una construcció normativa de caràcter internacional comunament referida, a la protecció d'una sèrie d'indrets i d'elements, entre d'ells al centre històric. Aquest, contràriament, es defineix no sols per la confluència de l'aparell normatiu patrimonial, sinó per l'acció d'altres disciplines científiques, i en particular de la teoria i pràctica del urbanisme. La conveniència de destriar cada una de les accepcions i precisar-ne la terminologia, particularment fins a la meitat dels anys setanta del segle XX, constitueix la introducció del present treball.

El nucli de l'article analitza la ciutat de Palma com a centre històric i com a conjunt historicoartístic, un procés construït entre 1900 i 1964, tot destacant el context estatal i internacional de la declaració en connexió amb el paper d'un arquitecte mallorquí: Gabriel Alomar Esteve.

La disparitat que des de 1964 existeix a Palma entre centre històric / ciutat històrica i conjunt historicoartístic / conjunt històric, no ha obstaculitzat la rehabilitació de tot un seguit d'àrees urbanes històriques, tot i que no sempre centrals, que es ressenyen breument per arribar a dues disquisicions: l'actual repercussió de la declaració de 1964, que és la vigent, n'és una; l'altra: la difícil harmonia entre els diversos agents que intervenen en la protecció.

¹ Aquest article és el resultat de la ponència titulada "La protecció del Centre Històric de Palma: entre la realitat i el disseny", desenvolupada en l'encontre organitzat l'octubre de 2011 per la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma sobre *La protecció del Patrimoni Immoble de Mallorca: els Conjunts Històrics* i dins una de les dues línies assenyalades, la de "Bases teòriques". Des d'aquesta perspectiva, ens referim, ara, a la divulgació dels conceptes esmentats en el text, que al seu moment vam ometre en favor de l'agilitat de la comunicació verbal. D'altra banda, la data del lliurament d'aquesta publicació, a les acaballes de l'any 2012, explica la referència ocasional a aquest darrer any.

² La present aportació forma part de la transferència de coneixements del projecte d'investigació *Ciudades históricas y paisaje construido en Mallorca: Análisis de sus valores y estado de protección jurídica. Una propuesta de reordenación* (HAR2012-36193), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

1. Els termes de Conjunt i de Centre Històric

Des del punt de vista del patrimoni és freqüent emprar com a sinònims un seguit de termes, tot i que no sempre ho són. Tot just, les contaminacions i imprecisions semàntiques són un dels problemes de la terminologia patrimonial. Aquest fet s'ha assenyalat des d'àmbits varis i entre d'ells des de la història de l'art, que n'ha indicat una de les causes: la manca d'una reflexió sobre el bé cultural aliena al corpus normatiu, el qual no sempre pot copsar la complexitat conceptual amb la precisió requerida.³ Un exemple significatiu el constitueixen els termes que ens ocupen: conjunt històric i centre antic o històric. El primer és una categoria legal que es va atorgar a la ciutat de Palma, com a d'altres nuclis d'Espanya, el 1964 sota la denominació aleshores usual: la de conjunt historicoartístic, mentre que el segon, tot i la pervivència de la seva utilització, equivaldria a la ciutat històrica per indicar l'extensió dels límits i la qüestió de la centralitat urbana. Cap de les dues nocions no és unívoca, i les inflexions que les caracteritzen estan connectades amb l'evolució de la noció de patrimoni i amb les mesures per a la seva preservació: definicions, criteris axiològics, sistemes d'intervenció, etcètera. Però, en el cas del centre històric la situació és més complexa des del moment que, com s'ha assenyalat, no només es fonamenta en la casuística jurídica ni en els documents d'actuació/rehabilitació patrimonial, que també ho fa. Altrament, hi ha visions que, tot i confluïr-hi, provenen de l'urbanisme com a ciència teòrica i aplicada. A despit de les peculiaritats, conjunt i centre comparteixen una naturalesa oberta i canviant, força més dinàmica en el segon cas.

L'assumpció de conjunt i de centre, sempre historicoartístics o històrics, són, en el seu sentit modern, simultanis: desenvolupats arran de les conseqüències de la Segona Guerra Mundial, tenen els seus antecedents en la primera meitat del nou-cents. Tot i l'estret lligam entre ambdós, els tractem en sengles i successives seqüències perquè ens interessa subratllar el que té de particular cada una de les accepcions. N'ometem una crònica detallada perquè ni és l'objecte central d'aquestes pàgines ni el tema és orfe bibliogràficament.

Considerem les nocions de conjunt i de lloc, atenent al marc estatal i a l'internacional a partir de la Convenció sobre el Patrimoni Mundial Cultural i Natural, de París de 1972, que, al costat d'altres documents, destrià tots dos termes fins aleshores freqüentment i parcialment imbricats. Del centre històric, en canvi, es subratlla, sempre de manera succinta, la incidència de l'aspecte patrimonial i de la teoria urbana.

1.1. El Conjunt

La categoria de conjunt històric en l'actual legislació espanyola engloba la precedent de conjunt historicoartístic, el qual no sempre s'emprà, als orígens de la seva configuració, d'una forma única puix oscil·là entre la integració de sectors només urbans, o urbans i també rurals. En aquesta línia, el 1963 el Consell d'Europa lliurà un informe relatiu a la defensa dels llocs, tant urbans com rurals, i a la dels conjunts historicoartístics,⁴ denominacions que quedaren consagrades a Espanya. L'informe incidirà en la Carta de Venècia de 1964, amb antecedents en la Carta d'Atenes del Urbanisme (1933). Si la

³ CASTILLO RUIZ, J.: "El futuro del patrimonio histórico: La patrimonialización del hombre", a *e-rph*, nº 1, desembre, 2007, p. 1 - 25. Al·ludeix al predomini de la caracterització legal en la definició patrimonial i a la manca d'acord terminològic, que ja és palès en l'ús indistint de patrimoni històric / patrimoni cultural.

⁴ És el denominat Informe Weiss elaborat l'any 1960 i que fou traduït i publicat a Espanya: *Informe del Consejo de Europa sobre la defensa y puesta en valor de los sitios y de los conjuntos histórico - artísticos* (Informe Weiss), Madrid, Dirección General de Bellas Artes, 1965.

Convenció de la Haia (1954) s'havia referit als centres monumentals, la Carta de Venècia parlarà de *sitio urbano o rural*, significats inserits en la definició de monument (art. 1), i reservarà als *sitios monumentales* un apartat específic (art. 14). Així doncs, la paraula *sitio* es va assimilar parcialment a la de conjunt, urbà o rural, i més específicament a conjunt historicoartístic, nom que consagrà l'ICOMOS creat l'any següent: 1965.⁵

A España al llarg de la dècada dels seixanta, i a remor del Consell d'Europa, es van distingir respecte a conjunt i a lloc, els conjunts historicoartístics, amb la precisió de *Sitios urbanos* per un costat, i de *Sitios mixtos urbano – naturales* per l'altre. Respecte als primers s'afirmava la urgència de la seva protecció a tenor dels canvis urbanístics coetanis. Pel que ateny als segons, l'objecte era tot just el contrari: protegir els llocs en perill de despoblament. Específicament, per sustentar aquestes figures,⁶ es recorregué a la Llei de Defensa del Patrimoni Històric Artístic Nacional de maig de 1933 i al corresponent Reglament d'abril de 1936. Aquest precedent, així com el del Decret Llei sobre el Tresor Artístic Nacional d'agost de 1926, ha estat posat de relleu per la bibliografia. Si el darrer acoblà dins els monuments: *las edificaciones o conjunto de ellas, sitios y lugares de reconocida y peculiar belleza... para mantener el aspecto típico, artístico y pintoresco... de España* (art. 2), la Llei de 1933 esmentarà els *conjuntos urbanos y rústicos, calles, plazas, rincones, ... fuera de las poblaciones que por su belleza, importancia monumental o recuerdos históricos, puedan declararse incluido en la categoría de rincón, plaza... o conjunto histórico artístico* (art. 19). La figura del conjunt historicoartístic, recollida en el període del franquisme, reconeixia i potenciava la condició urbana del patrimoni, aspecte ja explicat el 1926 més en teoria que a la pràctica en base al dret intocable a la propietat privada. La fita per aquesta categoria legal la constituïren les *Instrucciones para la defensa de los conjuntos histórico-artísticos de España* (1964), document que adoptà l'informe Weiss del Consell d'Europa de 1963.

Mentrestant, la sèrie d'organismes internacionals, amb la UNESCO com a marc, s'afanyaven en destriar què era conjunt i què lloc o *sitio*. Escollim el cas de la Convenció sobre el Patrimoni Mundial Cultural i Natural i alguns dels termes que es van dirimir en el tercer i darrer avantprojecte, entre juliol de 1971 i novembre de 1972, quan el document es va aprovar i emetre. Ens centrem en aquesta Convenció perquè és propera al seguit de declaracions a Espanya dels conjunts historicoartístics, i per la seva significació. Va definir, classificar i estipular l'estatut legal dels béns culturals arran de les conclusions de la Comissió Franceschini el 1968; va donar entrada al patrimoni natural al costat del ja tradicional cultural; incrementà extraordinàriament la massa patrimonial i universalitzà el patrimoni a través del patrimoni mundial o patrimoni de la humanitat en la denominació espanyola. Fou, doncs, una fita cabdal.⁷

5 De fet en castellà, la Carta de Venècia es denomina indistintament: *Carta Internacional sobre la Conservación y la Restauración de los Monumentos y de los Conjuntos Histórico-Artísticos* i *Carta sobre ... y Restauración de los Monumentos y Sitios*. La definició de *Sitio*, inclosa dins el monument, deia: *urbano o rural que nos ofrece el testimonio de una civilización particular, de una fase representativa de la evolución o progreso, o de un suceso histórico...* (art. 1), i l'article 14 era dedicat a *Sitios Monumentales*, els quals *deben ser objeto de cuidados especiales a fin de salvaguardar su integridad y asegurar su saneamiento, su arreglo y su valoración*. A la legislació espanyola contemporània es diferencien *Sitios* i *Conjuntos*, d'aplicació respectiva als testimonis arqueològics i als urbanístics.

6 ALOMAR ESTEVE, G.: "Justificación y explicación del presente Inventario", a *Inventario de protección de Patrimonio Cultural Europeo. IPCE. España. Conjuntos histórico-Artísticos. Sitios Mixtos Urbano-Rurales. Inventario resumido*, Madrid, 1967, p. 11 – 19.

7 Entre les aportacions sobre la tasca, el desenvolupament i el significat de la Convenció de París de 1972, hem tingut en compte les de SANZ, N.: *Comentario acerca de la Convención sobre Patrimonio Mundial, Cultural y Natural*, 2006, a www.mcu.es/patrimonio/.../PatrimonioCulturalE/.../05_PCE2_ i el de FRANCIONI, F.; LENZERINI, F.: *The 1972 World Heritage Convention. A Commentary*, Nova York, 2008. Un tema que interessa

Gran part dels suggeriments abastaren el patrimoni natural, menys atès que el cultural, i que calia potenciar mitjançant la presència de “monuments naturals”, alhora que s’havien d’evitar continguts imprecisos com el de les anomenades zones, vagament catalogades com una part del paisatge.⁸ Finalment, el patrimoni natural abraça tres categories: monuments naturals, formacions, i llocs [naturals].

Però, l’accepció de llocs, a més a més de la de monument també s’annexionà al patrimoni cultural on el conjunt quedava com l’únic nom específic. La feblesa del que es considerava lloc i del que es considerava conjunt era notòria puix *los lugares o conjuntos arquitectónicos* [a força de incloure molts conceptes i molt extensos] *competirían los unos con los otros*; per altra banda, el terme de conjunt històric dificultava la inserció dels monuments antics, o del valor d’antiguitat.⁹ Després d’altres puntualitzacions,¹⁰ el novembre de 1972, com ja s’ha dit, s’aprovà el text definitiu.¹¹

En síntesi, la Convenció de París de 1972 refermà, pel que fa al patrimoni cultural, la idea de conjunt com aglutinador de construccions, aïllades o no, sense mencionar les ciutats. Suplantà el terme *sitio* pel de *lugar*, i assenyalà tres categories de béns culturals: monuments,¹² conjunts i llocs (art. 1). Els conjunts foren considerats: *grupos de construcciones, aisladas o reunidas, cuya arquitectura, unidad e integración en el paisaje les dé un valor universal excepcional desde el punto de vista de la historia, del arte o de la ciencia*. En la redacció immediatament precedent eren mancats d’interès científic, i sols se’ls atorgava l’històric i l’artístic.¹³ Els llocs o *lugares: obras del hombre*

particularment és l’adopció del terme cultura en lloc del de civilització, sobre la qual cosa la primera autora citada explicà: *progresivamente [es va anar desplaçant] el concepto de civilización, que connotaba un conjunto de actitudes generales universales y transmisibles, para acercarse al concepto de cultura que denota formas de vida particulares y formas de producción concretas (técnicas, costumbres, creencias) directamente relacionadas con valores observables*: p. 44.

8 *Reglamentación internacional de la protección de monumentos, conjuntos y lugares. Texto preliminar. Anteproyecto de Recomendación y [Anteproyecto] de Convención.doc. SHC/MD/18 a unesdoc.unesco.org/images/0000/000014/001469SB.pdf*. Es tracta de les observacions fetes pels diferents Estats al text definitiu de la Convenció de la UNESCO per a la Protecció sobre el Patrimoni Mundial Cultural i Natural, i de les quals hem seguit les puntualitzacions a la redacció que s’havia enviat el 20 de juliol de 1971. La infravaloració del patrimoni natural la subratllà Finlàndia, entre altres països: annex I, p. 6. El Regne Unit intervingué en la delimitació de les “zones” i precisà: *El proyecto de Convención abarca casi todos los tipos y condiciones propias de los lugares naturales, incluidas las “zonas que son partes de paisajes de especial interés por su belleza”, pero no se definen estas “zonas”*: annex I, p. 16. Pel que fa a la inclusió de “monuments naturals” ho trameté EEUU i Austràlia: annex II, p. 2.

9 *Reglamentación internacional de la protección de monumentos, conjuntos y lugares. Texto preliminar...* França havia observat que si bé els “conjunts històrics” es defenien com *lugares ocupados*, es dificultava la incorporació dels edificis en ruïnes o monuments antics, perquè l’apel·latiu de conjunts era feble quan es *trata de estructuras en ruinas (monumentos antiguos)*: Informe de França: annex I p. 10; per a la cita del text: annex II, p. 11. Del mateix parer fou Finlàndia: annex I, p. 9.

10 Particular interès tenen les puntualitzacions d’Itàlia referides al tema dels valors, o bé en favor de la seva substantivació: reemplaçar la frase que *justifiquen su protección y valorización* per la definició de *que ofrezcan interés universal*, o bé de la seva ampliació: cas del valor científic. *Reglamentación internacional de la protección de monumentos, conjuntos y lugares. Texto preliminar...*, annex I, p. 10.

11 *Convención sobre la protección del patrimonio mundial, cultural y natural*. París, 21 de novembre de 1972. *Definiciones del patrimonio cultural y natural*: article 1, a portal.unesco.org/.../ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC.

12 Els monuments eren definits com: *obras arquitectónicas, de escultura o de pintura monumentales, elementos o estructuras de carácter arqueológico, inscripciones, cavernas y grupos de elementos, que tengan un valor universal excepcional desde el punto de vista de la historia, del arte o de la ciencia*.

13 Com s’ha assenyalat respongué a una proposta italiana. El text immediatament precedent era, pel demés, quasi bé idèntic al definitiu: [conjunts] *grupos de construcciones aisladas o juntas, cuya arquitectura, unidad e integración con el paisaje revisten interés público desde el punto de vista de la historia o del arte*. A *Reglamentación internacional de la protección de monumentos,Anteproyecto de Recomendación y [Anteproyecto] de Convención.doc. SHC/MD/18*, annex IV, p.2.

u obras conjuntas del hombre y la naturaleza así como las zonas, incluidos los lugares arqueológicos que tengan un valor universal excepcional desde el punto de vista histórico, estético, etnológico o antropológico, eliminant-se aquí, en canvi, un seguici de valors.¹⁴ Les categories similars del patrimoni natural no incloïen en cap cas l'acció humana.

Les pinzellades sobre el conjunt historicoartístic i la normativa de protecció de les ciutats històriques vindria de documents específics. El 1975, a la Carta Europea del Patrimoni Arquitectònic, que anà seguida de la Declaració d'Amsterdam, el terme de conjunt reapareix al costat de les nocions de ciutat i barri.¹⁵ En una línia semblant, i a l'any següent, la Recomanació de la UNESCO de Varsòvia – Nairobi, va emprar conjunt històric, o tradicional, en sentit extens, tant rural com urbà, arqueològic i paleontològic, i insistí en la necessitat de concebre'ls com un tot. Es seguí, en definitiva, la pauta de la Convenció de París de 1972, que, amb posterioritat, tot i les matisacions, es mantingué, cresqué i es redimensionà, i això amb independència que s'emprés el terme conjunt o el de centre històric, casos respectius de la citada Recomanació de Varsòvia- Nairobi de 1976,¹⁶ i del Col·loqui de Quito de 1977.

A Espanya l'antiga figura de protecció del conjunt historicoartístic, vinculada als centres històrics, cascs antics o ciutats monumentals, restarà subsumida, per la Llei de 1985, o *Ley del Patrimonio Histórico Español*, de 25 de junio de 1985 (LPHE 16/1985) en la categoria de conjunt històric, una de les més complexes com reiteradament s'ha observat. La seva definició ajunta les ciutats històriques i els antics *sitios urbano-rurales*, entre d'altres elements, ja que un conjunt històric és: *la agrupación de bienes inmuebles que forman una unidad de asentamiento, continua o dispersa, condicionada por una estructura física representativa de la evolución de una comunidad humana por ser testimonio de su cultura o...* Asimismo, es Conjunto Histórico cualquier núcleo individualizado de inmuebles comprendidos en una unidad superior de población que reúna esas mismas características y que pueda ser claramente delimitado (Títol II, art. 15.3 de la LPHE 16/1985). La Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears de 1998 no simplificà el contingut de la definició.¹⁷

¹⁴ Els llocs, també en la redacció immediatament precedent, es definiren així: *las zonas topográficas, obra de la naturaleza u obra conjunta de ésta y del hombre, cuya protección reviste interés público, en particular desde el punto de vista histórico, artístico, estético, científico, ecológico, etnográfico, literario o legendario*. Precisava, a més a més, la definició d'una sèrie de llocs com els arqueològics terrestres o subaquàtics, els científics i els llocs naturals, que en la redacció definitiva es simplificaren i es traspassaren majoritàriament a l'article 2: definició dels llocs naturals.

¹⁵ *Carta Europea del Patrimonio Arquitectónico*, Amsterdam, 1975 i la *Declaración de Amsterdam*, 1975. A la darrera: *Este Patrimonio [l'arquitectònic] comprende no sólo los edificios aislados... sino también los conjuntos, los barrios de ciudades y las ciudades que presentan un interés histórico o cultural* (apartat b). CASTILLO, M.Á. (ed): *Centros históricos y conservación del patrimonio*, Madrid, 1998, adjunta els dos textos en la versió francesa original: p. 155 – 165.

¹⁶ *Recomendación sobre la Salvaguarda de los Conjuntos Históricos o tradicionales y su función en la vida contemporánea*, Recomanació de Varsòvia - Nairobi de 1976. Sobre el conjunt diu: *conjunto histórico o tradicional [abraça] todo grupo de construcciones y de espacios, inclusive los lugares arqueológicos y paleontológicos, que constituyan un asentamiento humano tanto en medio urbano como en medio rural... Cada conjunto histórico y su medio [natural o construït]... deberían considerarse globalmente como un todo coherente.... todos los elementos válidos, incluidas las actividades humanas (por modestas que sean) tienen en relación con el conjunto un significado que hay que respetar* (art. 3).

¹⁷ Ho defineix com "agrupació homogènia de construccions urbanes o rurals, continua o dispersa, que es distingeix pel seu interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, històricoindustrial, social, científic o tècnic, amb coherència suficient per constituir una unitat susceptible de delimitació, encara que cadascuna de les parts individualment no tingui valor rellevant" (art. 6. 2. de la *Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears*). Els elements redundats de la definició els ha analitzat OLLERS VIVES, P.: "Els béns d'Interès Cultural Immobles. El seu règim de protecció", a DD.AA.: *Llei del Patrimoni Històric de les Illes Balears*, Palma, 2003, p. 39 - 69.

1.2. La construcció de la noció de Centre Històric

Per considerar la construcció de la idea de centre històric, cal acudir, al manco, a la reflexió teòrica, a l'aplicació urbanística i patrimonial, deixant al marge la confluència d'altres disciplines, des de la història de l'art a la geografia, la història, la sociologia o l'antropologia. Un seguit d'aportacions han enfocat els diversos aspectes, que van des de la consideració i/o evolució del centre històric com a bé a protegir i el corresponent règim jurídic, a l'estudi de les seves característiques, i al de la perspectiva de la planificació urbanística, etcètera.¹⁸

Paral·lelament a l'extensió de la protecció del monument aïllat a la del grup, lloc o conjunt de construccions o assentaments, fou la ciutat històrica, el centre monumental o el casc antic, qui atragué l'atenció.¹⁹ La fita inicial del interès per l'urbanisme del passat arrelà en la superació del concepte de monument vuitcentista que el concebia en la seva autonomia. Deixant els antecedents, el punt de partida, en la segona postguerra europea, és la Convenció de la Haia (1954) i els seus centres monumentals.²⁰ Ara bé, el deute amb la Carta de l'Urbanisme d'Atenes de 1933, impresa altra volta el 1957 amb un pròleg de Le Corbusier, i la seva defensa del funcionalisme, ocasionà una protecció puntual que s'estenia només als conjunts monumentals de gran vàlua, i que s'emprà com a pretext per destruir teixits urbans.

Tanmateix, amb simultaneïtat, Itàlia adreçà la mirada cap a la inserció de l'arquitectura moderna en la tradició, i desplegà un moviment teòric i empíric que conduí a la definició, valoració i respecte per la ciutat antiga, que rebé el nom de centre històric, una denominació que aleshores implicava centralitat i història. La Carta de Gubio (1960) concretà aquests afanys i sancionà l'assimilació del centre històric, tot i que sense abordar-lo directament,²¹ a la categoria de monument, expandint la protecció, endemés de a la morfologia urbana que ja havia propugnat Giovannoni, al teixit social o poblacional.²² En definitiva, en les dècades dels anys cinquanta i seixanta del segle passat, alhora que la normativa internacional afermava el vincle entre preservació de la ciutat i planificació urbana, a Itàlia es dugueren a terme les primeres intervencions en els nuclis històrics, en un context proper a la revisió historiogràfica de l'arquitectura moderna per part d'autors com Aldo Rossi.²³ El tema dels centres històrics esdevindrà un camp d'estudi específic.

¹⁸ Entre les aportacions que s'han tingut en compte per les diferents vessants i citats per ordre alfabètic, hi ha: CHATELOIN, F.: "El centro Histórico, ¿concepto o criterio en desarrollo?", a *Arquitectura y Urbanismo*, v. XXIX, núm. 2-3, 2008, p. 10 - 19; LAZZAROTTI, R.: "Historical centres: changing definitions", a *IJPP (Italian Journal of Planning Practice)*, vol 1, núm. 1, 2011, p. 73 - 89; GARCÍA RUBIO, F.: *Régimen jurídico de los centros históricos*, Madrid, 2007; RODRÍGUEZ ALOMÁ, P.: "El centro histórico: del concepto a la acción integral", en *Centro-h*, núm. 1, 2008, p. 51 - 64; SALINAS, V. F.: "Los centros históricos en la evolución de la ciudad europea desde los años setenta", *Eria*, 1994, p. 121 - 131. També el clàssic de CIARDINI, F.; FALINI, P. (eds): *Los centros históricos. Política urbanística y programas de actuación*, Barcelona, 1983.

¹⁹ Utilitzem el terme encara que diversos autors es decanten per d'altres, com són els d'àrees centrals antigues o els de paisatges urbans històrics, que, o bé actuen com a sinònims, o bé van més enllà de la clàssica noció de centre històric. Tanmateix el més freqüent és mantenir centre / casc antic / ciutat històrica.

²⁰ Parla de "centres monumentals" (art.1 c) en referència als que contenguin béns mobles o immobles, com monuments... camps arqueològics, grup de construccions d'interès històric, artístic o arqueològic.... (art. 1 a), i també edificis el destí dels quals sigui el de conservar o exposar bens culturals mobles: museus, arxius, etc (art. 2 b), a portal.unesco.org/.../ev.php-URL_ID=35744&URL_DO=DO_TOPIC.

²¹ LAZZAROTTI, R.: "Historical centres...", p. 77 remet l'afirmació a un estudi monogràfic de la Carta del Restauro de 1972.

²² CAROZZI, C. ; ROZZI, R.: *Centri storici. Questione aperta*, Bari, 1971. CIARDINI, F. y FALINI, P. (eds.): *Los centros históricos...*

²³ L'aportació és esmentada a MORATA, J.: *La memoria del arquitecto (Aproximación al estudio de la influencia*

Encara que la Convenció de París de 1972 abordà, com hem vist, la figura del conjunt de forma global, la coetània Carta del Restauro feu ús de la noció de centre històric, que la Carta de Venècia no havia diferenciat de la resta de la ciutat, i va precisar que el concepte havia de tenir en compte *no sólo los antiguos centros urbanos tradicionalmente entendidos como tales, sino, más en general, todos los asentamientos humanos cuyas estructuras unitarias o fragmentarias- incluso si se han transformado parcialmente a lo largo del tiempo- se hayan constituido en el pasado o en lo sucesivo, y tengan particular valor de testimonio histórico, arquitectónico o urbanístico*.²⁴ L'accepció, amb un seguit de variacions: ciutat històrica, conjunt urbà antic (Amsterdam, 1975) esdevingué una cita comuna des dels anys setanta en la normativa internacional, projectant-se fins a l'actualitat i de forma particular en els àmbits europeus (Espanya i Itàlia sobretot) i en els llatinoamericans. Així, els documents s'han referit a centres històrics i/o a ciutats històriques, com succeí, respectivament, al IV Col·loqui de Quito sobre la preservació dels Centres Històrics (1977)²⁵ i a la Carta de Toledo/Washington per a la Conservació de les Ciutats Històriques (1986 /1987). A Quito, els centres històrics comprenen els assentaments urbans i rurals configurats com un tot o conjunt o com una part; el concepte no s'allunya del de la Conferència de Nairobi de 1976.²⁶ Mentre, a Toledo / Washington es parla de ciutats, dins les quals, i entre d'altres, es destrien els centres o barris històrics.²⁷

Tot i això, els documents poden emprar la paraula conjunt com un tret característic del centre / ciutat. En definitiva, el centre històric / ciutat històrica pot al·ludir tant a una figura legal dins el conjunt, com passa a Espanya, com ser qualificada com a conjunt. D'aquí deriva la freqüent assimilació entre conjunt com a figura normativa i centre històric.²⁸ La recent Recomanació sobre el Paisatge Urbà Històric (2011) addueix la ciutat històrica i d'altres indrets urbans com un element destacat dins el conjunt, i el recordatori de definicions normatives que, com és freqüent, insereix, equival a una posta a punt del tema, tot just sota la denominació de conjunt.²⁹

del pasado en la teoría de la proyectación contemporánea, Palma, 1990, p. 86-89. La situació a Itàlia entre els anys 50 i 60, i els fonaments de la ciència urbana, és detallada a LUQUE VALDIVIA, J.: *Posibilidades y límites de una ciencia urbana autónoma: La aportación de Aldo Rossi*, Universidad de Navarra, 1995, a dspace.unav.es/...

24 Carta De Restauro italiana, "Anexo D. Instrucciones para la tutela de los 'Centros Históricos'" 1972, a ipce.mcu.es/pdfs/1972_Carta_Restauro_Roma.pdf en la traducció de MARTÍNEZ JUSTICIA, M^a J.

25 Ometem altres Cartes com la de Veracruz: *Criterios para una política de actuación en centros históricos de Iberoamérica*, 1992.

26 Al IV Col·loqui de Quito, amb aplicació a Amèrica Llatina i en concret a la regió dels Andes, es definí el centre històric així: [Són] *centros históricos todos aquellos asentamientos humanos vivos, fuertemente condicionados por una estructura física proveniente del pasado, reconocibles como representativos de la evolución de un pueblo. Como tal se comprenden tanto asentamientos que se mantienen integros, desde aldeas a ciudades, como aquellos que...constituyen hoy parte o partes de una estructura mayor*: El document és reproduït a CASTILLO, M.Á. (ed.): *Centros históricos...*, p. 167-168.

27 Així la Carta de Toledo, o *Carta Internacional para la conservación de Ciudades Históricas*, inicia el Preàmbul afirmant: *Todas las ciudades del mundo... son la expresión de la diversidad de las sociedades a lo largo de la historia*, i, curiosament, la traducció castellana de Washington substitueix el terme de "ciutats" pel de "conjunts": *all urbans communities*, a: www.international.icomos.org/charters/towns_sp.pdf. Les dues Cartes contemplen dins la ciutat a *las áreas urbanas históricas, a las ciudades grandes o pequeñas y a los centros o barrios históricos con su entorno natural o construido por el hombre* (2º paràgraf del Preàmbul de la Carta de Toledo i de la Carta de Washington). Tanmateix, substancialment, la definició no difereix de la del Col·loqui de Quebec.

28 La freqüent assimilació l'esmenta QUEROL, M^a. A.: *Manual de gestión del patrimonio cultural*, Madrid, 2010, p. 186: *Las ... características especiales de las ciudades han provocado que [una] mayoría de personas...[al referir-se a CH] esten pensando en ciudades*.

29 *Recomendación sobre el paisaje urbano histórico, con inclusión de un glosario de definiciones*, 2011, a portal.unesco.org/.../ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC. El glossari de definicions, explícit en el

Tot plegat, el centre històric és un concepte a posteriori establert a partir de la mirada del present sobre el passat. Un passat que, en termes generals, integrà, originàriament, l'espai existent en el trànsit de la ciutat pre-industrial a la industrial, i que sol coincidir, a Europa, amb els eixamples de la segona meitat del segle XIX.³⁰ Des de l'urbanisme, s'actua, particularment a Itàlia, sobre els centres històrics, que eren allò oposat a la resta de la ciutat, a la ciutat nova; en allò que, davant la ràpida i profunda degradació, calia renovar i calia fer-ho sense donar l'esquena a l'arquitectura contemporània.

La normativa internacional va abordar els centres o nuclis històrics primer de forma general i després específicament, originant una sèrie de declaracions que es referien als centres / ciutats històriques, indicant el segon terme una noció més extensa, d'acord, entre d'altres coses, amb la pèrdua de centralitat dels nuclis en qüestió i d'acord, així mateix, amb la inclusió del centre dins el concepte més ampli de béns urbanístics: Comissió Franceschini (1967). I és que, com afirmà l'historiador de l'art G.C. Argan, tot i la utilitat del terme, el concepte de centre històric és fals perquè mai *alcune parti della città doverebero essere "storiche" e altre "non-storiche"*. *La città é, in toto, una costruzione storica* (1983).³¹

Més enllà de la vigència de l'accepció de centre històric, o el que, de fet, li és escaient: ciutat històrica,³² allò consensuat és l'ampliació del patrimoni urbà, que abraça, juntament amb el que li és propi: construcció i xarxa urbana, el jardí (Carta de Florència de 1981), l'arquitectura del Moviment Modern (1988),³³ el patrimoni immaterial (2003) i, si més no, el paisatge urbà històric (Recomanació sobre el Paisatge Urbà Històric de 2011). Axiològicament, als valors espirituals de la Carta de Venècia: 1964,³⁴ se'n hi n'afegeixen molts d'altres com el turisme, un valor i una oportunitat, per citar-ne un dels problemàtics.³⁵ Des del punt de vista de l'operativitat, la noció de centre històric, incloent

títol de la Recomendació, inclou, pel que aquí ens interessa les dues següents: a) *Conjunto/ciudad históricos* (de la Recomendació de 1976 de Varsòvia – Nairobi): *Se considera conjunto histórico o tradicional todo grupo de construcciones y de espacios, inclusive los lugares arqueológicos y paleontológicos, que constituyan un asentamiento humano tanto en medio urbano como en medio rural y cuya cohesión y valor son reconocidos desde el punto de vista arqueológico, arquitectónico, prehistórico, histórico, estético o sociocultural. Entre esos conjuntos, que son muy variados, pueden distinguirse en especial: los lugares prehistóricos, las ciudades históricas, los antiguos barrios urbanos, las aldeas y los caseríos, así como los conjuntos monumentales homogéneos, quedando entendido que estos últimos deberán por lo común ser conservados cuidadosamente sin alteración.* b) *Conjunto urbano histórico* (de la Carta de Washington del ICOMOS). *Todo núcleo urbano de carácter histórico, con independencia de su tamaño, lo que comprende grandes y pequeñas ciudades y centros o cascos históricos, junto con su entorno natural o urbanizado. Más allá de su utilidad como testimonio histórico, esos conjuntos son expresión de los valores de culturas urbanas tradicionales.*

30 Obviem els antecedents i no tant els de la ciutat industrial, tan criticada per Ruskin i Morris, sinó els que s'originen als anys 20 i 30 especialment amb Le Corbusier qui els invoca de bell nou als anys cinquanta del segle XX.

31 ARGAN, G.C.: *Storia dell'arte come storia della città*, Roma, 1983, p. 271. Argan va defensar sempre la unió de l'arquitectura i l'urbanisme, com palesen les seves obres, entre d'elles "Condiciones históricas del urbanismo", a *Proyecto y destino*, Caracas, 1969 (1ª ed.: 1965).

32 És el cas de les ciutats del patrimoni mundial, on, per exemple, a la publicació de 2010 s'empra aquest terme: BIANCA, T.: "Les villes historiques au XXIe siècle" a, VAN OVERS, R.; HARAGUCHI, S; Tournoux, M. N.: *Managing Historic Cities. Gérer les villes historiques*, UNESCO, 2010. Ja abans la Carta de Cracòvia (2000) havia parlat de ciutats històriques.

33 *International Working Party for Documentation and Conservation of Building, Sites and Neighborhoods of the Modern Movement* (1988), acrònim de DoCoMoMo, estes a la Península Ibèrica el 1993 amb seu a Barcelona.

34 *Las obras monumentales de los pueblos, portadoras de un mensaje espiritual del pasado...* és la bella frase de la Carta de Venècia.

35 Des de la primera Carta o *Carta Internacional sobre Turismo Cultural*, ICOMOS, Bèlgica, 1976, quan el turisme es va considerar un aliat del patrimoni fins a la *Carta Internacional sobre Turismo Cultural. La gestión del turismo en los sitios con patrimonio significativo*, Mèxic, 1999, la perspectiva al respecte s'ha modificat força.

el seu equivalent ocasional o conjunt, pot afectar o bé al centre de la ciutat, o bé a la seva totalitat, i també a àrees que han tingut la condició de perifèriques i no de centrals.

2. El centre històric de Palma: de la configuració i protecció a l'actualitat

El centre històric de Palma es conforma a partir de 1902 quan comença l'enderroc de la major part del recinte fortificat. Fins el 1943, amb el Pla Alomar, la ciutat heretada roman amb escasses modificacions i manté la imatge assolida al llarg del vuit-cents, quan la protecció es limitava al monument i quan es dugueren a terme remodelacions urbanes d'envergadura, malgrat el plany que, des de 1840, elevaren erudits i escriptors davant la destrucció no sols de monuments sinó d'indrets tradicionals.

És Alomar qui transformà la ciutat vuitcentista. Ho feu parcialment des del moment que el seu Pla de Reforma (1943) no es completà. Dues dècades més tard, el mateix arquitecte promogué la declaració de Palma com a conjunt historicoartístic (1964). Afortunadament, el Pla General d'Ordenació Urbana de Palma (PGOU) de 1963, que reemplaçà el d'Alomar i que es caracteritzà per un creixement desmesurat, quasi bé no intervingué en el centre. El menyspreu per la ciutat històrica i la degradació dels barris no inclosos en la zona monumental de protecció, es corregiren de la ma del primer ajuntament democràtic, mitjançant un seguit de Plans Especials i del PGOU o Pla General d'Ordenació Urbana de 1985, que emprengueren una rehabilitació integral. Aquests són, bàsicament, els aspectes que es tracten a continuació.

3. La morfologia del centre històric de Palma

El centre històric és l'espai delimitat per l'antic perímetre de les muralles, el que avui són les actuals Avingudes i el Passeig Mallorca, rondes que, com havia succeït amb els baluards, els fossats i les escarpes, consumaren una separació: la de la ciutat antiga i la de la nova o eixample, com ocorregué a d'altres ciutats espanyoles i a diferència d'una sèrie d'europes, entre les quals s'hi troba la reforma de París. La ruptura entre la vella i la nova ciutat l'intentaren rectificar, sense èxit, els plans de reforma posteriors, els quals, fins a l'any 1943, van atendre sobretot al centre de la ciutat, una qüestió obviada al Pla d'Eixample de 1901.

La desaparició de les muralles constituí l'anhel de la majoria de ciutats de l'estat espanyol a partir de la Llei de 1864, que aprovà l'Eixample de poblacions. Després, va tenir especial incidència la Llei de 1895, amb la mateixa finalitat i amb l'objectiu de *mejorar y sanear las grandes poblaciones en el sentido que demanda la higiene*. A Palma, l'episodi no va diferir del que era usual, llevat la tardana data de la demolició de les fortificacions, que començà el 1902, quan tot just feia cent anys que s'havia completat el perímetre defensiu amb la construcció del llenç meridional marítim.³⁶ De la destrucció, aprovada el 1895, en quedaren exempts el tram de la mar i els baluards del front marítim.

A Palma, el desig de prescindir del cordó fortificat, assumpte que es lligava al de l'eixample de la ciutat, es remuntava als anys de la I República, i l'Ajuntament l'havia anat reviscolant de tal manera que el 1877 acordà la primera planificació. La dilatació del

Entre els quantiosos estudis: BRITO, M.: *Las ciudades históricas como destinos patrimoniales: potencialidades y requisitos*, Palma de Mallorca, 2008, que defineix, entre d'altres coses, i a partir de considerar nuclis i centres d'Espanya, i en menor mesura de Brasil, les variants, tipus i característiques de les ciutats històric - turístiques, especialment: p. 38 – 49. També, diversos articles inserits a GARCÍA MARCHANTE, J.S ; POYATO HOLGADO, Mª C. (coords.): *La función social del Patrimonio: el Turismo Cultural*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 2002.

36 CANTARELLAS CAMPS, C.: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Palma, 1981, p. 96.

procés originà el sorgiment d'assentaments fora de les murades, al voltant dels nuclis fabrils: barris de Santa Catalina a l'oest i de la Soledat a l'est, entre els més populosos. El gran entrebanc era i serà l'oposició de la branca militar. En aquest context, i amb la complicitat de les agrupacions i professionals sanitaris,³⁷ del suport de la burgesia i de la intel·lectualitat i del beneplàcit de l'Ajuntament, un decidit esperonador de l'enderroc fou l'enginyer de camins Eusebi Estada, que ho defensà a *La Ciudad de Palma*,³⁸ publicada en dues edicions: 1885 i 1892. L'obra era destinada a crear un estat d'opinió totalment favorable. Recalcava la inoperància defensiva de les fortificacions i el greuge de les servituds que implicaven des del moment en que no permetien construccions al voltant del perímetre. Havia arribat l'hora de la ciutat higiènica, i, per ressaltar-ho, poc importava manipular algunes dades demogràfiques sobre la relació higiene – mortalitat.³⁹

Progrés i enderrocament del cinyell emmurallat esdevingueren una equació indissoluble. El progrés era l'industrial i així ho exposaren, també, els escriptors modernistes. Si Gabriel Alomar, mort a l'exili, a El Caire, el 1940, afirmava que eren més profitosos per a la ciutat els qui emigraven a l'Havana que els rendistes,⁴⁰ Miquel dels Sants Oliver enfocava la indústria envers un turisme d'alta qualitat, i, sota els vapors de Rousseau, assimilava les murades a una opressió material i moral.⁴¹ Eusebi Estada, pel seu costat, argumentava, juntament amb el mòbil de la higiene, l'envolada de l'economia industrial que requeria un espai reduït, com convenia a l'illa, front al que reclamava l'activitat agrícola i ramadera. L'ascendència política de la que gaudiren els enginyers de camins en l'estat lliberal, convertí Estada en l'artífex de l'empresa,⁴² que desembocarà en el projecte d'eixample del també enginyer de camins Bernat Calvet.

37 Tant el Col·legi Mèdic i Farmacèutic com l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Balears eren partidaris de l'enderroc. Com sempre, hi havia alguna excepció, era el cas del metge Bartomeu Bordoy Gelabert (1831 – 1906) qui, en ocasió de les conferències organitzades a Palma pel Col·legi Mèdic sobre la higiene de la ciutat, manifestà que no era necessari derriuir les fortificacions.

38 El títol complet era: *La Ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche con un apéndice sobre las condiciones que han de reunir las viviendas para ser salubres*, Palma, 1892. En realitat, l'obra constava de quatre apèndixs, però el títol copsà el de major transcendència i connexió amb el tema, puix la resta es cenyien a la història de les fortificacions de Palma.

39 Ho ha assenyalat PUJADAS MORA, J. M^a.: "La cuantificación demográfica y epidemiológica en el higienismo balear, 1850 – 1930", a *Dynamis*, v. 32 (1), 2012, p. 165 – 184.

40 "Qui estima de veres [Mallorca] és aquell qui la fa produir, qui fa córrer barcos i carros, qui alça fàbriques i dóna feina" a, BIEL DE LA MEL [Gabriel ALOMAR], 1902, 11 de març: "Miramar II" a *La Roqueta*, a ALOMAR, G.: *Obres completes*. v. I., 2004, Mallorca, p. 197 – 205; cita: p. 200.

41 OLIVER, M. dels S.: "Banquete en honor de Don Eusebio Estada", a *La Almudaina*, 24 de gener de 1893.

42 ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma de Palma (Hacia la renovación de una ciudad a través de un proceso de evolución creativa)*, Palma de Mallorca, 2000 (1^a: 1950), p. 35. Consigna que Estada redactà, a petició de l'Ajuntament de Palma, la instància adreçada a Madrid per aconseguir l'enderroc (1893). Però, i això és el important, afegeix que el 1894 mantingué correspondència amb Antoni Maura, que, tot i ser ministre d'ultramar i no tenir relació directa amb la qüestió, era mallorquí, i, així mateix, amb el general Marcelo Azcárraga, del ministeri de guerra. La influència dels enginyers de camins s'ha d'adscriure a l'esfera de l'ascendència política en l'administració de l'Estat, on, des de Foment, apareixien com els més indicats per dur endavant i defensar els projectes que modernitzarien l'Espanya liberal.

Fig. 1. Pla Calvet, 1901

L'eixample de Calvet (fig. 1), aprovat el febrer de 1901, seguí el sistema radio cèntric que partia del perímetre de les muralles, al voltant del qual es produiria el creixement. El carrer, i no la il·leta, era la unitat d'actuació, resultant una corona o sector circular entorn del nucli existent. La il·lustració del plànol de Calvet indica prou bé la morfologia, aliena al sistema de quadrícula. Els enllaços entre la ciutat i els nuclis sorgits als afores per una banda i l'eixample per l'altra, s'establien a partir d'una xarxa bàsica i jeràrquica, que, en ajustar-se al traçat de les muralles, projectava la disposició en ziga-zaga i originava espais poligonals. Era constituïda tant pels carrers radials, que enllaçaven les carreteres de l'illa amb els carrers de la ciutat, com per sengles avingudes: una al voltant del nucli vell i l'altra, suggerida, de ronda o de tancament. Entre els passejos planificats, endemés de les Avingudes, se'n contemplaven dos, un a l'oest, o actual passeig Mallorca de dues calçades a banda i banda del torrent de Sa Riera, i l'altre a l'est o passeig del Molinar.

Un fet notable és la manca d'expectatives de Calvet sobre l'atracció burgesa cap a l'eixample. Encara que havia catalogat la zona oest com a residencial, zona on tot just intervindria Alomar, destinant la resta a la indústria i anàlegs, reservà la ciutat existent per a les classes acomodades. De fet, la burgesia rebutjà assentar-se en l'eixample, exceptuant-ne determinades zones, properes a una part de l'antic recinte emmurallat.⁴³ Aquesta circumstància fou causa i efecte alhora de les característiques de l'eixample, que acollí un caramull d'edificis fabrils, magatzems i cases humils. Cal destacar aquest fet perquè, amb alts i baixos, s'ha mantingut fins l'actualitat, de tal manera que el centre històric manté la condició de centralitat en la vivenda, i no tant en el comerç, a despit de les noves àrees sorgides en la perifèria.

Mentre l'eixample es definia amb extrema lentitud, el nucli vell, en el qual Calvet no hi havia incidit, va ser objecte de diversos projectes de reforma, enllestits ara ja per arquitectes i no per enginyers, que, amb l'excepció del planificat pel tècnic municipal Gaspar Bennazar (Palma, 1869 - 1933), introduïren una visió de la ciutat més flexible, intentant conciliar, en paraules de l'arquitecte Guillem Forteza (Palma, 1892 - 1941), l'imperatiu artístic, vinculat a l'arquitectura, i l'imperatiu tècnic, característic de l'enginyeria.⁴⁴ Tanmateix cap de les reformes progressà fins l'aprovació del Pla Alomar.⁴⁵

3.1. La transformació del centre de Palma: el Pla Alomar de 1943

El canvi més important en la ciutat vuitcentista fou, com s'ha mencionat, resultat de l'aplicació parcial del Pla Alomar. L'arquitecte Gabriel Alomar Esteve (Palma, 1910 - 1997) que s'havia titulat a Barcelona el 1934, va guanyar el *Plan General de Alineaciones y Reforma de Palma* convocat per l'Ajuntament i aprovat el febrer de 1943. El Pla fou un pla global al inserir el nucli històric, l'eixample i la sèrie de nuclis sorgits al marge d'aquest. Ens limitem a assenyalar alguns trets de la reforma de

⁴³ Al marge que Calvet prioritzés el centre de la ciutat com assentament del que anomenà les classes dirigents, ja el 1906 Enric Sureda s'havia referit, al costat de a la conveniència d'haver dut a terme un Pla urbà global: reforma interior i eixample, al problema derivat del segon en projectar l'expansió cap a l'interior de l'illa i no cap a la mar: SERRA i BUSQUETS, S. *Projectes modernitzadors a Mallorca*. Palma, 2003, p. 73 - 74. Precisament aquest tema l'intentà solucionar l'arquitecte Bennazar mitjançant el Pla aprovat de 1916 que no es tirà endavant.

⁴⁴ El context de la cita següent en la concepció de la ciutat és difícil discernir "que és lo que origina més catàstrofes [en el urbanisme], si prescindir de l'imperatiu artístic o prescindir de l'imperatiu tècnic", a FORTEZA, G.: *L'Art de construir les ciutats i la Reforma de Palma* (Conferència llegida en el Museu Arqueològic Diocesà. Les velles del 10 i 15 de febrer de 1921) Mallorca, 1921, p. 27 - 71; cita: p. 28.

⁴⁵ L'anàlisi dels diferents plans es poden resseguir acuradament a SEGUI AZNAR, M.: *Arquitectura contemporànea en Mallorca (1900 - 1947)*, Palma, 1990.

l'interior de la ciutat (fig. 2). Alomar incidí en quatre aspectes: el circulatori, l'higiènic, l'estètic i l'econòmic, respectant sempre el valors monumentals de la ciutat, és a dir la idea del monument en la seva autonomia.⁴⁶

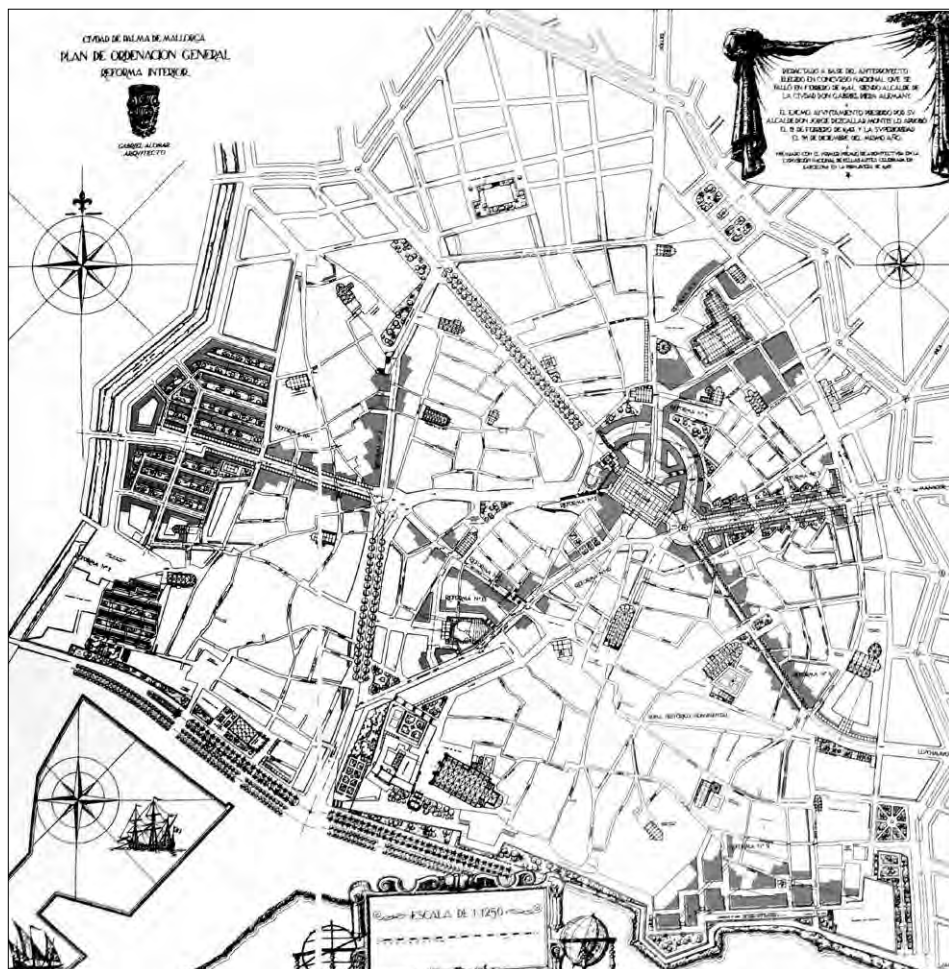

Fig. 2. Pla Alomar, 1943

⁴⁶ Una descripció del Pla, a SEGUÍ AZNAR, M.: *Arquitectura contemporánea...*, p. 335 – 352, especialment p. 338 – 342 pel que fa a la reforma interior de la ciutat. L'autor parteix de l'original mecanografiat, custodiat a l'Arxiu Municipal de Palma, i titulat: *Memoria del Plan General de Alineaciones y Reforma*. Un resum de la reforma d'Alomar, a LUCENA, M. et alii: *Palma. Guia d'Arquitectura*, Palma, 1997, p. 122 – 123.

El resum és com segueix: [El Pla] *comprende doce reformas principales... Con estas reformas se persiguen objetivos de las cuatro clases siguientes*⁴⁷ [els quals, lògicament, en molts de casos, s'imbricaven]:

a) *Circulatorios, abriendo vías de penetración y enlazando entre sí puntos actualmente incomunicados.* Fou els casos del carrer de Jaume III, l'únic que es va portar a terme, del viaducte volat del carrer de San Miquel, o de l'obertura de vies ràpides pels barris del Socors i de Sa Gerreria, els quals s'havien de sanejar amb un resultat negatiu sobre l'entramat arquitectònic i urbanístic.

b) *Higiénicos, reconstruyendo zonas que se hallan en malas condiciones.* Les actuacions requeien en el gruix de barris citats en l'anterior paràgraf i en el del Puig de Sant Pere, l'*slum* de la Ciutat, i de Sa Calatrava. Reclamaven una renovació total, que no es realitzà.

c) *Estéticos, dignificando ambientes urbanos:* casos de la regularització de la plaça Major o antiga plaça del mercat i de l'escalinata monumental entre aquesta, a la part alta de la ciutat, i el passeig de la Rambla, a la ciutat baixa.

d) *Económicos, valorizando o revalorizando zonas decaídas o de poco valor:* s'urbanitzava el tram entre el carrer Jaume III i el passeig Mallorca, i es proposava rehabilitar la barriada de Sa Calatrava.⁴⁸

A despit de la destrucció del patrimoni que s'hagués produït en el cas d'enllestir-se totes les reformes, i que evidència prou bé el disseny del corresponent plànol, cal destacar una sèrie d'aspectes. Alomar volia mantenir la centralitat de l'àrea històrica, i evitar que la població benestant es desplaçés per la dificultat de la circulació rodada i per la manca d'àrees representatives i l'existència d'altres força degradades. Una de les actuacions més destacades es va concretar tot just en la creació de la urbanització de l'àrea que discorre entre el carrer de Jaume III i el passeig Mallorca (fig. 3), en els antics terrenys, que havien romes erms, de l'Hort d'en Moranta i del baluard de Sitjar, a l'interior oest de la ciutat. Alomar va acudir aquí al principi funcional, ja que no existia *ningún pie forzado de armonización estética con el resto de la ciudad [i] la proyectamos dentro de un estilo actual.*⁴⁹

⁴⁷ ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...* anvers de la làmina IV, p. 48.

⁴⁸ No s'ha d'obviar que temps després, Alomar rebutjà, indirectament, l'arrasament dels barris que havia programat (i que, com sabem, no s'havia dut a terme) en un moment que la rehabilitació d'un dels que havia menyspreat: el Puig de Sant Pere, estava en marxa. ALOMAR ESTEVE, G.: *Memorias de un urbanista. 1939 - 1957*, Palma, 1986, pp.152-153.

⁴⁹ ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...*, p. 51.

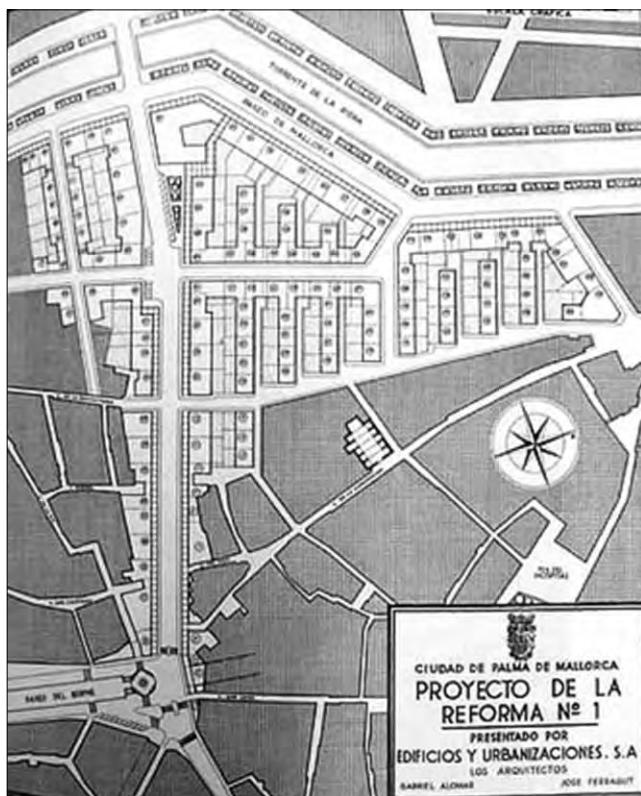

Fig. 3. Urbanització de la zona del passeig Mallorca proposada pel Pla Alomar, 1943

Fig. 4. Vista dels resultats del pla a la zona de Bonaire / passeig Mallorca

Acabava l'explicació del Pla afegint als quatre objectius esmentats, una cloenda: *Se respeta en absoluto todo lo que tiene valor histórico-monumental o típico, y en general el 'carácter' de la ciudad, cuyo estilo y cuya escala no se desvirtúan.* El dit permet enllaçar amb el respecte a allò històric - monumental que es plasmà en les Ordenances municipals de 1944, les quals, imprescindiblement, s'havien de completar amb la constitució d'un Patronat i amb una tasca de catalogació, estris sense els quals la preservació no tindria efectivitat. El catàleg preveia el grau de conservació dels edificis (conservació integral; conservació de façana i pati; de façanes; de patis i, finalment, de detalls exteriors i interiors) i tenia cura d'una sèrie de béns mobles: des dels enteixinats fins a peces del mobiliari, avançant així la inclusió del contingut o béns mobles en l'edifici, o bé immoble.⁵⁰ Insistí en la implicació municipal com a contenció pel *mercantilismo* o a la *falta de sentido artístico de propietarios y aún de técnicos poco escrupulosos.*

Més enllà de les reformes, calia mantenir l'esperit de la ciutat, ja que *si un día llegaran a desaparecer de Palma sus barrios antiguos, sus monumentos, sus vetustos caserones, ... sus calles tortuosas.... ¿qué es lo que quedaría de su espíritu?*⁵¹

De les dotze reformes que planificà, entre mitjans de la dècada dels quaranta i durant la següent, amb la seva intervenció sols es començaren a executar la del carrer Jaume III, que s'integrava amb la nova urbanització del sector oest, i la remodelació de l'àrea del nou mercat o de l'Olivar. Més endavant, s'emprendrien alguns dels projectes, més o manco modificats: laterals del passeig Mallorca, tot destacant el front esquerra mirant a la mar, d'alçàries regulars, fidel al projecte d'Alomar, en oposició a la banda o costat oest de lliure alçada, la reforma de la plaça Major i l'escalinata d'enllaç entre aquesta i el passeig de la Rambla.

El pla Alomar ha estat enfocat des de diverses perspectives, entre les quals destaquen les al·lusives a la seva dignitat.⁵² No debades contenia ressons de la Carta d'Atenes del Urbanisme (1933), resultat del IV CIAM, publicada, justament per Le Corbusier i Josep Lluís Sert l'any 1942. Des de la nostra perspectiva, s'hauria d'atendre a situar la planificació en l'estat espanyol. En aquest sentit, és important el pensament d'Alomar entre l'any 1943 i 1951. Ja el 1948 a l'article, publicat al *Boletín de la Dirección General de Arquitectura*, amb el títol: *Sobre las tendencias estilísticas de la arquitectura española actual*, s'allunyà, igual que altres arquitectes com Bidagor, del pensament oficial, de repudi de l'arquitectura moderna. Quan el 1950 publicà *La Reforma de Palma. Hacia la renovación de una ciudad a través de un proceso de evolución creativa*, obra de la qual només s'adquiriren a Palma disset exemplars,⁵³ endemés de sintetitzar el seu Pla de Reforma, introduí una sèrie d'afegitons, fruit de l'estada al Institut Tecnològic de Massachussets, el 1945, que li desvetllà el pes de les qüestions urbanes, que reflectí en l'obra: *Teoría de la Ciudad (Ideas fundamentales para un urbanismo humanista)* de 1947 en la primera edició.⁵⁴

50 ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...*, p. 70 -74 i l'àm. VII.

51 ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...*, p. 75.

52 Fem ommissió ara dels que han incidit en els aspectes especulatius, en base, no en l'estudi econòmic de la Reforma, sinó en les informacions de l'arquitecte a ALOMAR ESTEVE, G.: *Memorias...*, p. 42 - 44. Pel que fa a la dignitat del Pla fou destacada, d'hora, per l'arquitecte Manel Ribas Piera autor del PGOU de Palma de 1973 i, l'opinió, amb variants, ha estat recollida succintament en la bibliografia general, com és el cas de l'obra de TERÁN, F. de: *Planeamiento urbano en la España contemporánea*, Madrid, 1982, p. 192.

53 Carta de l'escriptor Llorenç Villalonga a l'arquitecte, l'abril de 1956: POMAR, J.: *Llorenç Villalonga. 333 Cartes*, Palma, 2006, p. 145-146.

54 Entre els anàlisis de *La Teoría de la Ciudad*: MARTÍNEZ CARO, C.: "La aportación de Gabriel Alomar a la

En definitiva, una ciutat humana i humanista, on la degradació moral i l'econòmica anaven aparellades, segons el vell lema, recordat per la Carta d'Atenes del Urbanisme de 1933, i que, en nom del funcionalisme defensat per aquesta, impel·lia a actuar decididament allà on era precís, i honrar la resta: la ciutat monumental, foren alguns dels punts que presidiren la Reforma de la Ciutat de Palma. Així ho explicità: en qualche circumstància *hemos sido radicales en la demolición; [però] la mayor parte de los barrios antiguos, todos aquellos en los cuales resultaba factible la adaptación a las necesidades modernas, han sido tratados en una forma mucho más respetuosa que la que lo fueron por nuestros predecesores* [els projectes no acabats dels primer terç del nou-cents].⁵⁵ Si descendim a nivells més concrets, es pot ressaltar la valoració de la vista sobre la mar, considerada un privilegi i de la que fruirien un seguit de zones; tant les renovades de bell nou, com Sa Calatrava, la destrucció inicial de la qual minorà a finals dels anys 40, com les fetes de nova planta. És una apreciació interessant com a preludi de la imatge d'una ciutat oberta cap a la mar, invocació que defensen els arquitectes illencs els darrers vint anys.

4. La declaració de Palma com a Conjunt historicoartístic (juny de 1964)

No deixem la figura d'Alomar perquè impulsà la declaració de Palma com a conjunt historicoartístic el juny de 1964.⁵⁶ Aleshores ocupava el càrrec de comissari del patrimoni artístic nacional (1963 – 1969). Prèviament, a nivell urbanístic s'havia protegit, el 1942, sota la categoria de monument, i amb el nom de “murada de la mar” el tram marítim de la fortificació que havia quedat exclòs, el 1895, de l'enderroc del recinte fortificat, i que discorria entre el baluard del Príncep i el del Puig de Sant Pere.⁵⁷ En el primer s'hi bastiren habitatges militars (1943), fa poc, el 2010, ensorrats, i el segon fou destruït (1963)⁵⁸ i reconstruït (1965).

La declaració de Palma, com la resta de les de les ciutats espanyoles, havia sorgit a l'empara de la Llei de maig de 1933 i del Reglament d'abril de 1936, i s'integrà en el marc de la figura del conjunt historicoartístic, que proliferà des de l'any 1963, tot just, sota la iniciativa de Gabriel Alomar.⁵⁹ Es reiterà amb èmfasi la ineludible implicació dels ajuntaments, sempre titubejant des de l'Estatut municipal de 1924, que promogué el mallorquí Antoni Maura, i prevista al seguit de lleis de Règim Local i a les ordenances urbanístics.⁶⁰ I és que la participació tant dels municipis com de les diputacions no

formación de una nueva mentalidad urbanística en el ambiente de la arquitectura española 1950/1965”, a *Actas del Congreso Internacional de Roma a Nueva York: Itinerarios de la nueva arquitectura española 1950 – 1965*, Navarra, 1998, p. 283 – 291.

⁵⁵ ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...*, p. 45.

⁵⁶ Decreto 184/1964, de 11 de junio, por el que se declara conjunto histórico-artístico el casco antiguo de ciudad de Palma de Mallorca (Balears), a BOE, núm. 158 de 02/07/1964.

⁵⁷ *Monumentos Españoles. Catálogo de los Declarados Histórico - Artísticos 1844-1953*. Madrid, 1984 (3ª ed), tomo I, p. 85: amplia la informació continguda en edicions precedents, i insereix, apart d'una imatge, el plànol de delimitació. La protecció: Decret de 21/09/1942.

⁵⁸ Es recull la notícia del fet a la Sessió de 25/03/1963 de la Real Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, publicat a *Academia: Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, núm. 17, p. 85 -86 i digitalitzat a www.cervantesvirtual.com/.../la-muralla-del-mar-en-palma-de-mallor..

⁵⁹ PARRONDO ACERO, C. de: *Inventario del Patrimonio Artístico y Arqueológico de España. Declaraciones de Monumentos y Conjuntos Histórico-Artísticos, Parajes Pintorescos y Jardines Artísticos*, Madrid, 1973. A partir de la p. 161 es ressenyen el seguit de Conjunts declarats, entre els quals el primer fou el de Granada amb la denominació de “ciutat artística” el 1926. A partir de 1947, les declaracions rebrotaren (p. 171 i s.), i s'incrementaren força des de les acaballes de l'any 1963: p. 177 i ss.

⁶⁰ Una posta al dia, força detallada del tema, és la inserida a SÁNCHEZ LUQUE, M.: *La gestión municipal*

havia estat lliure de problemes. És el cas, per no allunyar-nos de la cronologia dels anys seixanta, del decret de 1958 sobre les categories de monuments provincials i locals, sense massa resposta, la qual en el cas de les Illes Balears: nul·la.⁶¹ En el que pertoca al primat de la ciutat antiga, mitjançant la declaració com a conjunt historicoartístic, connectava amb les tasques contemporànies del Consell d'Europa, no en va, Alomar declarà que *el testimonio mas significativo* [dels béns del passat que cal conservar] es, *sin lugar a dudas, el que constituyen las ciudades del pasado, los conjuntos urbanos... Las circunstancias del actual momento histórico han convertido en imperiosa y absoluta la necesidad de proteger estos conjuntos urbanos* (1964).⁶² En una altra direcció, la mesura no era estranya a la Llei del Sòl de 1956, en la qual Alomar havia pres part.⁶³

Fregant les declaracions, i com a complement, es van emetre Instruccions per la seva defensa, que es precisaren de bell nou quatre anys després: el 1968, ja sense la participació d'Alomar.⁶⁴ La seva eficàcia, en topar amb els interessos urbans municipals, fou molt relativa, tot i que cal subratllar la vàlua contextual.⁶⁵ La política de principis, o *Instrucciones para la defensa de los conjuntos histórico-artísticos* continguda en el Decret de novembre de 1964 i també publicada el mateix any,⁶⁶ es va completar amb ordenances específiques.

En el que respecta a Balears, es declararen com a conjunts historicoartístics les ciutats de Palma, Ciutadella i Eivissa, endemés d'un seguit de nuclis que alshores, en la dècada que ens ocupa, estaven o ja protegits o en procés d'incoació.⁶⁷

Palma fou, de les Illes, l'únic conjunt definit com a de primer ordre, sobre els dos ordres, en atenció a la respectiva importància, que es diferenciaren. Sota la denominació de "casc antic", la declaració es justificà, seguint la casuística del moment, en *La necesidad de salvaguardar los barrios antiguos y los edificios artísticos, y en evitación de que construcciones modernas desvirtúen el concepto monumental de la ciudad*. Pel demés, Alomar hi distingí tres àmbits de protecció:

a) la *Zona histórico-artística propiamente dicha*, la qual requeria una protecció total.

del patrimonio cultural urbano en España, Málaga, 2005, tesi en xarxa a digital.csic.es/bitstream/10261/.../11/Sanchez_Luque_Maria_Tesis.pdf

⁶¹ El Decret de juliol de 1958, que havia creat aquestes dues noves categories de monuments, prest demostrà el fracàs de la mesura, i a partir de 1963, quan es protegiren els escuts, emblemes, pedres heràldiques, etcètera: Decret 571/1963 de 14 de març, quedà clar la que l'acció de l'Estat no es podia obviar, a través de l'òrgan competencial o Direcció General de Belles Arts.

⁶² ALOMAR ESTEVE, G.: "Justificación y explicación del presente Inventario", p. 11 – 19, cita: p. 12-23, a *Inventario de Protección del Patrimonio Cultural Europeo IPCE. España...*

⁶³ Entre els estudis, amb referències a la participació d'Alomar: BASSOLS COMA, M.: "Ante el cincuentenario de la Ley del Suelo y Ordenación Urbana de 1956: el proceso de su elaboración y aplicación", a *Jornades sobre Dret urbanístic i Dret a l'habitatge*, Barcelona, 2006, especialment p. 13-16 i p. 21, a www.urcosos.net/.../jornadas%20dret%20urbanistic%20dossiermail.

⁶⁴ Va ser reorientada i precisada als Decrets de 18 de gener i de 21 de novembre de 1968.

⁶⁵ Pel tema de l'efectivitat: MUÑOZ COSME, A.: *La conservación del patrimonio arquitectónico español*, Madrid, 1989, p. 21 – 24. Pel que fa a l'anàlisi contextual: CASTILLO RUIZ, J.: *El entorno de los bienes inmuebles de interés cultural*, Granada, 1997, p. 137 -138.

⁶⁶ Ordre de 20/11/1964: BOE de 14/06/1965: *Instrucciones para la defensa de los conjuntos histórico-artísticos*. Es va publicar sota el títol: *Política de principios para la protección de las antiguas ciudades españolas. Instrucciones para la defensa de los conjuntos histórico – artísticos*, v. 1, Madrid, 1967.

⁶⁷ *Inventario de Protección del Patrimonio Cultural...*, p. 34: alguns dels que, a partir de la Llei Estatal de Patrimoni Històric Espanyol de 1985 i de la Llei Autònoma de 1998, mereixen la qualificació de Conjunts Històrics, es desglossaren el 1967 en Conjunts Historicoartístics i en Llocs Mixtes Urbans- Rurals.

- b) la *Zona de respeto*, per preservar el perfil urbà amb el control dels volums edificats,
- c) la *Zona de ordenación especial*, amb la finalitat d'ambientar els monuments o els espais urbans i que, implícitament, requerien un projecte previ d'ordenació urbana.⁶⁸

El gruix de les reformes del Pla de 1943, o bé restaren com a zones d'ordenació especial: barris de Sa Calatrava i del Puig de Sant Pere, endemés del gruix de Gerreria, o bé com a àrees de respecte: Jaume III – Passeig Mallorca, la qual cosa s'ha vinculat ocasionalment a interessos especulatius de l'arquitecte, amén de a la destrucció cabdal i parcial de la xarxa medieval.⁶⁹ En el que pertoca a les planificacions urbanes que exigien les zones d'ordenació especial, restaren aplaçades i originaren una completa degradació.

L'any 1974 Alomar proposà ampliar el conjunt historicoartístic. Era de caire puntual i prioritzava el caràcter monumental i les visuals, amb una atenció menor a l'entorn.⁷⁰ Entre les mesures, s'hi troba la delimitació de la zona historicoartística de l'àrea del baluard de Sant Pere, amb la incorporació del grup escolar de Jaume I i d'una part de la plaça limítrof: la de Sa Feixina; igualment s'ha d'esmentar la inclusió al catàleg, que fins aleshores constava de 178 béns, de nous elements, com el quarter d'Intendència, al carrer dels Socors, una obra militar del segle XIX, sobre un antic claustre conventual, la rehabilitació del qual es realitzarà entre 2005 i 2009.⁷¹

Possiblement ni el 1943 ni el 1964, dates del Pla de Reforma i de la declaració com a conjunt de Palma, Alomar sabé calibrar les conseqüències del boom turístic a les Illes,⁷² que, des de la meitat dels anys 50, es dirigí cap als nuclis costaners i no envers la ciutat històrica. En una altra línia, el pensament d'Alomar de 1964 no era gaire diferent del de quinze anys abans, quan havia afirmat tant que la preservació de l'entorn comportava la del monument, com la idea que *sería un absurdo el querer conservar para todo el casco antiguo de la ciudad [de Palma] este carácter arqueológico [això és el de les zones monumentals] al margen de las grandes arterias de circulación*.⁷³

Els successius Plans Generals de Palma, de 1963 i 1973, el primer d'un expansionisme exorbitant que el segon intentà corregir, no introduïren variacions substancials en el centre històric. L'any 1976, l'estudi encara vigent de Chueca Goitia: *La destrucción del legado urbanístico español*, atorgava una elevada puntuació a la conservació d'aquell. En una escala de destrucció del 1 al 10 (la màxima), Palma es situava en el grau número 2. Sense la política municipal i el desinterès dels inversors envers el centre o casc antic això no hagués estat possible, però tampoc ho hagués estat sense l'acció de Gabriel Alomar.

⁶⁸ Ordre de 11/06/1964, p. 8555. Les zones historicoartístiques en sentit estricte: protecció total; les zones de respecte: protecció alta, ambiental i estilística; les zones d'ordenació especial: renovació amb una projecte d'ordenació urbana, i, finalment, les zones verdes.

⁶⁹ RIERA FRAU, M^a. M.: "Planeamiento urbanístico, promoción inmobiliaria y arqueología involuntaria", a *Arqueología y territorio medieval*, 1994, núm. 1, p. 93-99.

⁷⁰ "El conjunto Histórico – Artístico de Palma de Mallorca", ampliació aprovada el 11/02/1974, a www.cervantesvirtual.com/.../el-conjunto-historico-artistico-de-palma...

⁷¹ MESTRE QUETGLAS, J.: *Quarter d'Intendència [Illes Balears]*, Palma, 2003. El 2003, l'edifici va ser adquirit pel Govern de les Illes Balears.

⁷² No sé si la comparació és massa agosarada però tampoc aleshores ho havia besllumat Josep Lluís Sert, que, tot i l'activitat a Harvard, el 1964 ja havia projectat a Eivissa alguna urbanització, com la de Can Pep Simó. L'activitat a Eivissa de Sert, a TORRES, E.: *Guía de Arquitectura de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*, Barcelona, 1981.

⁷³ ALOMAR ESTEVE, G.: *La Reforma...*, p. 69 -70.

5. La ciutat de Palma a l'actualitat: algunes consideracions

Els primers ajuntaments democràtics intervingueren amb decisió i esforç en la deficitària situació del centre històric, i, en lluita contra el creixement especulatiu i destructiu, especialment en els llocs governats, en coalició o no, pel Partit Comunista, abordaren la planificació i gestió urbanística com un instrument de transformació social i patrimonial.⁷⁴ Mitjançant un urbanisme d'austeritat, es conceberen tota una sèrie de plans especials de reforma interior (PERIS), i s'enllestí un nou PGOU, aprovat el 1985 i que es modifica, per raons polítiques i no en base a requisits urbanístiques, deu anys després sota el govern del Partit Popular.

Els PERIS es convertiren en l'eina bàsica de la intervenció urbana en el patrimoni. En la primerenca dada de 1980 ja estava en marxa el primer pla de rehabilitació integral: el del Puig de Sant Pere (arquitectes Elies Torres i Martínez la Peña). Al projecte del Puig, li seguirien el del Jonquet (1985), el de Sa Calatrava i d'altres que no s'ultimarien fins més endavant, com fou el cas del barri de Sa Gerreria, que s'aprovà el 1995 i es modificà el 1998. Gràcies a l'ajut econòmic de la Unió Europea (URBAN II), el PERI esmentat es va estendre a les àrees de Sa Calatrava, planejada ja en la dècada dels vuitanta, i El Temple.

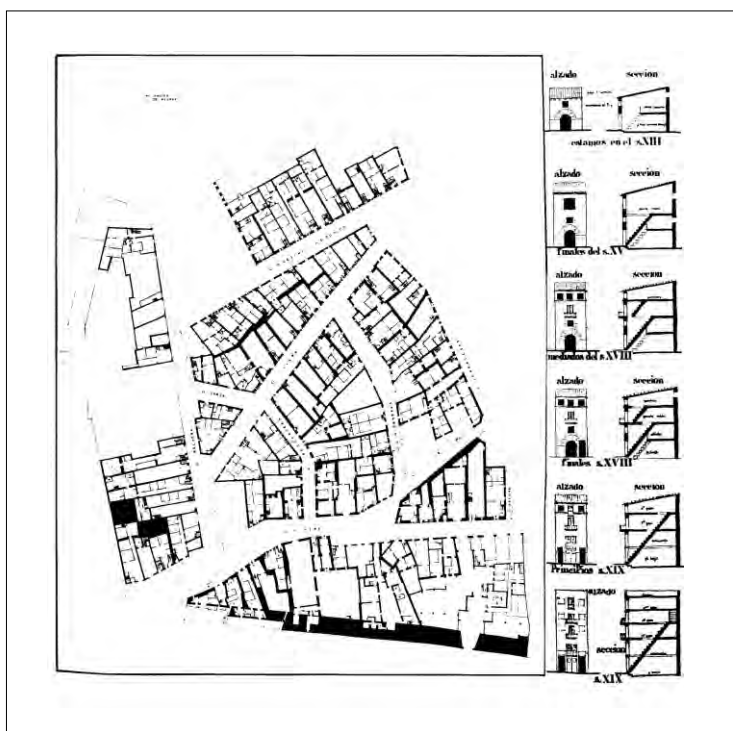

Fig. 5. Estudi tipològic previ a la reforma del Puig de Sant Pere (COAB)

⁷⁴ ROCA, J.; FORTUNY, T.: "Ponencia III [El planeamiento municipal y la recuperación de la Ciudad Histórica]", a BSAL (*Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*), 46, 1990, p. 105-122. Per defecte d'impressió quedaren en blanc un seguit de pàgines, però l'aportació és online.

Fig. 6. Estat del Puig de Sant Pere abans del Pla Especial de 197...
(cortesia Patronat Municipal de l'Habitatge de l'Ajuntament de Palma)

No és el moment d'analitzar els diferents plans especials.⁷⁵ Com a síntesi diguem que la màxima exemplaritat, tot i la manca d'experiència, l'oferí el Puig de Sant Pere (fig. 5). Recuperà l'ús comunitari dels espais, defensà el dret al realotjament, i envestí el patrimoni des del respecte integral: recuperació de tècniques i de tipologies, preservació del parcel·lari, etcètera. Posteriorment, tot i les valuoses aportacions a nivell d'infraestructures i equipaments públics, el primat dels interessos econòmics, absents en el Puig, repercutirien negativament, tant en els temes socials com en el manteniment del teixit urbà. L'exemple més significatiu l'ofereix el barri de Sa Gerreria, on es practicà un excessiu esventrat amb repercussions definitives en l'àmbit del parcel·lari i en el tipològic que, curiosament, comptà amb el beneplàcit d'algun tècnic municipal que, sense rubor, lamentava simultàniament la destrucció que el Pla Alomar hagués suposat. Sa Gerreria, sense cap element "monumental" apart dels fúnebres de les antigues fàbriques alfareres, és travessat avui per carrers pintorescs i placetes encisadores que constitueixen un adient decorat per bars i restaurants, perquè el valor del barri recau més en el recurs a la festa i l'oci que en el veïnatge i en la seva integració social. L'afluència de diners, des del començament dels anys noranta, ajuda a comprendre el canvi de sensibilitat.⁷⁶ Als ajuts municipals (els únics existents en el Puig) s'hi sumaren els autonòmics, els estatals i els europeus, i, a la vegada, es feu present la iniciativa privada, que descobrí, quan ja s'havia engolit gran part del territori de l'Illa, el negoci de la ciutat vella.

⁷⁵ Un resum del procés i de la tasca duta a terme entre 1973 i 1999, a *El Centre Històric de Palma. De la rehabilitació monumental a la rehabilitació integral. Història d'un procés*, Ajuntament de Palma, 1999.

⁷⁶ N'hi ha prou de dir que l'empresa constructora Llabrés Feliu construí la pràctica totalitat d'habitatges de Sa Gerreria. Això no és d'entrada negatiu: el desastre és com els enllestí, puix la diferenciació de parcel·la es limità a un canvi de color en les façanes que de fet quedaren unificades. Això, sí, és una empresa amb una Fundació, la del nom de l'empresari: Llabrés Feliu, amb una càtedra vinculada a la Universitat de les Illes Balears. La finalitat, evidentment i entre d'altres, és en teoria contribuir a la preservació del patrimoni.

Fig. 7. Sa Gerreria durant el procés de transformació

La rehabilitació integral dels barris i àrees de la ciutat es realitzaren, precisament, a despit de no formar part de la zona monumental del conjunt historicoartístic, actualment encabint, des de la Llei estatal de 1985 i l'autonòmica de 1998, en la figura de conjunt històric, els límits i la classificació zonal del qual no han variat. L'any 2010 s'ha intentat, en va, abraçar tota la superfície de l'antic recinte fortificat incloent les rondes perimetrals immediates.⁷⁷ Sense afirmar que aquesta modificació és innecessària, sí que aleshores ens sembla un recurs simbòlic perquè de fet, i des dels primers ajuntaments sorgits de la transició democràtica, s'havia actuat en el centre de la ciutat com si tot ell gaudís de la protecció. En conseqüència, no es pressentia cap perill. Certament, era a l'abast el caramull de testimonis de depredació territorial i patrimonial executats, majoritàriament, pels governs de dretes,⁷⁸ no obstant, al mig del desgavell, el centre històric, si fa no fa, s'havia respectat. Ara (novembre de 2012)

⁷⁷ Fou a iniciativa del Consell de Mallorca, òrgan competencial en matèria de patrimoni, que ho consensuà amb l'Ajuntament de Palma, entitats, com el Govern de les Illes, en mans del que s'ha anomenat un "Pacte de Progrés", o coalició de forces d'esquerres. Finalment, l'Ajuntament decidí no tirar-ho endavant arguint entrebancs excessius en el que respectava sobretot a la concessió de llicències d'obres, les quals, i com és normatiu, s'havien de suspendre durant la corresponent tramitació.

⁷⁸ Al cas emblemàtic del parc de Ses Estacions, a Palma, fet, desfet i refet sempre durant legislatures del PP, s'hi pot afegir el tèrbol assumpte del de l'hospital de Son Espases, emplaçat en uns terrenys inadequats des del punt de vista patrimonial, que inicià el Partit Popular i que acaba el Partit Socialista de les Illes. En relació al darrer s'entaularen un seguit de recursos contra l'Hospital; a hores d'ara tots han estat guanyats per la part demandant: un triomf simbòlic.

el futur és més incert; el Jonquet, un barri històric però no central, és seriosament amenaçat.⁷⁹ De moment, el govern municipal, que, com la resta d'òrgans de l'Illa, és en mans de la majoria absoluta del PP, està enfeinat en obtenir per Palma la declaració de ciutat turística, tot i els estudis que any rere any repeteixen el mateix: és un model econòmic obsolet, i al marge, evidentment, de cap estudi de sostenibilitat. Com a primer pas, l'espai dels ciutadans ha estat desplaçat per les terrasses dels bars, com el cas de part de la plaça anomenada Joan Carles I, del passeig del Born i de la plaça de Cort. Fins quin punt, en nom del "progrés", la permissibilitat anirà augmentant no ho podem concretar, però si beslluma. Tanmateix, aquesta digressió permet incidir en una de les deficiències bàsiques que s'han assenyalat pel conjunt de les ciutats espanyoles: el lligam entre canvi polític i planejament urbanístic, obviant que la ciutat i el territori, si més no per la seva fragilitat, requereixen planificacions a llarg termini.

S'han enllestit diversos treballs per avaluar l'estat de conservació de les ciutats històriques, identificant una sèrie de paràmetres com són els de tipus urbà, arquitectònic, ambientals o de participació i acció social.⁸⁰ Al cas de Palma, alguns hi són extrapolables, encapçalats pel lligam, que acabem d'esmentar, entre política i planejament urbà, anomalia en la qual s'ha de insistir. En la millora dels espais públics, si un actiu és la recuperació del front marítim de la zona est, com a deficiència es manté la preponderància de l'automòbil, sense mesures dissuasives enèrgiques malgrat l'existència d'aparcaments a les zones limítrofs, i agreujada amb la recent supressió dels carrils pels ciclistes.

Un dels problemes arquitectònics és la conservació de les tipologies, sobre la definició de les quals caldria una reflexió que deixem de costat, però, en tot cas, s'haurien d'observar uns mínims que anessin més enllà de la preservació de les façanes. Endemés, l'aprofitament de l'espai ha conduït a la desfiguració de patis, a l'esmicolament d'habitatges i a la desaparició d'elements immobles i mobles significatius.⁸¹ Igualment, s'ha produït una multiplicació de plantes subterrànies, una de les vies emprades pels promotors per compensar la impossibilitat d'augmentar la volumetria edificatòria.

A nivell social, l'atracció de la classe mitja, oriünda de ciutat o no, pel centre històric, redescobert després d'anys d'abandonament, ha conduït a reclamar als habitatges un caramull de prestacions que no sempre, des de la protecció del patrimoni, poden acollir i que van des del imprescindible garatge, que malgrat la noble mascarada de les portes de fusta, transforma la imatge viària, fins als ascensors i fins i tot les piscines. La manca d'una sòlida i àmplia consciència cívica converteix en imponderable la

⁷⁹ Els macro projectes que el PGOU de Palma de 1995 permetia, s'intentaren corregir i aturar amb la recent declaració de Conjunt Històric del Jonquet, però, tot i la seva aprovació a les acaballes de l'any 2009, no es realitzà el planejament pertinent. Així doncs, l'actual Ajuntament possiblement invocarà el seu PGOU, el de 1995, per transformar i desfigurar la fesomia del barri.

⁸⁰ L'UNESCO ha enllestit diversos criteris, que ha traduït en Recomanacions per avaluar les ciutats històriques. A Espanya un dels primers treballs realitzats sobre el particular, i seguit les Recomanacions, fou: "Indicadores para la evaluación de ciudades históricas", *Revista de Patrimonio Histórico Andaluz. Cuadernos, IAPH*, núm. IX, Sevilla - Granada, 1999, on es va debatre el tema aplicat a ciutats llatinoamericanes i a àmbits d'Andalusia. Des de llavors, els estudis s'han incrementat, com: FERNÁNDEZ SALINAS, V.: "De la protección a la legitimación social.....", *Scripta Nova*, 2005, 13 p. i HUGONY, C.; ROCA CLADERA, J.: "Indicadores para la evaluación de las ciudades históricas", a *upcommons.upc.edu/e-prints/bitstream/.../1/11_TESIS_Hugoni.pdf*. Es tracta d'un article a la Revista ACE, any III, núm. 8, 2008, p. 219 -236 on s'ofereix un ampli i complex llistat d'indicadors relatius especialment al urbanisme i a l'arquitectura dels centres històrics.

⁸¹ Els exemples són nombrosos: enteixinats del carrer del Sol; les pintures medievals del carrer Pelleteria, entre molts d'altres.

qüestió de que és l'home, sempre en les circumstàncies i el context que tractem, el qui ha de preveure l'adequació dels seus desitjos, en lloc de imposar-los a uns fràgils espais.

La presència de l'arquitectura contemporània és en conjunt desafortunada. En la majoria dels casos es limita, o bé a una forma i estructura anodina, atenta a cobrir amb el mínim esforç la normativa municipal: composició de buits, alçades, etcètera, o bé, a introduir cert regust als *neos*, amb una desconfiança total sobre les possibilitats i el saber de l'arquitectura actual. Cal insistir que el fenomen de prioritzar la façana, en opcions de reforma i de nova planta, resta sense superar. Altres aspectes, que qualcú pot considerar mínims tot i la seva importància, afecten a la moda de deixar la pedra vista, marès en general, i eliminar, en conseqüència el revestiment assolit al llarg dels temps, el qual era sempre present, amb l'excepció d'elements puntuals: dovelles d'arcs, brancals i ampits de finestres i balcons, sòcols, etcètera. La presumpta antiguitat que la pedra sembla trametre actua a manera d'un fatu i rebutjable indicador de blasó i estirp, endemés és més rendible des d'una perspectiva econòmica. Un aspecte apart, d'abast internacional, seria el de les pàtines, que no es sap ben bé el que són, i la "recuperació" de les quals pot esdevenir un frau.

La implicació i l'acció ciutadana es considera una garantia en la preservació de la ciutat, però la seva disminució, tot i les oscil·lacions, és progressiva. Va des del desplaçament de la població tradicional, a la defensa, en massa casos interessada, del patrimoni. En tot, s'ha de reconèixer que ni la gestió administrativa i política, ni els tècnics, entre els quals s'inclou l'autora d'aquest article, no sempre han sabut valorar i acollir el parer ciutadà, el nivell de sensibilitat del qual es pot considerar com a mig i superficial. És atent, amb les sistemàtiques excepcions, als monuments o a indrets urbans determinats, i no als béns tradicionals, modestos, els quals, endemés, solen quedar al marge de les rutes divulgatives. Una carència és així mateix la insensibilitat davant la contaminació acústica, la més denunciada pel ciutadà, i, sobretot, davant la visual.

El tema dels usos o funcions de la ciutat, o el del catàleg no són apuntats,⁸² no obstant és precís insistir en que el patrimoni requereix una reflexió continua i constant; la Carta de Cracòvia (2000) parlà de la variabilitat dels valors patrimonials, que no poden definir-se unívocament, d'una vegada per totes.

Fins aquí ens hem referit especialment al centre o ciutat històrica, però la vàlua de la ciutat s'expandeix més enllà d'aquests límits. Dir avui el que és o no és "històric" solament es pot fer tenint en compte tot un seguit de paràmetres, sotmesos, endemés de a visions globals i multidisciplinàries, a una contínua actualització del què, perquè i còm. L'entramat urbà, i de la seva mà tots els béns, inclosos els immaterials, posseeix una dimensió històrica en tota la seva extensió, i no hi ha una línia que segregui l'espai urbà valuós del que no ho és. Pensem, com a corroboració, en la tasca que el municipi de Palma ha desenrotllat entre l'any 2006 i 2011, per conservar i rehabilitar elements i indrets que, sense pertànyer a la ciutat històrica, s'han integrat, ja, dins la seqüència de la història. Si el barri del Jonquet fou un primer exemple, en les dates indicades s'han dut a terme tasques com la rehabilitació i integració en la ciutat de la fàbrica de la Soledat, la dels habitatges coneguts amb el nom de Corea, obra de l'arquitecte

⁸² El Catàleg, sota aquesta denominació o sobre la de Inventari, apart dels antecedents i de la seva menció en la LPHE 1985, és destacat a les diverses lleis autonòmiques i amb freqüència es vincula al planejament urbanístic com en el cas de la Llei de les Illes Balears: art. 36.

Roca dels anys 60, o la configuració peatonal de carrers de l'eixample com el de Blanquerna.

En conclusió, protegir avui el centre històric com a Conjunt més enllà dels límits de 1964 /1974, però cenyint-lo al perímetre de l'antiga línia fortificada, pot ser que sigui una sana operació per regularitzar el que la pràctica ha entronitzat fa més de quaranta anys. No obstant, el que és segur és que l'operació en qüestió és totalment insuficient. Cal confiar en els instruments de preservació: normativa i legislació, però el que sembla més urgent és el seu compliment perquè el primer àmbit ocupa moltes pàgines, mentre que, comparativament, els resultats n'emplenen poques.

Consideracions sobre els models normatius del PGOU de Palma per al Centre Històric

Antoni Sbert Casasayas / Pilar Simón Aznar

Arquitectes

0. Introducció

La normativa urbanística té com a finalitat la regulació del fet constructiu i la implantació d'usos en el territori, i incideix en totes les seves vessants: l'econòmica, la tecnològica, la social, etc., però sobretot en la vessant més estrictament arquitectònica. La ciutat acaba adoptant la fesomia de la normativa que l'esbossa.

Els centres històrics, amb la seva càrrega cultural, històrica, estètica, emotiva..., plantegen interrogants sobre el nivell de proteccionisme que ha d'adoptar el planejament urbanístic i la seva concreció normativa: què volem conservar del centre històric, com ho hem de fer i com s'ha de permetre la seva evolució.

Aquesta gran càrrega dona lloc de vegades a una excessiva tendència a normativitzar en el sentit de conservar els centres històrics més com a escenari teatral estàtic que com a actor viu que evoluciona segons el pas del temps i que rep les empremtes culturals de cada moment.

Des d'una perspectiva arquitectònica, a la vista de les ja consolidades i generalitzades intervencions dutes a terme al centre històric de Palma derivades de l'aplicació de la normativa vigent (diferents models normatius dins el mateix àmbit del centre històric), interessa posar damunt la taula alguns dels seus resultats. Interessa també observar el contrast en matèria de protecció de patrimoni entre el centre històric i la ciutat extramurs.

1. Antecedents normatius de la regulació vigent

1.1. Pla especial del Puig de Sant Pere, 1980

Les propostes del Pla especial del Puig de Sant Pere es relacionen directament amb la sistemàtica d'intervenció als centres històrics que des de pocs anys abans i simultàniament s'aplicava a certes ciutats europees, en especial italianes. Els seus fonaments teòrics eren resultat dels corrents intel·lectuals que sobre el fet urbà s'iniciaren a Itàlia els anys cinquanta i seixanta. Alguns dels aspectes més destacables són:

-En l'àmbit més arquitectònic es posen en evidència les preexistències urbanes (teixit urbà i edificacions) i es debat sobre la relació de l'arquitectura moderna amb elles (contra la simple "no-relació" del racionalisme ortodox).

-En l'àmbit cultural s'assisteix a la revalorització del patrimoni construït existent i a l'extensió de la seva definició (no només són patrimoni els monuments).

-En l'àmbit polític-social es proposa una nova perspectiva global del fet urbà on els aspectes econòmics i socials són un dels seus components fonamentals, íntimament lligats a l'arquitectura, i es reacciona contra els processos especulatius de transformació urbana que condueixen a la substitució social i arquitectònica dels centres històrics.

En el marc d'aquests corrents, es concreta als anys setanta un nou model d'intervenció a les ciutats històriques, que en la seva vessant arquitectònica es recolza en l'estudi de les tipologies edificatòries i la seva interdependència amb la morfologia urbana. L'estudi tipològic esdevé la base d'estructuració i disseny de la normativa urbanística a les zones històriques.

El Pla especial des Puig de Sant Pere s'adhereix (notablement de manera ben primerenca a l'estat espanyol) a aquesta sistemàtica d'intervenció.

1.2. Pla general, 1985

El Pla general de 1985 representa un punt d'inflexió respecte de la regulació urbanística anterior per al centre històric.

L'àmbit del centre històric s'identifica bàsicament amb el de declaració de conjunt històric artístic (després BIC) de 1964.

El model normatiu del Pla general dins l'àmbit del centre històric es fonamenta en les teories sobre les tipologies edificatòries, concepte inspirador ja del Pla especial del Puig de Sant Pere, aprofundint en l'estudi tipològic i l'estructuració normativa.

L'ordenació del Pla 85 va més enllà d'assumir els requisits de protecció derivats de la declaració de BIC. El Pla 85 determina una ordenació detallada parcel·la a parcel·la enfront de les ordenacions dels planejaments anteriors que abastaven àmbits: Zona Històrico-Artística, Zona de Respecte,... etc. en concomitància amb les delimitades per la protecció patrimonial de la pròpia declaració de BIC.

És notable la radical distinció que, des del punt de vista normatiu, fa el Pla general entre centre històric i la resta de la ciutat consolidada. El Pla vigent de 1998 suposa la pervivència, tan sols amb lleugers ajustaments, de la sistemàtica i determinacions del Pla 85.

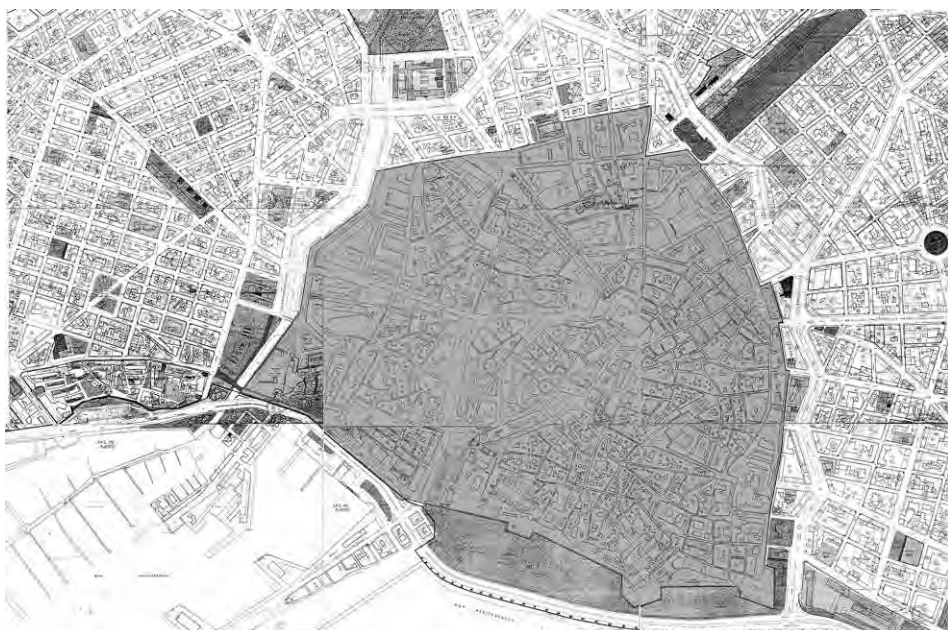

Fig. 1. Plànol PGOU 85. Delimitació de l'àmbit de Centre Històric. Gerència d'Urbanisme, Palma

2. Estratègia d'ordenació del Pla general 98 per al Centre Històric. Divisió per zones

L'estratègia general d'ordenació del Pla 98 per al centre històric es basa en la seva divisió en quatre zones considerades homogènies i en l'assignació a cada una d'elles d'un model normatiu específic.

El perímetre definit al planejament per al centre històric ve delimitat pel traçat de les avingudes que configura un àmbit lleugerament major que el de la pròpia declaració de BIC.

El Pla general divideix tot l'àmbit del centre històric en quatre diferents qualificacions zonals que s'identifiquen amb àrees de morfologia urbana considerada homogènia. Aquesta divisió té repercussions importants perquè el Pla assignarà diferents models normatius a cada una d'elles:

a) Zona Avingudes. Corresponent a l'àmbit situat entre el quart recinte àrab i els fossats de la murada renaixentista localitzant-se sobre els bastions d'aquesta. El traçat d'aquesta zona, delimitada ara per l'eix viari de circumval·lació de les Avingudes, completa la trama urbana de la ciutat antiga en aquella part que corresponia als terrenys lliures de l'interior del darrer recinte amurdat, amb una quadricula d'eixample irregular, d'acord amb el projecte d'eixample de la ciutat de Bernat Calvet de 1901. La construcció de les edificacions s'iniciaria aquí al igual que a la nova zona de creixement exterior amb la posada en marxa de l'execució de l'esmentat projecte. El model normatiu que li assigna el Pla general és el mateix que assigna a les zones d'eixample pròpiament dit (o extramurs).

b) Zones de renovació espontània. Corresponent a actuacions dutes a terme en execució del Pla Alomar de 1943 que comportaren la reestructuració física d'aquestes àrees a través de la substitució de part de la trama urbana històrica (Jaume III/ l'Olivar). El model normatiu assignat pel Pla general deriva directament de la normativa original del Pla Alomar.

c) Zones d'intervenció en l'edificació (d'aplicació directa de la normativa del Pla general). Corresponents a les zones intermèdies entre les primeres i les segones representatives quant a la localització de les tipologies que s'han vengut a definir com a senyoriales o burgeses (La Seu, Sant Jaume, Montenegro,...). El model normatiu és el que denominam model general.

d) Zones profundament degradades. Corresponents a àmbits on hi havia hagut un fort deteriorament físic de l'edificació i en general de la infraestructura urbana (degradació iniciada a finals del s. XIX amb l'atapeïment edificatori de la ciutat històrica) però en les que s'ha conservat bàsicament el traçat viari de la ciutat medieval. El desenvolupament normatiu d'aquestes zones es remet a la redacció d'un Pla especial.

El Pla general recull íntegrament el Pla especial del Puig de Sant Pere -1980-, el PERI del Jonquet -1985-, el qual es considera inclòs a l'àmbit de les normes per a la Protecció y Conservació del Patrimoni tot i ser un barri extramurs, el PERI de sa Calatrava -1989-, El Peri de sa Gerreria -1995- i defineix les condicions per a la redacció del Pla especial del Temple, no redactat encara a hores d'ara, malgrat haver-hi hagut intents. El model normatiu determinat és el mateix model general que s'aplica a les zones d'intervenció en l'edificació.

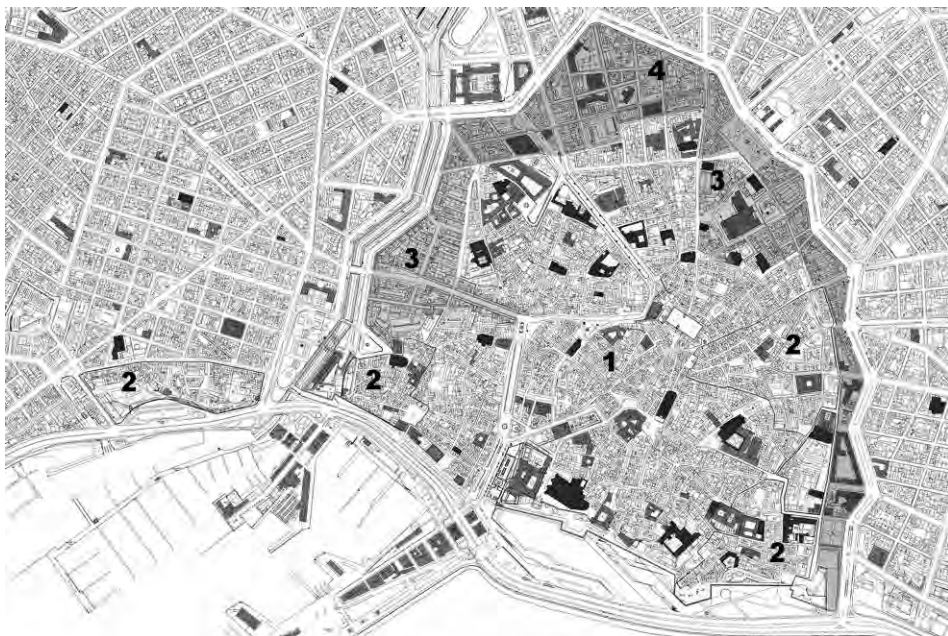

Fig. 2. Plànol PGOU 98. Delimitació de l'àmbit de Centre Històric amb identificació de la divisió zonal.
1. zona d'Intervenció en l'edificació; 2. zones profundament degradades; 3. zones de renovació espontània;
4. zona Avingudes. Gerència d'Urbanisme, Palma.

3. Estratègia d'ordenació del Pla general 98 per al Centre Històric. Models normatius

A cada qualificació per zones homogènies li correspon, com s'ha dit, un model normatiu traduït en una regulació específica (donada pel Pla general o per cada Pla especial en el seu cas).

3.1. Model d'Eixample

El model que denominam d'eixample s'aplica a la faixa del centre històric adjacent a les Avingudes. A la pràctica no hi ha cap diferència amb el model normatiu més general de Palma, que s'aplica a l'altre costat de les Avingudes a les diferents corones d'eixample i encara a la major part del sòl urbà consolidat.

La regulació edificatòria no és individual de cada edifici o parcel·la sinó genèrica. Només té en compte les preexistències edificatòries a l'hora de determinar altures (de manera general) i el tipus genèric d'edificació (en aquest cas edificació entre mitgeres alineada a vial), i en general determina uns paràmetres urbanístics i estableix unes ordenances que no obeeixen a criteris tipològics històrics de les edificacions existents. Per exemple, la fondària edificable és uniforme en cada il·leta i ve determinada per la dimensió de les il·letes, o també la longitud de vol dels voladissos ve condicionada per l'amplada de la voravia. Així mateix, el tractament normatiu de les edificacions existents no segueix cap criteri proteccionista, de manera que la major part de les edificacions d'aquest àmbit pot ésser substituïda (només se'n salven els edificis catalogats o afectats per la protecció arquitectònica ambiental r), encara que algunes de les edificacions que es poden substituir molt probablement haurien estat protegides si estiguessin ubicades al

veí àmbit BIC del centre històric. Respecte a aquest model normatiu en tornarem parlar en fer referència més endavant a la normativa de la ciutat extramurs.

L'única diferència normativa amb respecte a l'altre costat de les Avingudes és el conjunt de normes sobre publicitat i retolació dels comerços que li són d'aplicació, que són comunes a tot l'àmbit del centre històric.

Fig. 3. Exemple d'actuació d'obra nova corresponent al model d'eixample a la zona Avingudes.

3.2. Model de Zones Renovades

El Pla Alomar de 1943 pretenia, en paraules del seu autor, una “adaptació a les necessitats modernes” del centre històric basada en fortes intervencions de renovació edificatòria i propostes viàries de penetració rodada. De les 12 reformes previstes se n'executaren, ara podem dir que sortosament, només dues: la número 1 (Jaume III) i la número 6 (entorn del mercat de l'Olivar). Aquestes actuacions són un exemple de la renovació especulativa d'àrees degradades del centre històric a través d'una nova ordenació urbanística.

El Pla general recull les condicions d'aprofitament i estètica del Pla Alomar. En general, es pot dir que les condicions d'estètica i composició de façana proposen architectures que es fonamenten en les idees estilístiques regionalistes de l'època del Pla Alomar, però no en cap tipologia real preexistent. Atès que aquestes zones es troben completament edificades d'acord amb aquest Pla, ja resulta molt relativa la possible incidència del model sobre actuacions reals.

El Pla general fa l'intent d'aproximar la sistematització normativa d'aquestes zones a la resta de l'àmbit BIC del centre històric incorporant una definició de grau de protecció parcel·la per parcel·la com a N (possible nova construcció) o R (manteniment obligat de l'edificació), definició que comparteix amb la resta de l'àmbit BIC.

3.3. Model General

3.3.1. L'Esquema Bàsic

El Pla general determina l'aplicació del model normatiu que denominam general per a les zones d'intervenció en l'edificació i per als àmbits de desenvolupament amb pla especial (originàriament "zones profundament degradades").

Per tant, aquest model normatiu s'aplica als àmbits més característics i més extensos del centre històric i responsables fonamentals de la seva fesomia. D'aquesta manera, la seva regulació directa és un dels objectes principals del Pla general.

El fonament teòric del model normatiu general es basa, com s'ha esmentat més amunt, en l'estudi de les tipologies edificatòries existents i la voluntat del Pla de la seva pervivència i, es podria dir, de la seva projecció de futur (*"Es tracta de prosseguir l'evolució tipològica existent"*, es deia a la memòria del Pla 85).

La voluntat fonamental del Pla general és l'impuls de la conservació de l'edificació. Per això la seva estratègia bàsica és permetre el manteniment de l'aprofitament existent quan es rehabilita l'edificació i dissuadir les actuacions d'obra nova amb l'atorgament d'un aprofitament menor a l'existent quan es permet la substitució de l'edificació.

A grans trets, la regulació d'aquests àmbits es planteja a partir d'una sèrie de conceptes:

- La classificació de les tipologies edificatòries.
- La definició del tipus d'obres i intervencions que es poden dur a terme.
- La definició d'unes normes d'estètica basades en criteris de manteniment ambiental.
- La qualificació detallada per edifici amb assignació de la qualificació de catàleg o de protecció ambiental.
- La qualificació de protecció ambiental a dos nivells, els edificis que s'han de rehabilitar i els edificis que mitjançant la adequada justificació podrien ser objecte de substitució.

Conceptes que són aplicats individualment després d'un estudi detallat parcel·la a parcel·la a cada un dels edificis. És el que anomenarem qualificació individualitzada per parcel·les.

La qualificació individualitzada per parcel·la determina el grau de protecció, nombre de plantes, etc. L'expressió màxima de la qualificació individualitzada serà la fitxa de catàleg.

Respecte a la protecció del patrimoni es distingeix entre patrimoni catalogat i patrimoni no catalogat, definint respectivament una gradació :

- Patrimoni catalogat: protecció integral total A1, protecció integral parcial A2, i protecció estructural B.
- Patrimoni no catalogat: protecció arquitectònica ambiental R i r, protecció ambiental N.

3.3.2. Sobre la classificació tipològica i les normes d'estètica

a) La classificació tipològica

L'estudi tipològic consisteix en el reconeixement i tipificació de la major part de les diferents tipologies repetitives que es presenten a Palma. Les tipologies es descriuen textualment i es dibuixen en secció i en alçat.

És important la classificació tipològica sobretot en el moment de la substitució o nova edificació perquè el planejament assigna alguns paràmetres en funció d'una teòrica correspondència amb alguna de les tipologies estudiades. En concret, en funció de l'amplada de parcel·la es regula la fondària edificable, la dimensió de les altures entre forjats, la possibilitat de construcció d'un altell, etc.

No obstant això, a la pràctica aquesta classificació esdevé de menor transcendència normativa perquè la major part de determinacions aplicables a les edificacions (amb les excepcions esmentades més amunt) no es refereixen directament a la tipologia.

Sí que hi ha ambigües referències a la tipologia quan es regulen els tipus d'intervencions a les edificacions existents (a la norma es diu "mantenir aspectes fonamentals de la tipologia", "mantenir ritmes compositius de la tipologia") però, atès que enlloc s'especifica quins són els invariants tipològics fonamentals que s'han de respectar a les diferents intervencions, la interpretació resta indeterminada. De fet, sembla que la normativa eludeix voluntàriament la fixació d'aquests invariants tipològics.

Per altra part, com veurem, en els casos de nova construcció la normativa determina molt estretament la composició de la façana, els seus materials i colors i la resolució de la coberta, amb caràcter general per a totes les edificacions sense distinció de tipus, en base a una suposada síntesi unificadora de les diferents tipologies.

Així, s'observa que la classificació tipològica no té en correspondència una organització normativa clarament ajustada a ella. En altres paraules, l'esforç de classificació tipològica no es tradueix realment en determinacions normatives específiques. Tal vegada això no és dolent, però sembla que la normativa posa en dubte l'operativitat dels seus propis fonaments teòrics, o bé reconeix l'extrema complexitat de concretar sobre la qüestió dels invariants tipològics. I això ens du a reflexionar sobre l'eficàcia real de fonamentar la norma en els principis tipològics més enllà dels simples grans trets definidors volumètrics i parcel·laris.

b) Les normes d'estètica

El Pla imposa per a les obres de nova planta (i subsidiàriament per a la resta) unes molt precises condicions d'estètica, composició i acabats de façana. En concret, exigeix agrupacions dels buits de façana en eixos verticals, una certa jerarquia en la dimensió dels buits, controla la forma dels buits que han d'esser bàsicament rectangular i vertical i a més la coberta ha d'esser de teula en un mínim de quatre metres i volar en façana. Igualment els materials i colors estan determinats.

La norma proposa el que sembla un llenguatge estilístic historicista, codificat pareix a base de barrejar elements variats de les diferents tipologies històriques de Palma. Siguin rigoroses o no l'elecció dels elements d'aquest llenguatge i la seva codificació, el Pla enlloc explica o justifica el procés que ha seguit per fer-ho.

En qualsevol cas, sembla discutible en aquestes alçades la imposició d'un codi estilístic formalista deslligat dels fets estructurals, constructius i culturals que donaven sentit originàriament als elements d'aquest codi. Per altra part, ens hem de demanar si consideram adequats els resultats de l'aplicació d'aquestes normes que avui ja trobem escampats a tot el centre de Palma.

Possiblement la preservació de l'alineació i el gàlib volumètric, el control dimensional de la parcel·la, juntament amb la limitació de voladissos i un cert control del caràcter massiu de la façana, serien condicions suficients per assegurar una correcta integració

de les noves arquitectures a l'entorn del centre històric. I, en tot cas, amb la condició de bandejar els historicismes gratuïts i formalismes basats en els estils històrics o populars que no fossin eficaços des del punt de vista funcional, constructiu o, en definitiva, des del punt de vista arquitectònic. Tot això, és clar, sense perjudici del procediment ja establert, que hauria de ser tècnicament qualificat, de control dels projectes per la Comissió del Centre Històric i Catàleg.

Fig. 4. Obra nova resultat de model general. Historicisme desencertat.

3.3.3. Especificitats del model general en els plans especials

De les cinc “zones profundament degradades” definides pel Pla general, quatre tenen el seu pla especial aprovat i incorporat, amb modificacions o no, al Pla general i només una, la corresponent a l'àmbit del Temple no disposa encara de pla especial.

En principi, els models normatius dels plans especials es desenvolupen a partir del mateix model general de les zones d'intervenció en l'edificació. Els objectius generals de base es podrien resumir com segueix:

- Revalorització de les característiques arquitectòniques i urbanístiques, preservació dels valors patrimonials i revitalització del barri.
- Previsió de nou reequipament (equipaments i espais lliures).
- No superació de l'aprofitament edificatori existent.
- Salvaguarda dels drets dels residents a romandre al barri. (Les polítiques municipals es dirigeixen cap al compliment d'aquest objectiu).

No obstant, a la pràctica sembla que els plans especials plantegen diferents solucions d'ordenació i que algunes d'aquestes es podrien entendre com una desviació dels pressupòsits inicials de protecció del patrimoni edificat que assumeix el Pla general. Es fa un ràpid repàs de cada pla.

PE Puig de Sant Pere, 1980

Les actuacions previstes, de rehabilitació o renovació dels edificis, de creació de petits espais lliures públics i jardins, de creació de dos equipaments socio-culturals de barri, de caracterització de la xarxa viària organitzant una sèrie de recorreguts alternatius de vianants a través de les il·letes en que s'intervé generant una major permeabilitat a la trama de la zona, s'adapten a la configuració del teixit urbà i edificatori, a l'escala del barri. Es pot dir que ha estat el model pioner en base al qual es va desenvolupar el model general establert al Pla 85 i heretat pel Pla 98.

PE des Jonquet, 1985

La zona del barri del Jonquet s'inclou dins l'àmbit d'aplicació de les Normes de Protecció i Conservació del Patrimoni que el Pla general de Palma proposa per al Centre Històric per considerar que les seves característiques quant a desenvolupament històric, estructura urbana, arquitectònica i tipològica, són similars a les dels barris intramurs i que es constitueix com a element representatiu en la definició del front marítim de la façana històrica de la ciutat. La declaració de BIC del barri, en 2009, ve a reconèixer aquesta situació.

El Pla especial des Jonquet, es tramita paral·lelament al Pla general de 1985 (PGOU 85, AD 31/10/85; PERI JONQUET, AD 19/12/85). En ell s'apliquen, ajustats a les característiques de l'àmbit, els mateixos principis d'ordenació ja esmentats en parlar del "model general" del Pla general: la definició de les tipologies edificatòries estudiades dona lloc a la determinació d'unes zones de característiques semblants i a partir d'aquí es plantegen dos sistemes d'ordenació superposats: delimitació de zones que són objecte d'una normativa específica (parcel·lació, higiene, composició interior, estètica i usos) i qualificació detallada parcel·la a parcel·la (per a qualificacions K, R1, R2, N, tipus d'obres i intervencions, altures i seccions característiques, alineacions i fondàries edificables, reestructuració obligatòria de façanes).

El Pla especial proposa, d'una banda, atenent el criteri de protecció de l'estructura fonamental del barri, la conservació de la trama urbana de característiques morfològiques pròpies (tipologies edificatòries i geomorfologia del terreny com a elements bàsics de la imatge que caracteritza el barri i que es pretén conservar) i d'altra banda, l'aplicació de polítiques de nova construcció, en dos àmbits molt determinats, per a la remodelació del teixit urbà obsolet generant una nova estructura urbana. És un tipus de proposta que no té parangó amb els altres plans especials.

Les dues zones objecte d'aquesta actuació se situen a la primera línia de la façana marítima, es tracta de la zona de "Mar y Tierra" i de la zona de "Rentadors". En elles el Pla especial preveu directament una ordenació ex novo (zonificació d'ús residencial i previsió d'aparcaments per a residents, amb accés per a cada un dels àmbits des del carrer Monsenyor Palmer i Via Argentina respectivament) que, independentment de la seva major o menor bondat, es plantejava en principi, amb criteris suposadament d'implantació d'invariants tipològics (com l'estructura parcel·laria) observats a l'àmbit.

Per altra part, la gestió i execució d'aquestes actuacions s'encomana als propietaris afectats. Cap d'elles es va executar ni en cap d'elles es va iniciar la tramitació per al seu desenvolupament dins el període de programació del Pla.

La falta d'iniciativa i el pas del temps provocaran una successió de modificacions a l'ordenació inicial d'aquests àmbits:

-La Revisió del PGOU 98 va introduir variacions puntuals a la regulació del PERI del Jonquet, entre d'elles, la previsió d'aparcament al sector de Mar i Terra, el qual podria augmentar l'ocupació havent de garantir, no obstant, la permanència del talús. A més dels aparcaments per a residents es permet així mateix l'execució d'aparcaments públics.

-A instàncies dels promotors particulars s'inicien les respectives tramitacions i s'aproven sengles modificacions de planejament, el 2003/ UE 1-16-17-18, zona Mar i Terra i el 2005/ UE 8.1.1, zona Rentadors. Aquestes modificacions varen introduir noves possibilitats d'ordenació amb un sentit d'increment de l'aprofitament urbanístic i rendibilitat de l'operació (atesa la situació en primera línia a la façana marítima d'aquestes ubicacions), proposant la construcció de grans aparcaments a darrera el talús i amb accés a través d'aquest (desvirtuant la imatge representativa de la façana marítima) i, la construcció d'edificacions que ja per la seva proporció de sostre construït i magnitud no poden respondre mai a la sistemàtica tipològica d'aquesta zona de la ciutat.

-La Modificació de Normes del PGOU del 2004 (text refós 2006), torna a introduir variacions a l'àmbit de la UE 1-16-17-18, zona Mar i Terra, com és ara la ubicació de l'ús comercial o serveis en un "espai" amb façana al Passeig Marítim (a l'espai comprès entre el monument existent al talús i el límit oest de l'àmbit del Pla especial), reflectint un criteri d'ordenació si més no, contradictori amb el de la preservació del talús.

És la direcció de l'evolució de les propostes d'ordenació que es van aprovant la que condueix a la descontextualització de les actuacions dels pressupòsits inicials del model general assumits pel PGOU.

Vint-i-cinc anys després de l'aprovació del Pla especial del Jonquet, encara no s'ha materialitzat cap actuació sobre el territori en aquestes zones.

La declaració de BIC comportarà el reestudi entre d'altres aspectes, de la integració de les intervencions de nova planta, del tractament de les visuals cap al conjunt i de la significació del barri en el perfil de la façana marítima, reestudi que a hores d'ara encara està pendent.

PE de sa Calatrava, 1989

És un pla acord amb el model normatiu general. Actuacions proposades:

-Creació d'un centre de barri mitjançant la ubicació d'un equipament socio-cultural lligat a un espai lliure públic i a un aparcament (41 places).

-Creació d'espais lliures públics, remodelació dels existents i obertures visuals i físiques del barri cap a la mar.

-Aplicació de polítiques d'actuació sobre l'edificació (disminució de l'alt grau de saturació de les construccions i les parcel·les), sobre el teixit social (preservació dels drets dels habitants de la zona) i l'habitatge (operacions de promoció pública d'habitatge)

-Reordenació de la circulació mitjançant la jerarquització del viari (de penetració, de distribució residencial i de vianants) i la creació d'una sèrie de petits aparcaments per a residents repartits pel barri (al voltant de 100 places més).

Les seves propostes d'ordenació, creació de dos espais lliures públics i tres obertures de trams petits en carrers annexos, presenten un nivell d'intervenció reduït, proporcionat a l'escala de barri. La intervenció de major importància és el centre cívic i social Xesc Forteza, el qual té un lligam funcional clar amb el barri, a més que algunes de les seves

activitats puguin tenir un ressò (com és desitjable) de major abast.

D'altra banda es potencia la rehabilitació d'edificis i habitatges prioritzant aquesta sobre el tipus d'intervenció de nova construcció que s'aplicarà excepcionalment i puntualment. (Sempre amb la sistemàtica del PGOU: tipologies, qualificació per parcel·les, tipus d'obres i intervencions....)

Fig. 5. Rehabilitació d'edificis existents. Àmbit de Pla especial de sa Calatrava

PE de sa Gerreria, 1995

L'any 1990, l'Ajuntament per tal d'impulsar el procés de renovació/sanejament del barri, decideix la ubicació de grans equipaments públics a escala de ciutat a l'àmbit del P.E.R.I. A iniciativa de la Gerència d'Urbanisme, es tramita una Modificació de Pla general amb la finalitat de concretar la ubicació de determinats sistemes generals d'equipament comunitari (Jutjats, Correus i Protecció ciutadana), assenyalar noves alineacions, una obertura important de trànsit rodant..., que es va aprovar definitivament el 6/4/1992, alterant els objectius de base inicials plantejats al PGOU 85.

Paral·lelament es tramitava un document del Pla especial, llavors, del Sindicat que desplegava aquestes directrius i que es va arribar a aprovar, només provisionalment, a començaments de 1991.

A partir del debat suscitat entre Entitats ciutadanes i Ajuntament en relació a l'esmentat Pla, es varen establir noves línies d'intervenció urbanística per a la revitalització i recuperació del barri produint-se un canvi en les determinacions del PGOU vigent (AD 6/4/1992) en la direcció ara, de propiciar una actuació més respectuosa i menys traumàtica respecte al barri. La Gerència d'Urbanisme va promoure una nova Modificació

de PGOU referent a canvis d'objectius com eren l'eliminació de dos dels tres sistemes generals definits, la determinació d'unes intensitats d'usos concrets respecte als usos globals que es mantenen, tant del residencial, predominant, com del comercial (objectius diferents dels perseguits en el PGOU vigent (AD 6/4/1992) en el que no es limitaven aquestes intensitats), resolució del tema del trànsit rodat de pas a través del barri amb recuperació d'una part important de la zona per als vianants acordadament amb la nova imatge d'ordenació incloent una proposta de localització i predimensionat d'aparcament subterrani assenyalant els accessos rodats a aquest.

En paral·lel es tramita, de bon començament, un nou Pla especial denominat ara de sa Gerreria. D'acord amb el que s'expressa al document del pla els objectius són:

- Manteniment de l'estructura urbana i social, conservant la majoria de les alineacions, dimensions de parcel·la i altura d'edificis
- Esponjament a l'interior de les zones més degradades (alguns ja estaven prevists al document anterior aprovat provisionalment, 01/01/1991)
- Ubicació d'un gran equipament a nivell de ciutat, els nous jutjats
- Previsió d'un equipament sociocultural a l'edifici de l'antiga fàbrica del C/ Flassaders com a equipament a escala de barri.
- Jerarquització de la xarxa viària organitzant d'una banda la circulació de vianants i d'altre les vies de serveis als nous equipaments distribuint el trànsit rodat d'entrada i sortida al barri. Previsió d'un aparcament per a residents (400 places).

Fig. 6. Obra nova. Àmbit de Pla especial de sa Gerreria

Tot i la reconducció de les determinacions, la implantació d'un equipament administratiu sistema general d'escala supra-municipal, els nous Jutjats, ha representat la introducció d'un element aliè a les característiques del conjunt edificat del barri, i ha comportat també altres actuacions derivades com és l'ampliació de l'aparcament previst per, entre d'altres qüestions, les necessitats que en major mesura ha generat el nou equipament dels Jutjats.

Aquesta actuació està íntimament lligada també a la demolició de tota l'edificació preexistent per damunt la zona ocupada per l'aparcament i la seva renovació (àmbit de l'UE-2B) la qual, encara que conservant la proporció de les altures i de l'aprofitament, es configura a partir d'un nou traçat viari que no respecta les alineacions històriques (per l'eixamplament dels carrers). Curiosament, l'operació es vesteix formalment d'un historicisme naïf.

El 1998 s'aprova una modificació del PERI de sa Gerreria que proposa que l'àmbit de l'aparcament pugui ocupar la totalitat del subsòl de la UE 2B (c/ Ferreria, c/ Travessa d'en Ballester, c/Socors, plaça de Sant Antoni) argumentat en base al nou emplaçament del Jutjats, a la preferent destinació de la zona per a l'ús de vianants, a la rehabilitació del comerç de l'àmbit, al gran nombre de parcel·les edificables incloses en la UE 2B, la majoria, qualificades com a N i destinades a l'execució d'obres de nova planta i, en el que es reservaran un mínim de 400 places per a residents del total de places que es prevegin.

Finalment l'aparcament construït té una capacitat de 982 places de les quals 284 corresponen a la modalitat d'aparcament de rotació i la resta són per a residents, amb accessos independents per a cada un dels tipus.

Fig. 7. Obra nova. Àmbit de Pla especial de sa Gerreria. Ficció pintoresquista en la substitució edificatòria.

Com es pot veure, la pròpia dinàmica de les propostes d'actuació impulsa una actuació de renovació a gran escala. Aquesta actuació es desvia i contradiu directament el model normatiu general i els propis principis inspiradors de la normativa proteccionista del centre històric com serien la conservació del traçat històric viari, de les alineacions, de l'estructura parcel·laria. Per altra part, és discutible que es vulgui revitalitzar un barri amb la implantació d'un gran equipament que no el serveix directament sinó que representa un objecte estrany no lligat funcionalment a ell.

Una altra actuació contrària als principis del model normatiu general és l'eixamplament del carrer de sa Gerreria, amb l'excusa de facilitar el trànsit rodat.

Aquesta acció té com a conseqüència una pèrdua important en la lectura i qualitat de l'espai urbà de la plaça Quadrado i del caràcter dels seus accessos.

En resum, és la decisió respecte a les propostes concretes d'ordenació, tot i desplegar-se en un mateix entorn de valor patrimonial, per l'antiguitat, per les característiques urbanes i tipològiques...i, tot i aplicant la mateixa sistemàtica reguladora, la que marca el caràcter o la magnitud de les actuacions.

Els àmbits des Jonquet (a la primera línia de la façana marítima) i de sa Gerreria (directament accessible des de les avingudes) per les seves situacions més estratègiques respecte a la ciutat i per altres condicionants que s'encadenen (un estat de conservació molt precari que faci necessari actuacions de rehabilitació contundents, les possibles expectatives de la iniciativa privada, etc.), esdevenen àmbits més susceptibles i vulnerables quant a la definició definitiva de la seva ordenació.

Es fa notar el criteri de magnitud per a la reserva de places d'aparcament que s'aplica al Pla especial de sa Gerreria en relació al de sa Calatrava: el primer molt més en consonància amb el nivell de ciutat i el segon amb el nivell de barri. També destaca, en la comparació dels dos plans, la diferència de criteris d'estructuració en relació a la ubicació i distribució dels aparcaments i al tipus de l'equipament implantat o a l'actuació sobre l'edificació existent, que comporta resultats i caràcters urbans diferents.

En aquest sentit, actuacions com les comentades del Pla espacial de sa Gerreria i del Pla especial des Jonquet semblen desproporcionades en relació a les característiques de la ciutat històrica que suposadament es volen mantenir.

4. Contrast amb la normativa de la ciutat extramurs. Apunts per a una normativa respectuosa amb el patrimoni

Es pot dir que el Pla General junta normativament en un mateix sac la major part del sòl urbà consolidat fora del centre històric (i el barri des Jonquet). Fins i tot els nuclis aïllats de caràcter de poble com Sant Jordi o Establiments.

De fet, el Pla General no reconeix un valor global a aquests nuclis o barriades extramurs i els atorga un model d'ordenació semblant a les àrees de nou creixement urbanístic. Podem trobar les mateixes qualificacions urbanístiques a llocs tan diferents com el barri de Santa Catalina, s'Arenal, Establiments, Sant Jordi, Es Vivero, Son Gotleu etc.

L'única protecció que el Pla General atorga a l'edificació en aquests barris ve de la mà de la catalogació puntual. I no obstant això, és evident que molts dels edificis no protegits d'aquests barris són comparables en valor arquitectònic als edificis protegits de la zona BIC del centre històric.

Fig. 8. Exemple d'edificació històrica no protegida de l'eixample extramurs amb possibilitat de substitució per una obra nova

Com s'ha dit aquest model normatiu pràcticament no té en compte el fet tipològic dels barris on s'aplica. És cert que el Pla General disposa de diferents qualificacions urbanístiques, cada una amb diferents paràmetres edificatoris com edificabilitat, altura, ocupació etc., però la determinació d'aquests paràmetres en els barris consolidats deriva, en el millor dels casos, d'una aproximació molt simplificadora a les edificacions existents, que distingeix només si l'edificació és entre mitgeres o aïllada i el seu nombre d'altures.

D'aquesta manera, la qualificació que acaba determinant el Pla general per a les zones urbanes consolidades suposa moltes vegades una ordenació no ajustada o molt poc semblant a les edificacions existents. Per exemple, a la major part dels barris de l'eixample sovint l'ordenació adjudica un major aprofitament urbanístic del que tenen les edificacions existents i també l'ordenació no té en compte per res altres aspectes tipològics d'aquestes edificacions, que no tan sols són de gran interès i encara plenament vigents, sinó que estan íntimament lligats a les característiques del disseny original del nostre eixample. Així, els patis o corrals interiors enjardinats desapareixen per poder esser ocupats per comerços. Es permeten uns vols de dimensions excessives sobre les estretes voreres de l'eixample allà on les cases antigues tenien un balconet, o un mirador o cap vol.

Fig. 9. Edificis de nova planta resultat de l'aplicació de la normativa del Pla General a la zona d'eixample extramurs. Contrast amb els edificis històrics que encara es mantenen

En definitiva, el planejament vigent no tan sols no valora ni protegeix els barris històrics consolidats fora del centre històric, sinó que determina una ordenació que en general incentiva la substitució de les edificacions originals del barri i, per afegit, determina noves solucions volumètriques sovint en desacord amb les característiques i dimensions de les nostres il·letes i espais urbans.

El resultat de l'aplicació de la regulació edificatòria del Pla a aquestes zones és que sol passar que les noves edificacions contrasten, ja des de la seva nova volumetria, desafortunadament, amb les edificacions antigues preexistents, amenaçades també de substitució. A la llarga, s'arriba a una vertadera despersonalització del nucli o barri. Aquesta amenaça pesa vertaderament sobre els nuclis o barriades històriques amb forta personalitat com per exemple Santa Catalina, Sant Jordi, Establiments, s'Aranjassa, sa Casa Blanca, primer eixample de Palma (Arxiduc, 31 de desembre), Gènova, etc.

Com hauria d'esser una normativa respectuosa amb el patrimoni per aquests barris?

Molts dels barris i nuclis històrics extramurs del terme municipal de Palma (ja siguin incorporats a un teixit urbà més extens o conservant encara el seu caràcter aïllat o rural) mereixerien pels seus valors històrics, arquitectònics i ambientals, un tractament normatiu específic, si no com el del centre històric, sí de caràcter molt més proteccionista (o, si més no, un tractament normatiu molt més basat en les preexistències) del que actualment reben del Pla general vigent, que els atorga una ordenació idèntica a les àrees de nou creixement urbanístic.

La nova normativa ha de canviar de concepte en aquestes àrees en allò que respecta a la protecció del patrimoni. Hauria de contemplar els barris consolidats amb uns ulls no tan diferents de com ho fa amb el centre històric, però sense concessions folkloritzants. Ha de valorar, per concepte, el patrimoni construït, incorporant noves ordenacions amb volumetries i aprofitaments fonamentats bàsicament en les edificacions originals de cada barriada i ha d'incentivar la seva conservació i penalitzar la seva desaparició.

Fonts i bibliografia

- AGUP: Arxiu Gerència d'Urbanisme de Palma
- CAMATO S.A.: *P.E.R.I. Puig de Sant Pere*, Palma, AGUP, 1980.
- DIVERSOS AUTORS: *Pla general de Palma*, Palma, AGUP, 1985.
- FORTUNY T., ROCA J. *et alii*: *P.E.R.I. es Jonquet*, Palma, AGUP, 1985.
- VILA T., FORTUNY T., *et alii*: *P.E.R.I. sa Calatrava*, Palma, AGUP, 1989.
- NICOLAU B., ANTICH M.: *P.E.R.I. sa Gerreria*, Palma, AGUP, 1995.
- DIVERSOS AUTORS: *Pla general de Palma*, Palma, 1998.

Els Conjunts Històrics de Mallorca: història i problemàtica de la seva protecció¹

Antonio Lozano Ruiz / Francesca Tugores Truyol

“Cada conjunt històric i el seu medi haurien de considerar-se globalment com un tot coherent amb un equilibri i caràcter específic que depenen de la síntesi dels elements que el componen, i que comprenen tant les activitats humanes com els edificis, l'estructura espacial i les zones que l'envolten. Per tant, tots els elements vàlids, incloses les activitats humanes (per modestes que siguin) tenen relació amb el conjunt, un significat que s'ha de respectar”

Recomanació relativa a la salvaguarda dels conjunts històrics i la seva funció en la vida contemporània, UNESCO, Nairobi, 1976

1. Introducció

El patrimoni urbanístic de Mallorca ha estat objecte de reconeixement progressiu al llarg de la segona meitat del segle XX, fruit del qual s'han protegit, des de 1964 i fins als nostres dies, diferents espais urbans amb la figura que avui coneixem com a Bé d'Interès Cultural i amb la categoria de Conjunt Històric.² De fet, aquesta ha estat durant molt de temps la fórmula legal més utilitzada per protegir els conjunts urbans fins que el 2004 el Pla Territorial de Mallorca va preveure que això no s'havia de produir només en aquells casos més destacats, sinó que calia delimitar i tutelar tots els nuclis amb valor patrimonial de l'illa.³ Amb aquest pla van aparèixer també instruments per protegir, als catàlegs municipals, àrees concretes com ara carrers o places. Tot i que aquesta és una figura que encara s'està començant a aplicar,⁴ aquestes disposicions han reconegut la importància de la preservació patrimonial dels espais urbans significatius arreu del territori, doncs en ells rau, d'alguna manera, la fesomia dels nostres pobles.

¹ La present aportació forma part de la transferència de coneixements del projecte d'investigació *Ciudades históricas y paisaje construido en Mallorca: Análisis de sus valores y estado de protección jurídica. Una propuesta de reordenación* (HAR2012-36193), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad. Agraïm la col·laboració de Raquel Rodríguez amb l'el·laboració de la documentació cartogràfica.

² La Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Balears el defineix com a una “agrupació homogènia de construccions urbanes o rurals, contínua o dispersa, que es distingeix pel seu interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, històricoindustrial, social, científic o tècnic, amb coherència suficient per constituir una unitat susceptible de delimitació, encara que cadascuna de les parts individualment no tenguin valor rellevant”.

³ Pla Territorial de Mallorca. Normes d'ordenació. Capítol II. Patrimoni urbanístic i arquitectònic. Norma 46, Protecció de conjunts urbans: “El planejament municipal haurà de delimitar, en els nuclis tradicionals on n'hi hagi, una zona de nucli antic (o centre històric) del nucli urbà, que abasti l'àrea més rellevant pel que fa a la conservació patrimonial de tipologies tradicionals, a la persistència de trames urbanes originals i al seu creixement cap a altres nuclis, si n'hi hagués (ravals). La zona així delimitada haurà de ser objecte de protecció i conservació”.

⁴ Ho analitza Miquel Àngel Escanelles a: ESCANELLES, M.A. : “El concepte de paisatge i la seva catalogació” a, LLULL, A.; TUGORES, F. (coord.), *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, SAL, Palma, 2013, 75-85.

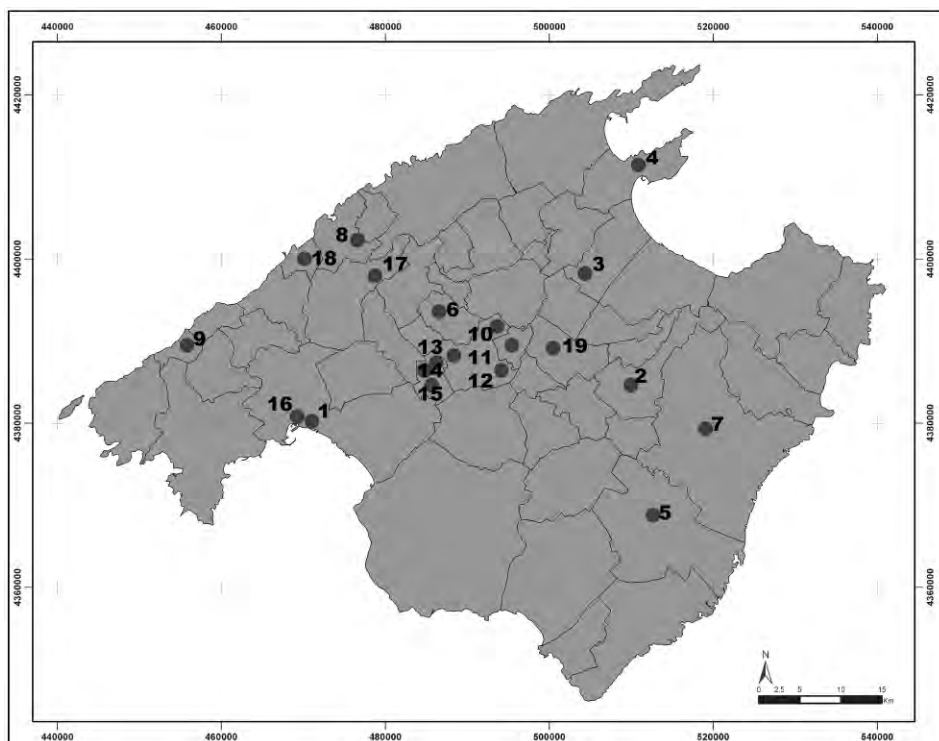

Fig. 2. Conjunts Històrics de Mallorca (2014):

1. Palma (declarat el 1964); 2. Petra (1965-2013); 3. Muro (1974); 4. Alcúdia (1974); 5. Font de Santa Margalida, Felanitx (1981); 6. Binisalem (1983); 7. Manacor (1997); 8. Deià (1982-2001); 9. Estellencs (1983-2007); a Sencelles: 10. Ruberts (2008); 11. Biniali (2009) i 12. Jornets (2009); a Santa Eugènia: 13. Ses Ollerries (2009), 14. Ses Alquerries (2009) i 15. Ses Coves (2009); 16. Es Jonquet, Palma (2009); 17. Orient, Bunyola (2010); 18. Biniairaix, Sóller (2010) i 19. Sineu (2011)

En aquest text analitzam des d'un punt de vista històric com s'ha construït la protecció dels declarats BIC, és a dir, dels que han rebut el màxim reconeixement. I ho feim perquè el panorama de proteccions no és una realitat tancada, sinó que és un procés en contínua construcció sobre el qual cal reflexionar, ja que s'ha d'anar adaptant al concepte vigent de patrimoni. Per entendre el panorama actual de conjunts protegits cal remuntar-se al moment en què es va dur a terme cada una d'aquestes iniciatives i al concepte de patrimoni aleshores vigent. I, de fet, en analitzar-ho, el primer que es reconeix és que no són protegits tots els que ho mereixerien, i que els que són declarats BIC no sempre compten amb una delimitació i uns criteris que preservin tots els seus valors.

En els conjunts històrics declarats fins a l'actualitat hi trobam un panorama heterogeni d'espais protegits en base a diferents arguments, que van des dels que recullen la part més antiga del nucli, als que tenen motivacions concretes: com els que inclouen els carrers de l'entorn d'un monument - Cartoixa de Valldemossa; els que protegeixen un edifici en perill d'enderroc - com fou el cas dels molins del carrer Indústria o el d'un casal del centre de Manacor; i també hi trobam delimitacions d'espais relacionats amb personatges històrics, com és el cas de Fra Juníper a Petra. Aquests, de fet, responen a declaracions realitzades ja fa dècades, i deixen entreveure una metodologia diferent a la que es fa servir actualment arreu de l'Estat.

Defet, si analitzam el contingut dels expedients de declaració s'hi pot resseguir l'evolució de criteris, que reflecteix, en clau local, allò que ha succeït a nivell internacional: el reconeixement progressiu d'un conjunt de valors més enllà del monument i del traçat viari més antic, per passar a tenir en compte la seva evolució fins a l'edat contemporània, i on s'hi incorporen aspectes ambientals, els valors arqueològics del subsòl i l'arquitectura, el patrimoni etnològic i, ja en els darrers temps, el patrimoni immaterial.

Per contextualitzar l'assoliment d'aquesta consciència patrimonial a nivell internacional cal citar José Castillo Ruiz,⁵ qui ha analitzat els antecedents d'aquesta evolució des del segle XIX, amb les crítiques als alliberaments dels entorns dels monuments, fruit de les teories violletianes, els progressius avanços teòrics (William Morris, Camillo Sitte, Gustavo Giovannoni), i la culminació amb els diferents documents internacionals. En qualsevol cas, es tracta d'un procés d'ampliació teòrica que, com succeeix tot sovint, va acompanyat de contradiccions, destruccions i regressions, i que s'ha de resseguir llegint entre línies els episodis concrets. Per revisar l'evolució d'aquest concepte a Mallorca cal acudir a l'article de Catalina Cantarellas en aquest mateix volum, així com als diferents estudis realitzats sobre història de l'urbanisme a l'illa,⁶ a través dels quals podem constatar com a Mallorca es donen les mateixes contradiccions entre teoria i pràctica.

Tal vegada una de les fites teòriques més primerenques a nivell local pel que fa a criteris d'intervenció en els conjunts històrics se troba en els escrits de l'arquitecte Guillem Forteza qui, si bé va projectar una reforma de la ciutat històrica de Palma que avui no s'admetria, en els seus textos hi trobam reflexions que segueixen vigents. Les seves idees en aquesta matèria es concentren en dues conferències,⁷ en les quals reflexiona sobre la ciutat antiga com a una entitat "sugestiva, plena de significació històrica",⁸ es proclama contrari a les regularitzacions artificials i a les simetries, i defensa que la reforma de les ciutats s'ha d'executar des de la modèstia. A les intervencions, a més d'aconseguir comoditat, considera interessant "que un carrer, una plaça, realitzi una missió educadora", i afegeix que per comprendre l'estètica urbana és imprescindible haver estudiat en conjunt l'estructura i la història de les ciutats antigues, quelcom que avui dia constitueix un criteri consensuat.

5 CASTILLO RUIZ, J. *El entorno de los bienes inmuebles de Interés Cultural*, IAPH, Universidad de Granada, 1997.

6 CANTARELLAS, C.: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Palma, Institut d'Estudis Balearics, 1981; MORATA, J.: *La problemática teórica de los centros históricos*, Quaderns ARCA, 1, Palma, 1988; SEGUÍ, M.: *Arquitectura contemporánea en Mallorca (1900-1947)*, Palma, Universitat de les Illes Balears, COAB, 1990, etc.

7 FORTEZA, G.: *L'art de construir les ciutats i la reforma de Palma*, Palma, Amengual i Muntaner, 1921; FORTEZA, G.: *La urbanització de Palma. Ciutat antiga i ciutat moderna*, Estampa Soler Prats, 1931.

8 FORTEZA, G.: *L'art de construir les ciutats...*, 20.

2. La protecció dels Conjunts Històrics a l'illa

Una vegada introduïda aquesta matèria tal vegada comptam amb més dades per interpretar els casos individuals. Si revisam el plànol que inclou totes les declaracions realitzades fins ara (fig. 2), podem comprovar que hi ha dues fases d'actuació separades per un interval de deu anys en els quals no es tramita cap declaració: una primera, entre 1964 i 1997, amb set conjunts declarats; i una segona, entre el 2007 i 2014, amb onze. Entre les dues s'hi produeix l'aprovació del Pla Territorial de Mallorca, que entre d'altres aspectes, estableix criteris i prioritats a l'hora de revisar declaracions o la incoació de noves.

2.1. Les primeres declaracions

Vist des de la perspectiva actual, en aquests primers expedients s'hi destrien les visions habituals del moment, centrades més en immobles concrets que en el conjunt. Tot i que es delimiten àrees urbanes, les justificacions textuais es fan en base a edificis, i de fet s'entrevén que s'instrueixen algunes d'elles, per evitar actuacions urbanístiques imminents. Les declaracions es solen basar en arguments de monumentalitat, amb especial atenció als edificis religiosos i als casals senyorials, presentant els nuclis com al resultat de l'addició d'edificis significatius. Si en alguna ocasió es fa referència al teixit edificat de caràcter popular, normalment és tractat des del folklorisme. Això fa que, en conseqüència, tampoc no es reguli la seva conservació.

Una altra característica d'aquesta etapa és que en cap cas trobam un estudi de morfologia urbana que justifiqui l'àmbit recollit a la protecció. És més, a l'hora de traçar la línia que el delimita o la de l'entorn de protecció, no hi consta cap justificació. De fet, ens trobam de vegades amb què en queden excloses algunes de les parts més antigues. És habitual també que s'obviï la regulació de les intervencions, tant dels conjunts històrics com dels entorns de protecció, més enllà de generalitats, com per exemple, la indicació de què s'ha de protegir l'ambient.

L'any 1981, la Comisión Provincial del Patrimonio Artístico y Cultural intentà unificar criteris en alguns d'aquests aspectes amb la publicació del text *Criterios rectores e instructores para la defensa de los monumentos y conjuntos histórico-artísticos de la isla de Mallorca*,⁹ on s'intenta regular la gestió tant dels monuments com dels conjunts històrics, o al menys es comença a abordar aquest assumpte.

En aquest document es fixen les àrees a delimitar:

- a) *Zona urbana propiamente histórico-artística. (...) por lo general barrios antiguos de determinadas poblaciones, deben ser conservadas en todo su carácter ambiental y estilo urbanístico-arquitectónico.*
- b) *Zona urbana de respeto. Sectores modernos o modernizados, sin interés arqueológico ambiental, en los cuales deben ser regulados los volúmenes de las edificaciones para la salvaguarda del paisaje urbano exterior y perspectivas interiores de la zona 1 o de primer grado.*
- c) *Poblaciones típicas totalmente protegidas. Poblaciones rurales estacionarias y núcleos abandonados, cuyo paisaje tanto interior como exterior es poseedor de valores defendibles y presentan posibilidades de reactivación.*

d) Zona de protección paisajística. *A modo de cinturón verde, quasi inedificable, alrededor de las poblaciones definidas en el anterior ap. 3, o de elementos singulares enclavados en el medio rural de importante valor histórico-artístico.*

e) Zona urbana de ordenación urbanística especial. *Sectores situados en el interior de las zonas histórico-artísticas o de respeto anteriormente definidas, que por sus relevantes características o por formar el ambiente determinado monumento de interés individual, deben ser objeto de ordenación especialmente en lo que se refiere a volúmenes.*

També s'estipulen les actuacions que es poden dur a terme en els àmbits anomenats de primer grau pel que fa a condicions d'usos, volumetria, estil (materials de façanes, obertures, voladissos, cobertes, mitgeres, fusteria, rètols i anuncis). Tot i aquest esforç, i encara que es tracta de la figura de màxima protecció, no es fa cap referència a aspectes com alineacions, substitucions d'immobles, tractament dels espais públics o privats, parcel·lari, traçat viari, etc. Pel que fa a les zones de segon grau (*zona de respeto*) només es regulen els aspectes de volums i d'estil.

PALMA, 1964

Palma és el primer conjunt urbà declarat a Mallorca¹⁰, en una iniciativa que s'emmarca en tot un seguit de declaracions que es van fer a l'Estat al llarg dels anys 60 a l'empara de la llei de 1933 (Sevilla, Màlaga, Tarragona, Girona, Alcalà d'Henares, etc). Paradoxalment, tots aquests conjunts s'han anat ampliant al llarg dels anys per tal d'adaptar la protecció als seus valors, mentre que això no ha succeït a Palma.

L'àmbit d'aquesta declaració (fig. 3)¹¹, tal i com queda recollit als informes i plànols que acompanyen l'expedient, estableix la protecció de tres zones:

a) Zona histórico artística propiamente dicha, que será protegida en todo su carácter y ambiente.

b) Zona de respeto, que afecta únicamente a los volúmenes de edificación, con el fin de proteger la silueta urbana.

c) Zona de ordenación especial, para la ambientación de determinados monumentos o espacios urbanos.

La zona historicoartística, que comprendria l'àmbit de més valor, s'identifica amb quatre grans taques al plànol: *I. Zona de la Almudayna; II. Zona de la Lonja; III. Zona: comprende la C. San Miguel desde la Pl. Mayor hasta Santa Catalina de Sena; IV. Zona: Plazas de Mercadal (hoy Obispo Miralles) y Cuartera.* A la documentació que figura a l'expedient no apareix la descripció literal de les zones anomenades de respecte ni de les d'ordenació especial. Per altra banda, als plànols es pot observar una cinquena zona, corresponent al carrer Verí, grafiada com a *zona histórico-artística*, però no especificada a la descripció.

¹⁰ Si bé l'any anterior s'havien declarat com a tal les murades medievals d'Alcúdia, en aquest text volem incloure només els casos en què aquesta figura s'ha aplicat a nuclis urbans.

¹¹ Decret 1842/1964, d'11 de juny de 1964 (BOE 158, 2 de juliol de 1964).

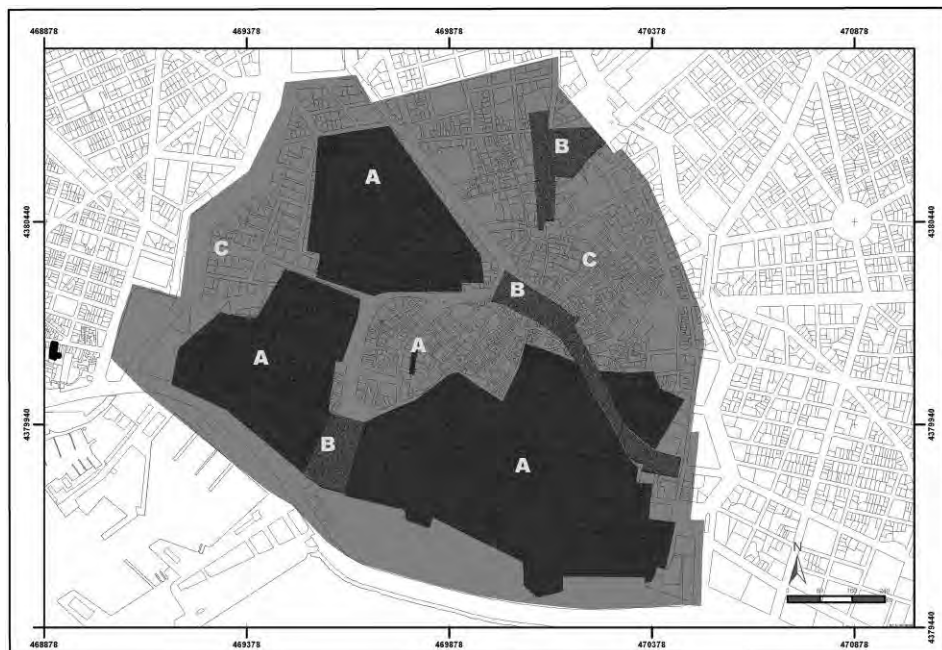

Fig. 3. Conjunt Històric de Palma, declarat el 1964 (les àrees venen explicades a la p.61)

Fig. 4. Modificació de la delimitació del Conjunt Històric de Palma el 1976 (finalment no tramitada): conjunt i entorn de protecció

Pocs anys després de la declaració ja es començà a considerar com a insuficient, i l'any 1973 el Ministeri d'Educació i Cultura emet un informe on assenyalava que les transformacions urbanístiques i el creixement turístic poden afectar negativament el nucli històric, concloent que *se hace necesario completar y ampliar el ámbito de la protección legal por medio de una nueva delimitación, que encauce en forma definitiva todas las actividades constructivas y, sobre todo, evitar que nuevas reformas puedan llegar a destruir todos los esfuerzos de conservación, realizados hasta el presente momento[...]*.

A sol·licitud del Ministeri, l'any 1974 la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando emet un informe on assenyalava que l'ampliació plantejada pel Ministeri és molt necessària, i fins i tot proposa un àmbit major que el contemplat pel aquell per tal de protegir de possibles intervencions poc respectuoses el front marítim de la ciutat. Amb el vist i plau de l'Acadèmia, el Ministeri remet escrits a l'Ajuntament de Palma, notificant-li la voluntat d'iniciar el procediment d'ampliació de l'àmbit protegit, a la qual l'Ajuntament s'adhereix, tot i que proposa una delimitació alternativa. A la vista dels informes favorables, i per resolució de la Direcció General del Patrimoni,¹² s'incoa l'expedient d'ampliació de la declaració del conjunt històric-artístic de Palma (fig. 4).

L'any 1980 l'Ajuntament remet un certificat on recull l'acord del Ple municipal on torna a plantejar la necessitat d'ampliar la zona declarada *histórico-artística* a la vegada que especifica que *en la actualidad está en revisión el Plan de ordenación de Palma, y es probable, por ser ello una opinión comúnmente sentida de que la futura ordenación urbanística, recoja como zona histórico-artística la totalidad del antiguo casco de la Ciudad de Palma*. Malgrat això i els diferents escrits remesos per l'Ajuntament, que continua postulant l'ampliació del conjunt,¹³ la tramitació no continua i l'11 de maig de 1995, i en virtut de l'article 9.3 de la Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, l'ajuntament presenta denúncia de mora i, en no obtenir resolució en els termes establerts per aquesta llei, l'expedient es resol com a caducat. Per tant, l'àmbit que queda protegit com a *histórico-artístico* (BIC segons la disposició addicional primera de la Llei 16/1985) és aquell que s'havia definit a la declaració del 64.

Per la seva banda, tal com ja havia plantejat l'ajuntament des de la dècada dels 80, amb la revisió de la seva normativa urbanística el PGOU donà un tractament global com a monument a l'Àrea de règim singular, Centre Històric¹⁴ que arriba fins a les actuals avingudes, assenyalant que *el territorio así definido y delimitado, con un particular valor histórico-artístico y urbanístico-arquitectónico, se considera como un único conjunto monumental por sus valores físicos y socio-culturales*.

Analitzant la declaració del 64 es pot veure com aquesta, seguint el concepte de patrimoni del moment, es va fer seguint criteris de monumentalitat i no d'evolució històrica, doncs recull les àrees on es troben els grans edificis històrics religiosos o civils, principalment gòtics i barrocs -dels quals s'inclou un inventari; mentre que la resta del centre històric, amb edificacions menys monumentals o fins i tot amb espais públics tan significatius com el Passeig del Born o La Rambla -per citar dos eixos urbans fonamentals, queden inclosos com a zones de respecte. Per tant, la declaració realitzada el 1964 tal vegada és vàlida en la conjuntura del moment, però avui ha quedat clarament obsoleta.

¹² Resolució 8274, BOE 94, 19/04/1976.

¹³ Escrits de 7 i 15 d'abril de 1994. Una part d'aquests expedients de BIC són consultables al Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca.

¹⁴ PGOU, plànols d'ordenació D2: 1a, 1b, 1c.

Tal i com s'ha exposat fins ara, l'àmbit declarat BIC no correspon ni a una motivació morfològica ni històrica del conjunt, que sembla que hauria de recollir, com a mínim, la ciutat intramurs, per ser l'espai ocupat per la ciutat des dels seus orígens fins al segle XIX. A més, per possibilitar el seu enteniment com a realitat històrica, s'haurien d'establir polítiques destinades a la conservació del teixit urbà que configura el conjunt de la ciutat més enllà de les murades, com és el cas del Jonquet –recentment declarat Conjunt Històric.

El darrer episodi referent al cas de Palma succeí l'any 2010, en què s'inicià una actualització de la delimitació segons aquests criteris (fig. 5), que finalment no es va tramitar.

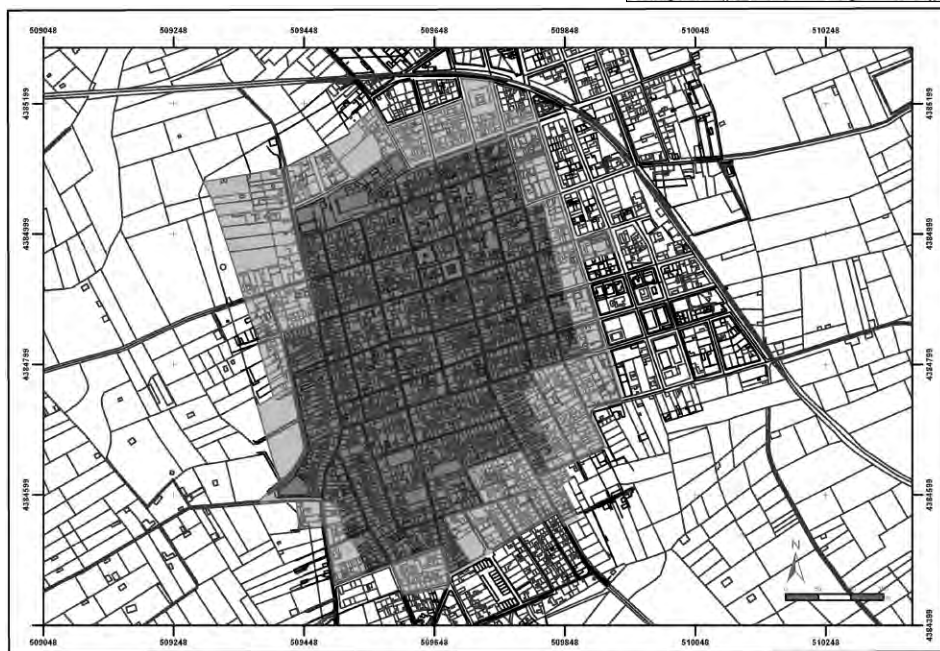
Fig. 5. Modificació de la delimitació del Conjunt Històric de Palma el 2010 (finalment no tramitada): conjunt fins al perímetre Avingudes sense entorn de protecció

PETRA, 1965-2013

Fig. 6. Conjunt Històric de Petra, 1965

Fig. 7. Modificació de la delimitació del Conjunt Històric de Petra, 2011

La declaració del nucli de Petra aprovada l'any 1965 respon a l'interès del moment per la figura de Fra Juníper Serra. De fet, la delimitació del nucli (fig. 6), tot i que es fa amb la categoria de conjunt històric, afecta la seva casa natal, el convent, l'església i una petita part del nucli que connecta aquests edificis.

El Pla Territorial de Mallorca havia suggerit a les “Propostes en relació als conjunts històrics ja declarats o incoats”, en relació a aquest nucli que s’ampliés i donés coherència a la declaració, actuació que s’inicià el 2011. L’ampliació va incloure tot el nucli històric (fig. 7),¹⁵ recollint des dels vestigis del traçat de les Ordinacions de Jaume II fins al segle XIX, que és on, ara per ara, s’ha considerat que rau en els seus principals valors patrimonials.

MURO, 1974

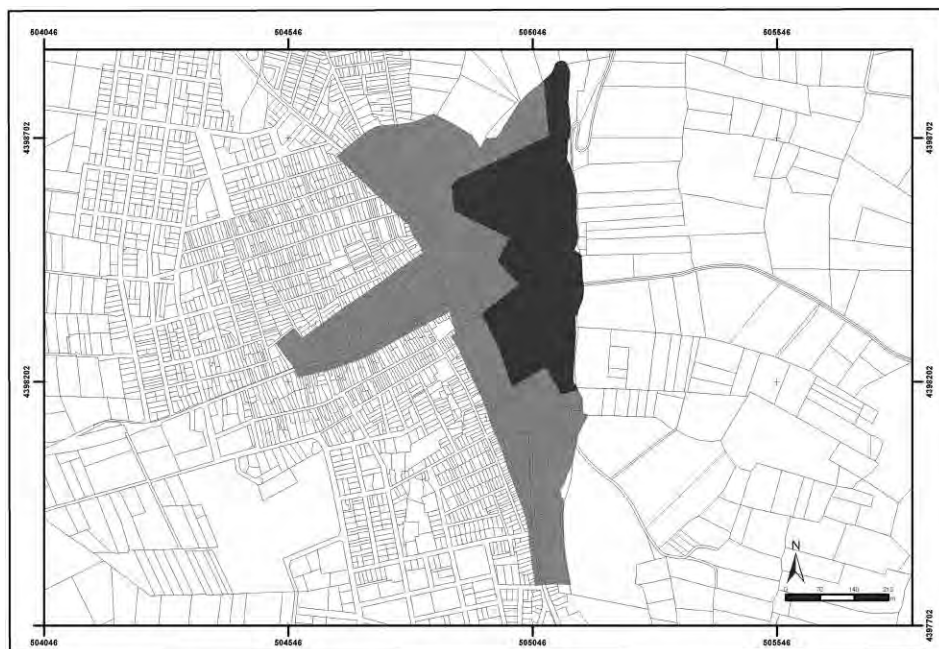
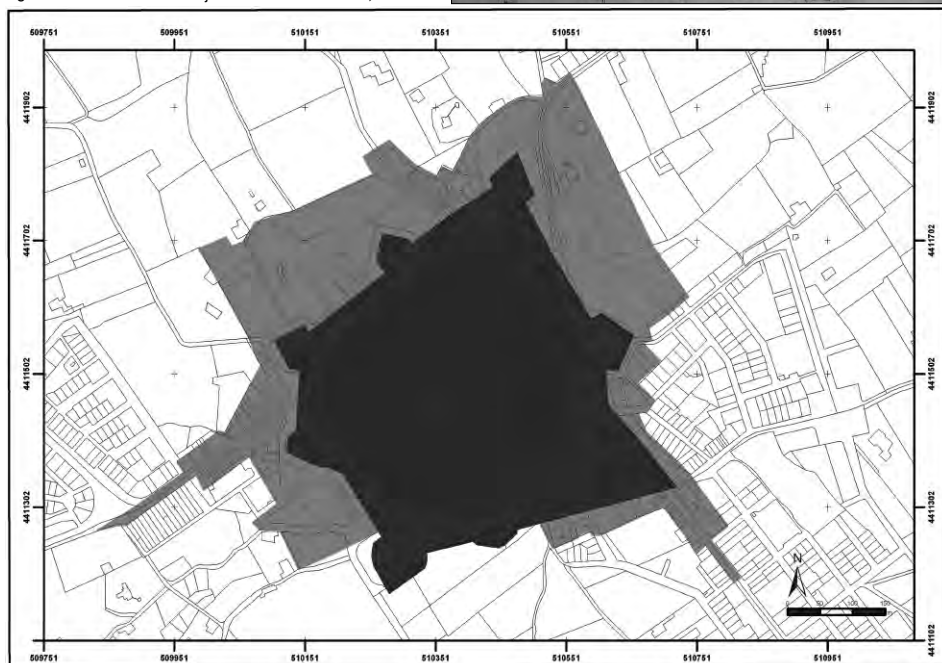

Fig. 8. Conjunt Històric de Muro, 1974

Per conèixer el cas de Muro en profunditat és imprescindible la lectura de l'article de Sebastià Riutort en aquest mateix volum. A fi d'integrar-ho en el discurs global, només direm que la declaració d'aquest conjunt tampoc no respon a arguments relacionats amb la seva evolució històrica, sinó que s'explica sobretot en base a la valoració d'edificis concrets. De fet, el decret de declaració¹⁶ es basa en l'existència al nucli d'un important conjunt de cases *solariegas* de famílies benestants, de les quals en cita els llinatges, així com d'altres de caràcter popular, fent esment també a l'església parroquial, els convents, l'ajuntament i al casal que és seu de l'actual museu etnològic. En relació a aspectes urbans només esmenta que *el casco antiguo es de traza irregular, siguiendo el sistema de repoblación rural medieval*. L'expedient inclou fotografies de les façanes del carrer de ses Posades o de Fornés, i un croquis d'aquest carreró on s'assenyala l'interès dels diferents immobles.

ALCÚDIA, 1974-2006**Fig. 9.** Conjunt Històric d'Alcúdia, 1974**Fig. 10.** Modificació del Conjunt Històric d'Alcúdia, 2006

La primera declaració (fig. 9) conjuga els valors del nucli urbà i els del jaciment arqueològic de la ciutat romana de Pol·lèntia. A l'informe que consta a l'expedient redactat per la Real Academia de San Fernando, i a l'acord de declaració, es fa menció expressa de la importància dels recintes emmurallats, el medieval i el renaixentista, ja declarats el 1963. De la ciutat se'n destaca la presència d'un important conjunt d'elements monumentals, que referencia en base a nou zones urbanes que haurien de conservar el seu "caràcter típic", el plànol de les quals no consta a l'expedient. Tot i això, sembla que és la primera vegada que es parla d'aspectes urbans per justificar una declaració.

L'any 2006 es va completar l'ordenació de les figures de protecció del nucli, que quedaren definides de la següent manera: per una part, Pol·lèntia ja s'havia declarat zona arqueològica,¹⁷ i per l'altra, es delimità el conjunt històric d'Alcúdia (fig. 10).¹⁸ En ambdues s'inclouen criteris de regulació com ara la preservació de les visuals exteriors, per tal que no es pugui intervenir negativament en la percepció del conjunt.

¹⁷ BOE 176, 24/07/1998.

¹⁸ BOIB 36, 11/03/06; BOE 82, 06/04/06.

FELANITX, FONT DE SANTA MARGALIDA, 1981

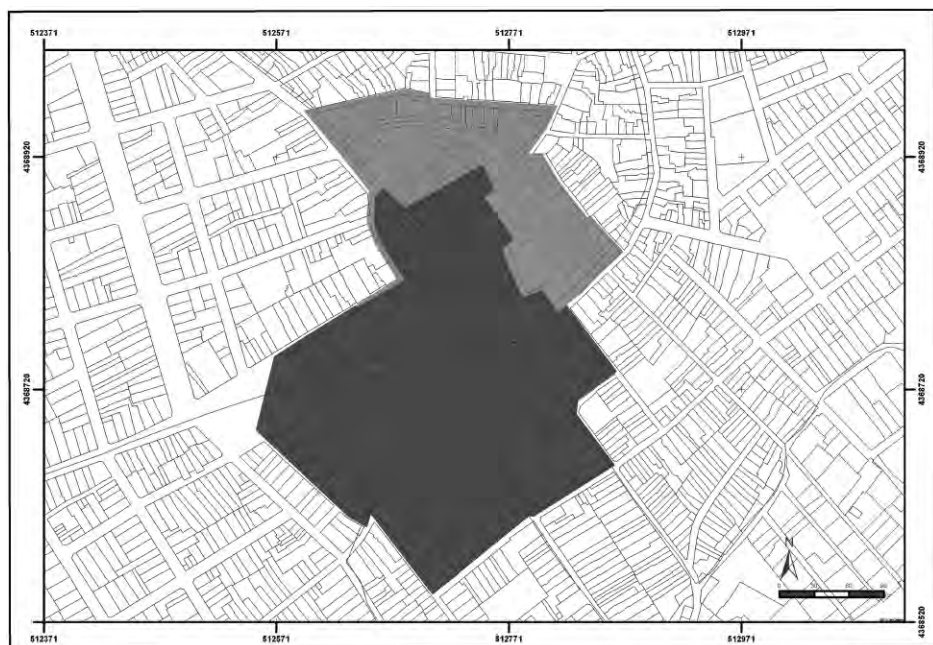

Fig. 11. Conjunt Històric de la Font de Santa Margalida, Felanitx, 1981

Els informes que inicien aquesta declaració¹⁹ van adreçats a la protecció d'un element concret, la font de Santa Margalida, si bé finalment l'àmbit declarat incorpora una part molt important del nucli antic de Felanitx. En aquests es descriu la plaça com a la "resta fòssil d'un centre espiritual en contraposició al centre cívico-econòmic característic dels pobles sorgits amb les ordinacions", destacant els seus valors històrics i arquitectònics. Quan es descriu l'àmbit delimitat, s'enumeren una sèrie de carrers, tant pel que fa al conjunt com a l'anomenada zona de respecte, sense que en cap cas es justifiquin el perquè d'aquests límits o si es corresponen amb qüestions tipològiques o de traçat urbà. Tot i això, aquest és un dels pocs expedients on trobam algunes referències a l'evolució urbana, i es citen aspectes concrets a protegir -*composición de fachadas, alturas y volúmenes...*-.

El Pla Territorial proposà ampliar la delimitació per incloure, com a mínim, el traçat medieval del nucli, tasca que encara roman pendent.

BINISSALEM, 1983

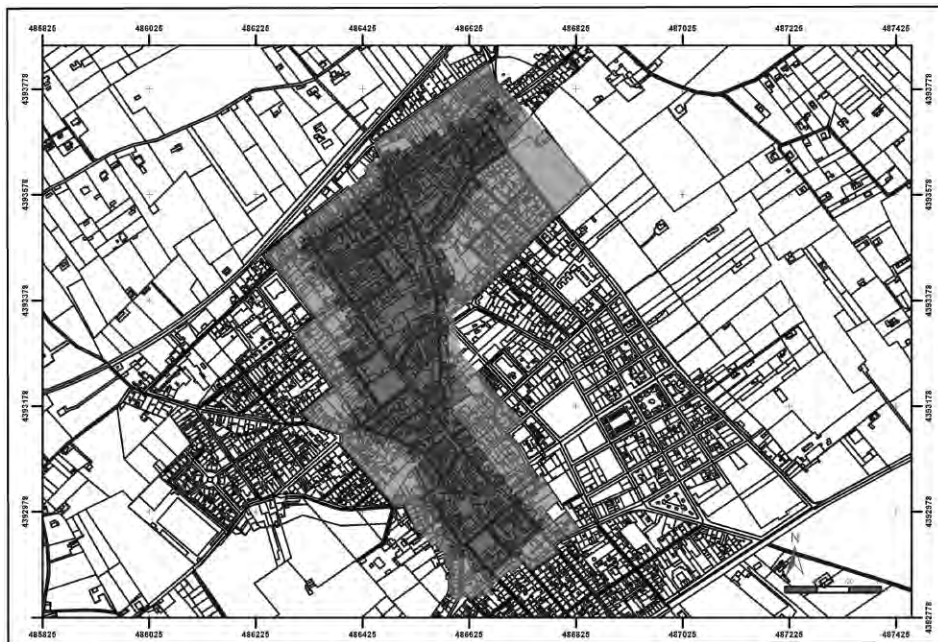

Fig. 12. Conjunt Històric de Binissalem, 1983

La declaració del conjunt de Binissalem²⁰ es basa en una llista d'immobles del centre, acompanyada d'alguna dada estilística o formal. No hi consta cap al·lusió a la morfologia urbana o a les singularitats de les tipologies i els materials locals. Tampoc no hi figura cap justificació dels límits de l'àmbit del conjunt ni de la zona de respecte.

El Pla Territorial suggerí, en relació a aquest nucli que “la delimitació ha de ser revisada i ampliada perquè queden fora del seu àmbit algunes zones del nucli històric de la població”, tasca que encara és pendent.

MANACOR, 1997

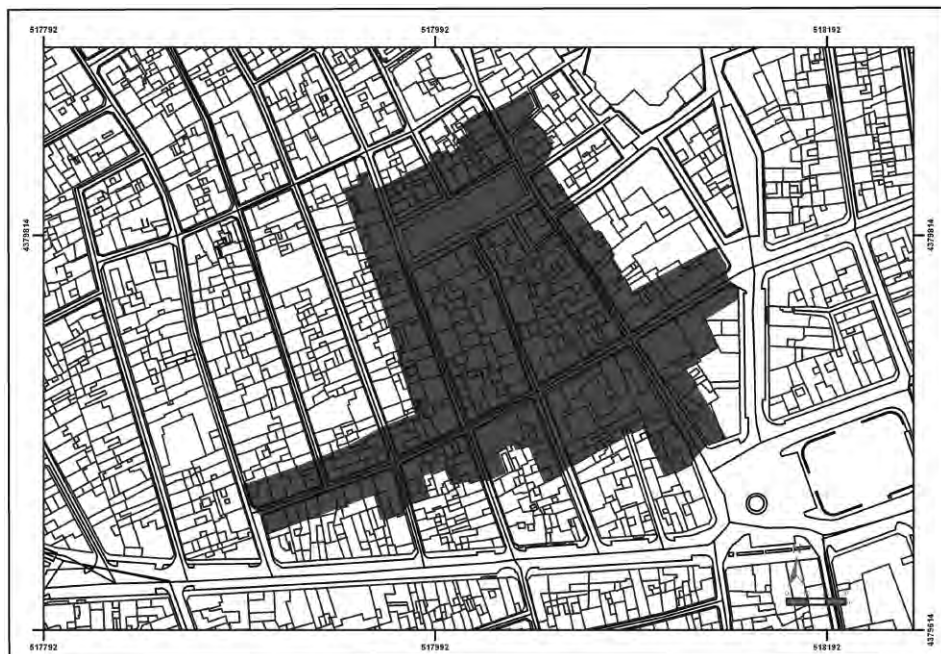

Fig. 13. Conjunt Històric de Manacor, 1997

Aquesta declaració²¹ s'inicià davant l'imminent enderroc de Can Llodrà, un casal situat al carrer d'Olesa número 8. A l'informe d'incoació de la declaració es detallen una sèrie de casals ubicats en aquesta zona, i de nou ens trobam amb què no s'hi reflecteix cap tipus de reflexió sobre morfologia urbana o tipologies constructives.

En aquest cas, el resultat és un conjunt històric amb una delimitació que no parteix de cap lògica urbana, i que presenta uns límits poc coherents, tant des d'un punt de vista urbanístic com patrimonial. Això mateix reflectí el Pla Territorial, que proposà la seva ampliació, tasca que roman pendent.

DEIÀ, 1982-2001

Fig.14. Conjunt Històric de Deià, 1982

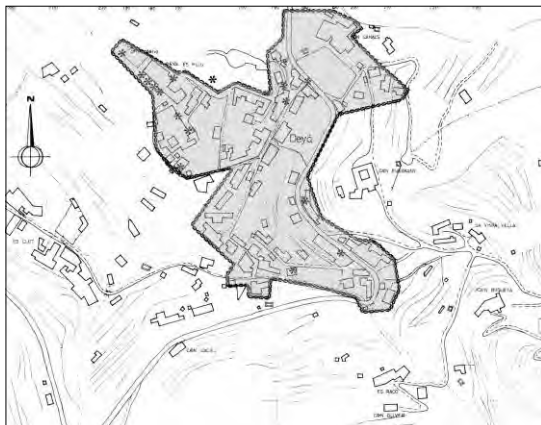
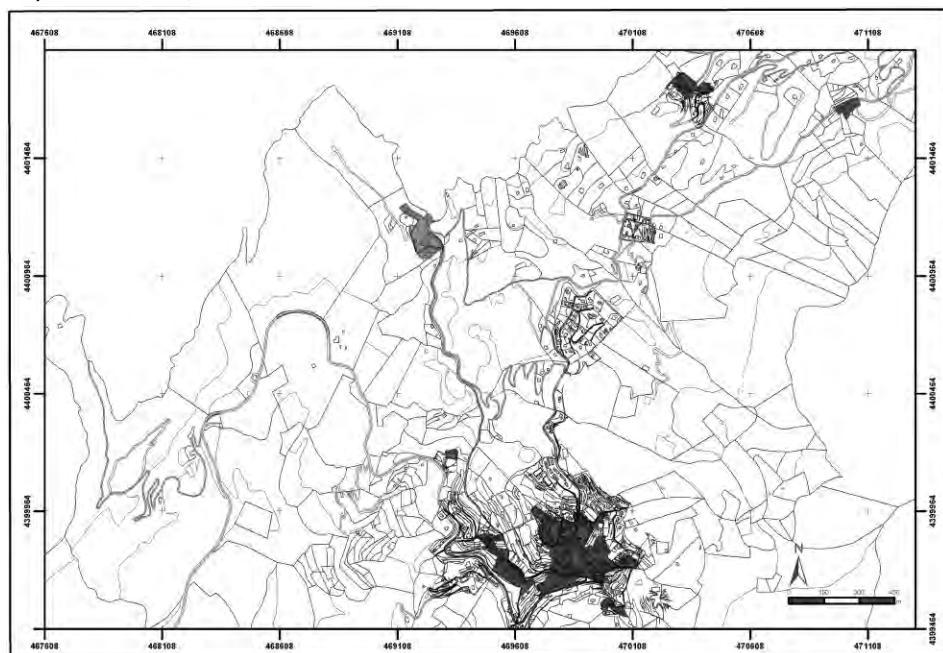

Fig. 15. Modificació de la delimitació del Conjunt Històric de Deià, 2001

L'any 1982 es va tramitar la declaració com a Conjunto Histórico Artístico del nucli de Deià (fig. 15). En aquest expedient només s'ofereix com a argument que el nucli *ofrece una fuerte atracción al visitante y, desde hace muchos años, destacados escritores, poetas y pintores –nacionales y extranjeros- la han elegido como lugar de residencia veraniega...* Com a elements destacats es menciona la proximitat de Son Marroig, Llucalcari i el fet que diferents artistes hagin reflectit els seus paisatges.

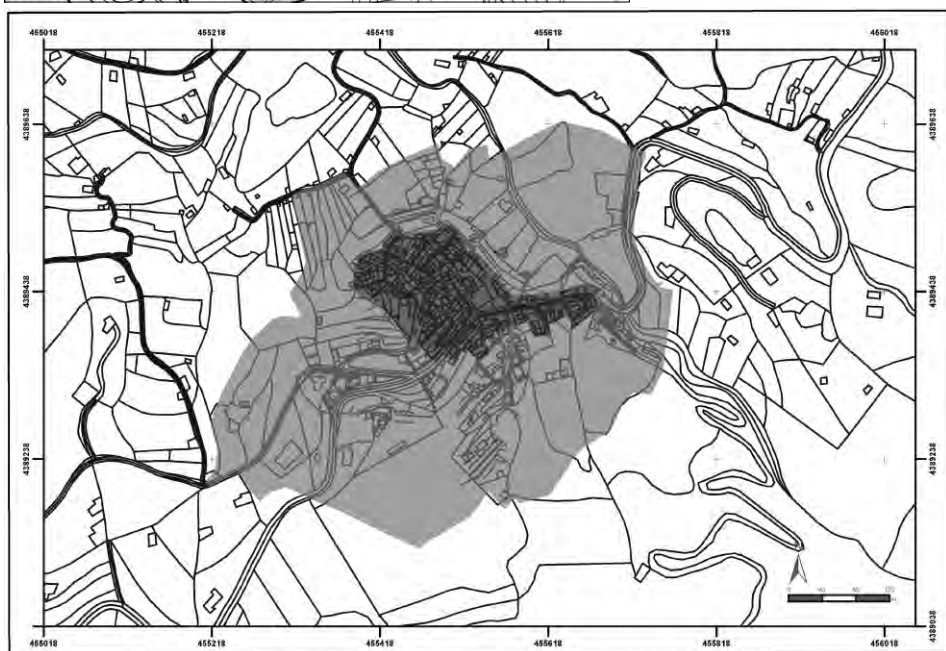
La tramitació va quedar sense resoldre i l'any 1998 es tornà a incoar com a BIC el conjunt de Deià (fig. 15)²². Aquesta vegada els informes incorporen una justificació de la delimitació dels diferents nuclis que l'integren, així com de les característiques urbanístiques i constructives que li atorguen valor patrimonial.

ESTELLENCES, 1983-2007

Fig.16. Conjunt Històric d'Estellencs, 1893

Fig. 17. Modificació de la delimitació del Conjunt Històric d'Estellencs, 2007

Com en el cas de Deià aquesta declaració té dues etapes. La primera, molt esquemàtica, inclou una breu ressenya històrica de Mallorca i d'Estellencs. Com a valors justificatius, paradoxalment, es cita el paisatge del voltant del nucli, que constitueix un *centro de excusiones, de montaña y marítimas y sus calles, de pronunciada pendiente, ofrecen un acusado tipismo*.

L'any 2007, quan es va procedir a la revisió de la delimitació (fig. 17)²³, s'hi incorporà un anàlisi morfològic complet.

2.2. Aportacions del Pla Territorial de Mallorca i darreres declaracions

El Pla Territorial de Mallorca, a més de constatar la necessitat de considerar tots els nuclis de Mallorca amb valors patrimonials, també va establir prioritats en les declaracions de Conjunts Històrics a declarar BIC.²⁴ A partir de la seva aprovació s'han tramitat una sèrie de declaracions de nuclis que no eren protegits, com és el cas de Sineu (fig. 19),²⁵ o del barri del Jonquet de Palma (Fig. 20);²⁶ s'han revisat alguna de les antigues, com hem citat anteriorment, i s'ha iniciat una línia de declaracions de llogarets (fig. 18).²⁷ D'altres propostes han quedat aturades en començar-ne la tramitació, sovint degut a la reticència dels propis municipis a què existeixi un control de les llicències d'obra per part d'organismes supramunicipals.

En les declaracions realitzades a partir del 2007 s'inclouen unes normes de protecció de cara a la salvaguarda dels nuclis, que després cal desenvolupar als plans especials que s'han de redactar a cada cas, un instrument que, un cop aprovat, atorga als municipis una major autonomia. Si hem dit que és important definir els valors a conservar, més ho serà traslladar-los a les directrius d'intervenció, amb l'objectiu de garantir-ne la preservació i d'harmonitzar-la amb usos respectuosos. A l'hora d'establir les directrius, per tant, serà important individualitzar un estudi de cada indret (històric, urbanístic, arquitectònic, social, cultural, etc.), i definir en què cal centrar les determinacions: si en la seva dimensió, en les característiques del seu "ambient", les alineacions, el parcel·lari, les tipologies arquitectòniques, els usos, o en una combinació de tots aquests factors. L'entorn de protecció és l'"envolvent" entre el nucli protegit i la resta del territori, on es tenen en compte, entre d'altres aspectes, les visuals, tant des del nucli com des de l'exterior, a fi que no es produeixin impediments ni distorsions en la percepció del conjunt.

²⁴ En aquest sentit, a més dels que hem apuntat en els moments pertinents del text, el PTM proposà iniciar noves declaracions per als nuclis de Sóller, Campos, Santanyí, Pollença, Lluçmajor i Porreres, tasques que romanen pendents.

²⁵ BOIB 187, 23/12/2010 ;BOE 13; 15/01/2011.

²⁶ BOIB 183, 17/12/09; BOE 306, 21/12/09.

²⁷ A Santa Eugènia : Ses Olleries (BOIB 65, 02/05/2009; BOE 115, 12/05/2009), Ses Alqueries (BOIB 65, 02/05/2009; BOE 115, 12/05/2009) i Ses Coves (BOIB 65, 02/05/2009; BOE 115, 12/05/2009); A Sencelles: Jornets (BOIB 130, 05/09/2009; BOE 225, 17/09/2009), Ruberts (BOE 233, 26/09/2008; BOIB 125, 06/09/2008) i Biniali (BOIB 75, 23/05/2009; BOE 139, 09/06/2009); A Bunyola, Orient (BOIB 35, 4/03/2010; BOE 62, 12/03/2010) i a Sóller, Biniaraix (BOIB 127, 31/08/2010; BOE 216, 6/09/2010).

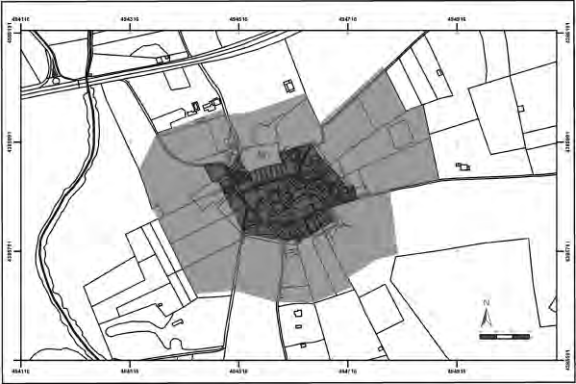

Fig. 18A

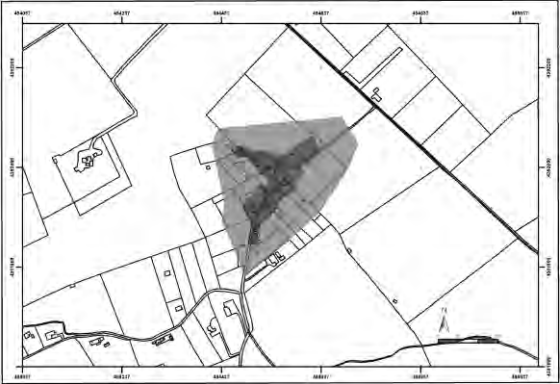

Fig. 18B

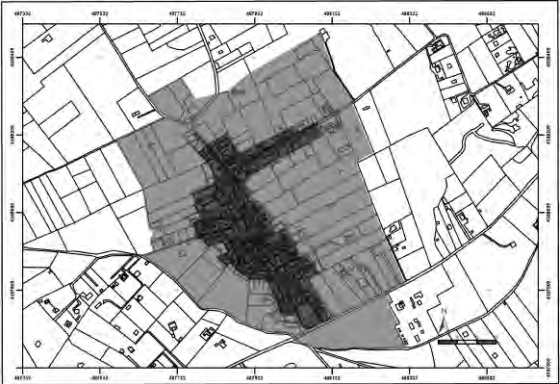

Fig. 18C

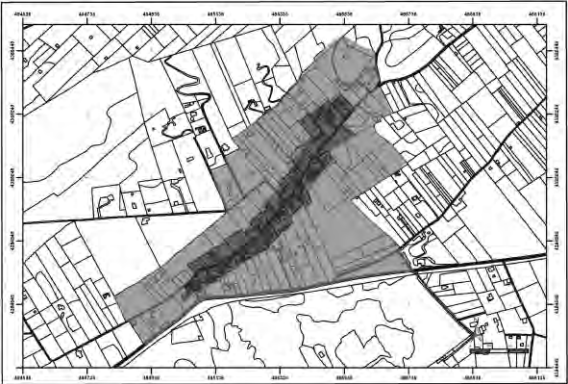

Fig. 18D

Fig. 18E

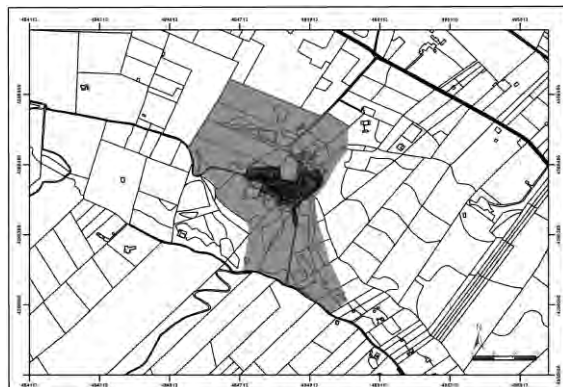

Fig. 18F

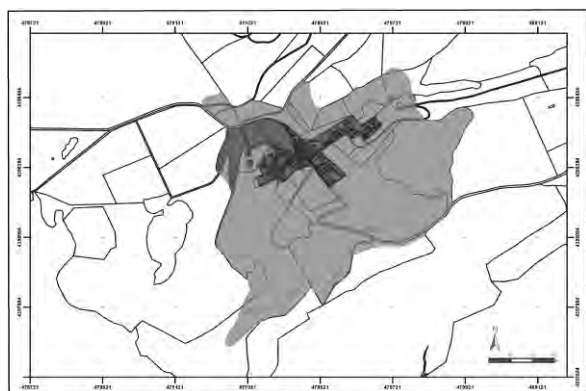

Fig. 18G

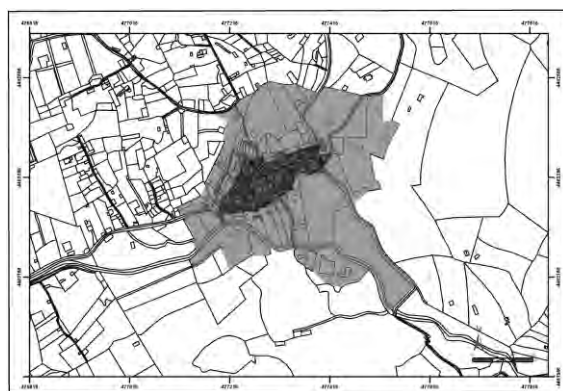

Fig. 18H

Fig. 18. Delimitació dels llogarets declarats entre els anys 2007 i 2010: a Sencelles: Ruberts (Fig. 18A); Jornets (fig. 18B) i Biniali (Fig. 18C); a Santa Eugènia: Ses Olleries (fig. 18D), Ses Alqueries (fig. 18E) i Ses Coves (fig. 18F); Orient, Bunyola (fig. 18G); Biniarix, Sóller (fig. 18H)

Fig. 19. Delimitació del Conjunt Històric de Sineu, 2011

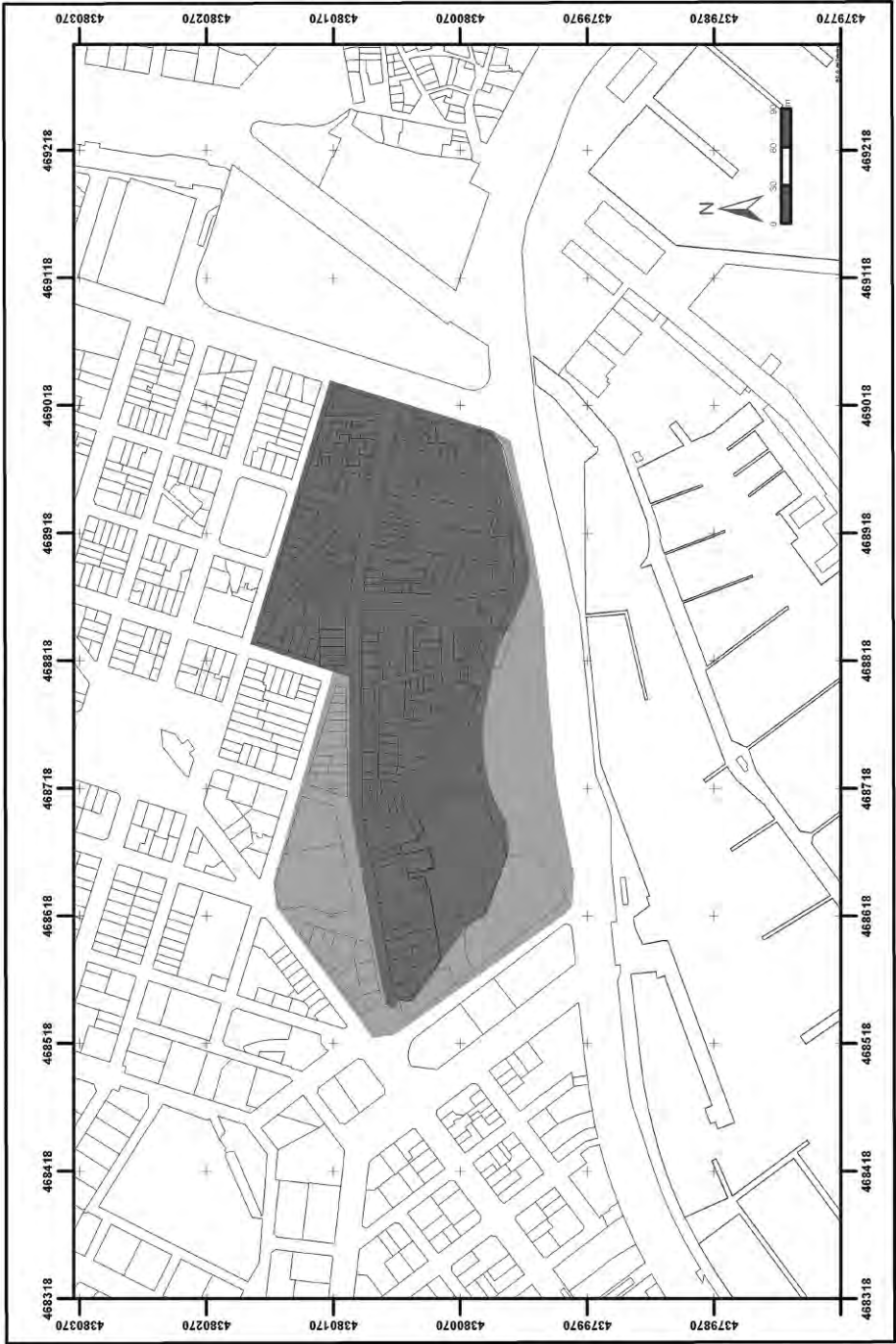

Fig. 20. Delimitació del Conjunt Històric d'Es Jonquet, Palma, 2009

2.3. Conclusions

La revisió de la protecció dels conjunts urbans no és exclusiva de Mallorca, en realitat és un fet habitual a d'altres comunitats, on també s'ha anat evolucionant en el recull de criteris per incorporar sensibilitats adquirides al llarg del temps (per citar dos exemples, a Jaén es va modificar la delimitació per incloure parts de la ciutat històrica; i a Béjar per incloure tot un àmbit industrial).

Si hem de parlar de l'eficàcia d'aquests instruments, els arxius administratius són plens d'exemples de desfets patrimonials que s'han evitat amb la seva aplicació. Emperò, tampoc no podem ignorar que no sempre una declaració de BIC és garantia de preservació dels conjunts urbans: sols se'ls dota d'instruments de gestió específics que han d'estar ben concebuts i ben gestionats en el dia a dia. L'article de Sebastià Riutort així ho constata en el seu anàlisi del cas de Muro, on una declaració molt primerenca no ha impedit la desaparició d'importants immobles que es trobaven dins l'àmbit delimitat.²⁸ En realitat, allò desitjable seria convertir el patrimoni en un projecte comú, on la consciència social servís de filtre natural, com ha succeït en molts de nuclis de Mallorca que no han comptat mai amb instruments específics de protecció, però que han estat preservats pels seus habitants amb cura i sensibilitat.

La gestió d'un conjunt històric declarat Bé d'Interès Cultural

M. Francisca Cursach Pastor

Arquitecta

1. Introducció

En els textos que es publiquen en aquest volum s'han exposat les bases tèorico-conceptuals pel que fa a la consideració d'un conjunt històric, les proteccions específiques de nuclis o centres antics a través de la declaració de conjunt històric (CH) així com l'evolució en el temps d'aquest tipus de protecció. En el present article es tractarà sobre el recorregut, les competències i obligacions una vegada declarat un CH, quins canvis suposa, què s'ha de fer, a qui pertoca fer-ho, etc. centrant el discurs en l'illa de Mallorca.

L'exposició està dividida en quatre parts: La primera és una descripció de l'estat actual a partir d'una visió diacrònica sobre les declaracions de CH i el planejament de protecció d'aquests conjunts; La segona tracta sobre els règims d'aplicació i els criteris d'intervenció en els CH i en els seus entorns de protecció (EP), establint-se tres situacions temporals: mentre es tramita un expedient de declaració de Bé d'Interès Cultural (BIC) amb la categoria de CH (és a dir, entre la incoació i la declaració); mentre el CH ja està formalment declarat i encara no compta amb un planejament específic de protecció que el reguli; i una vegada que aquest planejament ja està aprovat. La tercera part del text fa referència a la regulació urbanística dels CH, començant per emmarcar el context legislatiu i les exigències de la llei per als planejaments d'aquests tipus d'indrets, fent una aturada a com es podrien regular els EP, amb una breu pinzellada als mitjans, i les actuals tecnologies a l'abast per a la seva redacció. Finalment es farà una referència a la gestió municipal d'un CH després de l'aprovació del seu Pla Especial de Protecció (PEP).¹

En alguns textos d'aquest volum s'han indicat quins són els nuclis que gaudeixen d'una protecció específica atorgada per la legislació en matèria de patrimoni. A través de les dades que consten a la figura 2 podem veure com s'ha desenvolupat la tramitació d'aquestes declaracions, és a dir, dels CH incoats, dels declarats, i d'aquells centres històrics que, tot i tenir valors, encara no han estat objecte de protecció. A les dues darreres columnes hi figura l'any en que s'ha aprovat un PEP o instrument urbanístic anàleg; i en la darrera columna, si aquest pla ha estat objecte de revisió i per tant, hi ha ja una segona aprovació del mateix. Consten les dades d'incoació i declaració d'expedients perquè més endavant ens referirem a la regulació i als criteris d'intervenció també per al cas de CH incoats.

¹ Agrair la col·laboració dels companys del Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca, i en especial de la tècnica de Sistema d'Informació Geogràfica, Raquel Rodríguez, que ha preparat la part cartogràfica.

NUCLI	PROTECCIÓ			PLANEJAMENT	
	Any incoació CH	Any declaració CH	Any modificació CH	Any 1r PEP	Any actual PEP
MURADA D'ALCÚDIA	1961	1963			
PALMA	1963	1964	*	1995	2000
PETRA	1963	1965	2011		
CARTOIXA VALLEMOSSA	1971	1971	*	1995	
MURO	?	1974		2003	
ALCÚDIA	1974	1974	2006	1995	2007
FELANITX	1976	1981	*		
MOLINS C/ INDÚSTRIA (PALMA)	1978	1981			
MOLINS DE LLEVANT (PALMA)	1981				
BINISSALEM	1981	1983	*	1995	2008
MANACOR	1995	1997	*		
DEIA	1982	2001		1995	2004
ESTELLENCS	1983	2007		2006	iii
RUBERTS	2007	2008			
BINALI	2007	2009			
JORNETS	2007	2009			
OLLERIES	2007	2009			
ALQUERIES	2007	2009			
SES COVES	2007	2009			
ES JONQUET (PALMA)	2008	2009		2003	
ORIENT	2008	2010			
BINARAIX	2009	2010			
SINEU		2011			
POLLEÇA				1993	
SÒLLER					
CAMPOS					
SANTANYI					
LLUCMAJOR					
PORRERES					
...					

Fig. 2. Taula que reflecteix l'evolució històrica dels CH i dels seus planejaments (any 2011).

Columna 1: Nuclis o centres antics amb valors patrimonials; **Columna 2:** Any de la seva protecció (any de incoació de CH; de declaració de CH; i de modificació de la declaració de CH, si és el cas); **Columna 3:** Any de l'aprovació, si és el cas, del planejament de protecció (any d'aprovació definitiva del seu primer planejament; any d'aprovació del vigent pla especial de protecció).

Un CH es pot trobar, per tant, en tres situacions temporals, o fins i tot en quatre (l'anomenarem situació 0: que és la d'un centre històric en relació al qual encara no s'ha iniciat el procés de protecció específica segons la legislació en matèria de patrimoni):

- 1_ Entre la incoació i la declaració d'un CH.
- 2_ CH declarat i sense PEP (o instrument urbanístic anàleg aprovat definitivament).
- 3_ CH declarat amb PEP (o instrument urbanístic anàleg) aprovat definitivament.
- 4_ La que anomenarem situació temporal zero serà aquella d'un centre històric que posseeix valors patrimonials, que en alguns casos fins i tot té un PEP aprovat, com ara el centre històric de Pollença, o un instrument urbanístic anàleg, com ara el centre històric de Sóller, però que, en qualsevol cas, mai han gaudit de la protecció específica que atorga la legislació en matèria de patrimoni històric. Mai han tengut aquesta declaració però la mereixen, i en principi, hauríem de presumir que, més prest que tard, la tendran.

Algunes singularitats a comentar de la figura 2 responen a què:

- a) l'asterisc (*) a la columna d'any de modificació del CH és per indicar que, segons el Pla Territorial de Mallorca (PTM), s'ha de revisar el seu àmbit, per tant, necessiten modificar-ne la seva delimitació.
- b) hi ha dos municipis que tenen dues dates de declaració (Alcúdia i Petra), perquè s'ha revisat el seu àmbit de BIC i EP.
- c) en el cas del Jonquet, per exemple, hi havia un Pla especial de protecció i reforma interior (PERI) de 1985, la darrera modificació del qual aprovada el 2003, però la declaració del nucli no es fa fins al 2009, llavors, a partir d'aquesta declaració s'ha de revisar el PERI existent.
- d) el cas de Pollença, per exemple, té un Pla Especial del 1993, però quan es faci la declaració del CH s'haurà de revisar i adaptar a la declaració.
- e) en el cas d'Estellencs, les normes subsidiàries del 2006 estaven aprovades com a PEP però aquestes foren anul·lades pels tribunals i s'ha interpretat que tampoc poden fer la funció de PEP, amb la qual cosa Estellencs s'ha quedat sense aquest instrument.

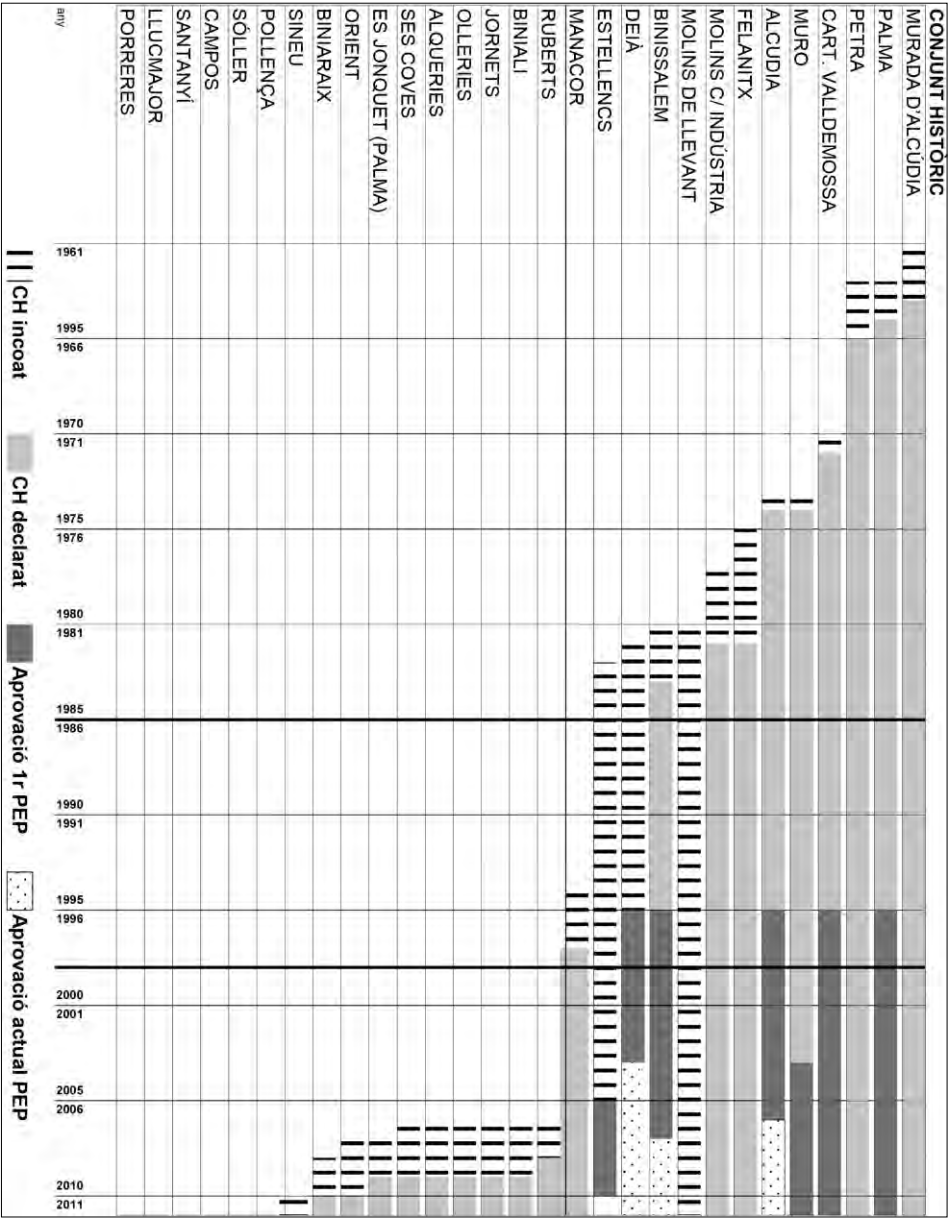

Fig. 3. Situació actual i evolució històrica dels CH i dels seus planejaments

La figura 3 recull el període de temps en que es va trobar en cada una de les situacions descrites abans, és a dir, quant de temps discorre entre una incoació i una declaració, quant de temps entre que es declara un conjunt i s'aprova el seu pla especial, etc. A l'eix d'ordenades dels anys es marquen com a fites singulars, amb una línia vertical més gruixada, el 1985, en què s'aprova la llei 16/85, i el 1998, per l'aprovació de la llei 12/98. A les abscisses hi figuren els conjunts històrics actualment protegits o a protegir. Amb barres horitzontals al final de la taula, hi figuren les lleis o normes que eren vigents a cada moment, això és, la llei del sòl estatal del 56 i del 76, la darrera encara vigent, el pla provincial, des del 73 fins a la llei del 85, els criteris de conjunts històrics d'Alomar, a partir del 81, i finalment, la llei estatal del 85 i l'autonòmica del 98.

Per contextualitzar cada cas, és important conèixer la legislació aplicable a cada moment: els primers CH que es van declarar, abans que entrassin en vigor els "Criterios rectores e instrucciones para la defensa de los conjuntos y monumentos Histórico-artísticos de la isla de Mallorca"² estaven sotmesos directament a la llei del 33 i a la legislació de sòl corresponent (lleis del 56 i del 68), que només contenia articles generals (aquests conjunts són Palma, declarat el 64; Petra, el 65; Valldemossa, el 71; Muro, el 74; i Alcúdia, també el 74).

L'any 1981 entraren en vigor els citats Criteris de la Comissió de Monuments (redactats per l'arquitecte Gabriel Alomar), i els CH declarats passaren a tenir una regulació més concreta i específica (aquests eren únicament els citats en el paràgraf anterior). El mateix any es declarà Felanitx i els molins del carrer Indústria de Palma i del Molinar de Llevant també de Palma (en ambdós casos es va optar per aquesta figura de protecció, la de CH).

Tot i que les *Instrucciones* de la Comissió de Monuments deien que havien de servir en el futur per tot un seguit de municipis més (Felanitx, Sóller, Sineu, Artà, Alaró, Binissalem, Selva, Campos, Mancor de la vall, Galilea, Orient, Caimari, Ruberts, Randa i altres que s'anassin declarant), mai s'hi arribaren a aplicar. Cal apuntar que, trenta anys després d'aquestes *Instrucciones*, alguns dels conjunts que allà s'hi citaren encara no han estat declarats, i per tant, no se'ls hi ha aplicat mai ni els *Criterios* ni cap altre normativa específica de protecció del patrimoni (són el cas de Sóller, Artà, Alaró, Selva, Campos, Mancor, Galilea, Caimari i Randa).

A partir del 85 entra en vigor la llei de patrimoni estatal, la 16/85, i a més de Felanitx i els molins, en aquest interval s'havia declarat Binissalem. Entre els anys 83 i 97 no es fa cap declaració. Foren més de catorze anys sense cap nova declaració, coincidint amb el temps que era vigent la llei de patrimoni estatal, i abans de l'aprovació de l'autonòmica, però esbrinar-ne les causes no forma part dels objectius d'aquesta ponència. L'any 97 es declara Manacor, i totes les altres declaracions, a partir del 2001, ja es fan amb la llei autonòmica vigent i, per tant, amb les determinacions que allà hi figuren.

Però el canvi substancial, el punt d'inflexió, es troba en la llei de patrimoni estatal. Aquesta, entre d'altres coses, i hi ha prou literatura al respecte, introdueix dos aspectes que, al meu entendre, suposen un canvi substancial en la regulació dels CH. Aquests són a l'article 20, que és l'antecedent dels 36 i 37 de la llei autonòmica:

² *Criterios rectores e Instrucciones para la defensa de los conjuntos y monumentos historico-artísticos de la isla de Mallorca*, Palma, 1981.

Artículo 20.

1. La declaración de un conjunto histórico, sitio histórico o zona arqueológica, como bienes de interés cultural, determinará la obligación para el municipio o municipios en que se encontraren de redactar un Plan especial de protección del área afectada por la declaración u otro instrumento de planeamiento de los previstos en la legislación urbanística que cumpla en todo caso las exigencias en esta Ley establecidas. La aprobación de dicho Plan requerirá el informe favorable de la Administración competente para la protección de los bienes culturales afectados. Se entenderá emitido informe favorable transcurridos tres meses desde la presentación del Plan. La obligatoriedad de dicho Plan no podrá excusarse en la preexistencia de otro planeamiento contradictorio con la protección, ni en la inexistencia previa de planeamiento general.

2. El Plan a que se refiere el apartado anterior establecerá para todos los usos públicos el orden prioritario de su instalación en los edificios y espacios que sean aptos para ello. Igualmente contemplará las posibles áreas de rehabilitación integrada que permitan la recuperación del área residencial y de las actividades económicas adecuadas. También deberá contener los criterios relativos a la conservación de fachadas y cubiertas e instalaciones sobre las mismas.

3. Hasta la aprobación definitiva de dicho Plan el otorgamiento de licencias o la ejecución de las otorgadas antes de incoarse el expediente declarativo del conjunto histórico, sitio histórico o zona arqueológica, precisará resolución favorable de la Administración competente para la protección de los bienes afectados y, en todo caso, no se permitirán alineaciones nuevas, alteraciones en la edificabilidad, parcelaciones ni agregaciones.

4. Desde la aprobación definitiva del Plan a que se refiere este artículo, los Ayuntamientos interesados serán competentes para autorizar directamente las obras que desarrollen el planeamiento aprobado y que afecten únicamente a inmuebles que no sean monumentos ni jardines históricos ni estén comprendidos en su entorno, debiendo dar cuenta a la Administración competente para la ejecución de esta Ley de las autorizaciones o licencias concedidas en el plazo máximo de diez días desde su otorgamiento. Las obras que se realicen al amparo de licencias contrarias al Plan aprobado serán ilegales y la Administración competente podrá ordenar su reconstrucción o demolición con cargo al organismo que hubiera otorgado la licencia en cuestión, sin perjuicio de lo dispuesto en la legislación urbanística sobre las responsabilidades por infracciones.

Els dos aspectes nous i rellevants, al meu entendre, són:

1. L'obligació de redactar un PEP una vegada que s'ha declarat un CH.
2. La prohibició d'alterar l'edificabilitat (nombrosa jurisprudència al respecte, així com una lectura en termes globals de la llei, ens dóna a entendre que, tot i que no figuri escrit al dit article, s'entén que l'edificabilitat que s'ha de mantenir és l'existent a la realitat, no la del planejament vigent, i a més el concepte d'edificabilitat ha estat assimilat a volumetria existent, és a dir, que el concepte no s'usa només en termes quantitatius, sinó també qualitatiu).

Per entendre que aquests dos aspectes suposaran canvis substancials basta mirar el que era vigent abans de la llei 16/85: durant els 5 anys anteriors a l'aprovació de la llei, del 80 al 85, eren vigents el *Criterios*:

En ningún caso la altura de las nuevas fachadas, o la reforma de las existentes dentro del sector, será mayor que la dominante en la calle o plaza correspondiente, con un máximo de 10 m medidos desde la rasante de la calle en el centro de la línea de fachada hasta la parte superior de la cornisa terminal. No se autorizarán más de tres plantas contadas en cualquiera de las fachadas de los edificios.

I aquest límit màxim de 10 m o 3 plantes, encara fou una novetat també respecte a la situació precedent, que no hem trobat que tengués cap límit precís al respecte.

Per tant, es va passar d'una regulació que no entrava a concretar específicament aquests aspectes, a un termini de 5 anys (entre el 80 i el 85) en què es va fixar un límit màxim (els 10 m o les 3 plantes) a, una vegada aprovada la llei 16/85, no poder modificar l'edificabilitat existent (obligació de manteniment de volum existent a la realitat) fins que no s'aprovéss definitivament un PEP, situació aquesta darrera que és la vigent.

Una vegada feta la contextualització històrica i exposada la situació actual, i els CH que encara falten per declarar, s'exposen els règims de protecció i els criteris d'intervenció, segons la legislació vigent a cada moment.

2. Règim d'aplicació i criteris d'intervenció als conjunts històrics i els seus entorns de protecció

2.1. Règim d'aplicació en un bé amb expedient de declaració incoat

Fig. 4. Mapa de situació dels CH incoats (octubre 2011)

La legislació autonòmica vigent descriu, en el seu article 8, quin és el règim aplicable als béns culturals mentre duri la tramitació per a la seva declaració.

Article 8. Notificació i publicació de la declaració.

1. L'acord d'incoació del procediment de declaració, s'haurà de notificar als interessats, a l'ajuntament on radica el bé i al Govern de les Illes Balears. Sense perjudici que esdevingui efectiva des de la notificació, la resolució d'incoació s'haurà de publicar en el Butlletí Oficial de les Illes Balears i en el Boletín Oficial del Estado, i es comunicarà al registre corresponent de les Illes Balears, i aquesta es comunicarà al registre corresponent de l'Estat.

2. La incoació del procediment comportarà l'aplicació del règim de protecció establert per als béns ja declarats d'interès cultural.

3. En el cas de béns immobles, la incoació del procediment comportarà, des del moment en què es notifiqui a l'ajuntament, la suspensió de la tramitació de les llicències municipals de parcel·lació, d'edificació o d'enderrocament en la zona afectada i, també, la suspensió dels efectes de les llicències ja concedides. Qualsevol obra que calgui realitzar en un immoble afectat per la incoació haurà de ser prèviament autoritzada per la Comissió Insular del Patrimoni Històric que pertorqui.

4. La suspensió a la qual fa referència el punt anterior dependrà de la resolució o de la caducitat del procediment.

En primer lloc, cal fer notar que és un article general d'aplicació a tots els BIC, en qualsevol de les seves categories, i el seu punt 3 a tots els BIC immobles. El punt 2 indica que la incoació comportarà l'aplicació del règim de protecció establert per als béns ja declarats. Dit en altres paraules, degut a aquest punt de l'article, a partir del moment que s'acorda formalment l'inici d'un procediment de protecció ja s'ha d'aplicar el mateix règim que si està declarat. Això vol dir que no sembla prudent procedir a incoar un BIC si no ha estat ben definit el bé i els motius per a la seva protecció. La part positiva d'aquest punt és que només començant el procediment es garanteix la protecció del bé. Per tant, el règim de protecció d'un bé incoat és el mateix que si està declarat, amb alguna restricció addicional: cal atendre al punt 3 on diu que, a partir que es notifiqui a l'ajuntament, resten suspeses les tramitacions de llicències municipals de parcel·lació, edificació i enderrocament. I no només això, sinó que fins i tot els efectes de suspensió de llicències abasten a les ja concedides. És una llei per tant, que, al manco en aquest aspecte, vol ser absolutament garantista des de la primera decisió formal respecte a la protecció d'un bé.

Cal fixar-se en què les llicències municipals la tramitació de les quals restarà suspensa no són totes: el punt que resulta més clar (i, segons el meu entendre bastant lògic, en general) són les "parcel·lacions" i els "enderrocs" (la llei no entra a destriar si enderrocs totals o també parcials). Les intervencions que a la pràctica presenten més dificultats de delimitar i que han donat lloc a interpretacions diverses són les d'"edificació". De la lectura de la jurisprudència així com de la literatura existent al respecte semblaria lògic entendre que la suspensió no afectaria aquelles llicències que tendeixin, sense cap mena de dubte, a la conservació o manteniment del propi bé, perquè precisament això sembla ser el que persegueix la llei establint totes aquestes cauteles. Un límit que està clar, derivat de l'article 37, és que no es pot modificar la volumetria. Perquè, tal i com veurem, si no es pot modificar quan està declarat, a no ser que tinguem un PEP i allà així hi figuri, molt manco es pot modificar ara, que s'han de prendre totes les precaucions per no fer afectar negativament els possibles valors del bé.

Respecte als entorns de protecció, res es diu a la llei sobre la regulació dels mateixos durant la incoació. Nosaltres entenem que la suspensió de llicències també li és d'aplicació, i que, com a mínim, s'ha d'aplicar el mateix règim que si l'element està declarat, per tant caldrà veure la protecció d'un EP d'un bé declarat.

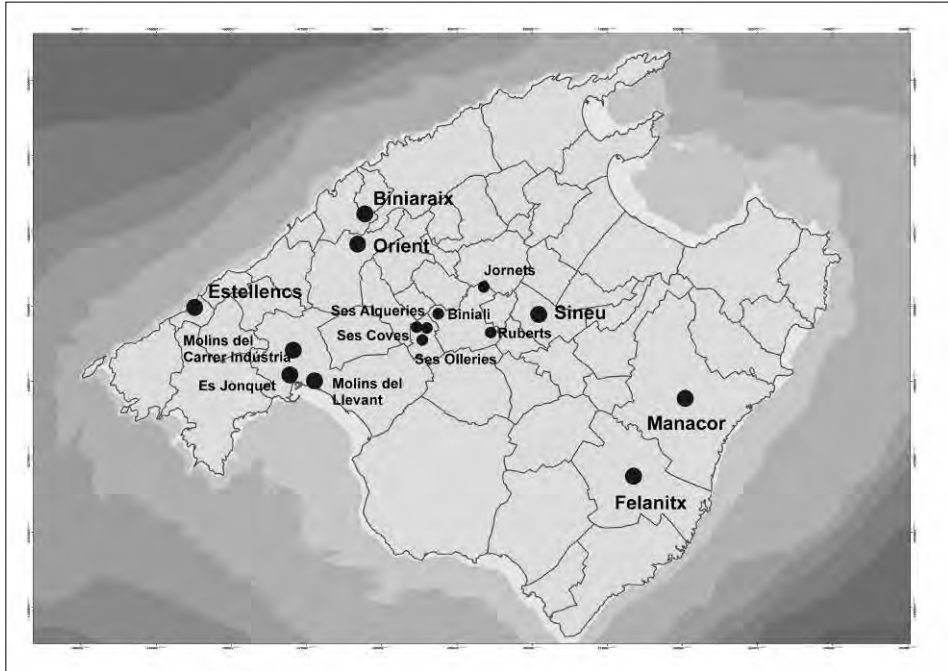

Fig. 5. Mapa de situació dels CH declarats sense PEP (octubre 2011)

2.2. Règim d'aplicació per a un bé amb expedient de declaració finalitzat (i sense PEP aprovat definitivament)

La llei 12/98 descriu, en l'article 36 i següents, quin serà el règim aplicable als béns culturals declarats BIC. En aquesta situació sí que es fan algunes distincions segons la categoria que es tracti:

Article 36. Planejament urbanístic.

1. Els termes de la declaració d'un immoble com a bé d'interès cultural vincularan els plans i les normes urbanístiques que afectin aquest immoble. En el cas dels plans o normes urbanístiques vigents abans de la declaració, l'ajuntament en durà a terme les adaptacions necessàries.

2. Quan es tracti d'un conjunt històric, jardí històric, lloc històric, lloc d'interès etnològic, zona arqueològica o zona paleontològica, l'ajuntament corresponent haurà d'elaborar un pla especial de protecció o un instrument urbanístic de protecció, o adequar-ne un de vigent, que compleixi les exigències d'aquesta llei. L'aprovació d'aquest instrument de planejament requerirà l'informe favorable de la Comissió Insular del Patrimoni Històric. S'entendrà emès informe favorable pel transcurs de tres mesos des de la presentació de la proposta de planejament.

3. El Consell insular respectiu podrà, en qualsevol moment, proposar motivadament a l'ajuntament la modificació del planejament urbanístic que afecti béns d'interès cultural, i podrà suspendre el planejament vigent en allò que sigui necessari per protegir el patrimoni històric a l'àmbit territorial afectat.

Article 37. Autorització d'obres.

1. Qualsevol intervenció que es vulgui realitzar en un monument històric, a una zona arqueològica o a una zona paleontològica, així com en el seu entorn de protecció, haurà de comptar amb l'autorització de la Comissió Insular del Patrimoni Històric, prèviament a l'atorgament de la llicència municipal d'edificació i ús del sòl.

2. En el cas d'obres o d'intervencions dins un conjunt històric, jardí històric, lloc històric o lloc d'interès etnològic mentre no s'aprovi definitivament la normativa urbanística de protecció a què fa referència l'article 36 d'aquesta llei, per a la concessió de llicències o l'execució de les atorgades abans d'iniciar-se l'expedient de declaració, serà necessària l'autorització de la Comissió Insular del Patrimoni Històric i, en tot cas, no es permetran alineacions noves, alteracions en l'edificabilitat, parcel·lacions ni agregacions.

3. Un cop aprovada definitivament la normativa a què es refereix l'article 36 d'aquesta llei, els ajuntaments interessats seran competents per autoritzar directament les obres que desenvolupin el planejament aprovat, excepte en els supòsits prevists al punt 1 d'aquest article. En tot cas, els ajuntaments hauran de comunicar a la Comissió Insular del Patrimoni Històric, en el termini màxim de 10 dies, les autoritzacions i llicències concedides.

4. Les obres realitzades sense el compliment del que estableix aquest article seran il·legals, i la Comissió Insular del Patrimoni Històric podrà ordenar-ne l'enderrocament, la reconstrucció o la restitució a l'estat original, amb càrrec a l'entitat que hagués atorgat la llicència; tot això, sense perjudici del que disposa la legislació en matèria de responsabilitats i d'infraccions.

Article 40. Llicències.

1. Caldrà obtenir l'autorització prèvia de la Comissió Insular del Patrimoni Històric, a més de les llicències o autoritzacions restants que siguin pertinents, per realitzar qualsevol obra interior o exterior, el canvi d'ús o la modificació que els particulars o qualsevol administració pública vulguin dur a terme a béns immobles d'interès cultural o catalogats.

2. En el cas de béns catalogats, se n'exceptuen les obres de conservació i reparació que no afectin els elements singulars especialment protegits.

De la lectura d'aquests articles es pot comprovar com, tret d'alguns detalls, la llei autonòmica segueix el camí de l'estatal (veure el citat article 20). L'autonòmica estén l'obligatorietat de redactar un PEP més enllà de les categories de CH, lloc històric o zona arqueològica a totes les altres categories excepte la de monument (és a dir, també estableix aquesta obligació per a jardí històric, lloc d'interès etnològic, i zona paleontològica). Resten les mateixes prohibicions ja comentades de noves alineacions, parcel·lacions o agregacions i alteracions en l'edificabilitat (continua sense incloure el terme "existent a la realitat").

Fig. 6. Mapa de situació dels CH declarats amb PEP (octubre 2011)

2.3. Règim d'aplicació per a un bé amb PEP aprovat

Una vegada el PEP estigui aprovat definitivament, i per tant hagi estat objecte, durant la tramitació, d'informe favorable de l'administració competent en matèria de patrimoni, aquest pla ja serà d'aplicació. Més enllà del que contengui el document, la llei ja fixa unes determinacions: algunes intervencions, tot i realitzar-se en elements situats en un CH, si aquests gaudeixen de la protecció específica i categoria de monument, zona arqueològica o zona paleontològica, o fins i tot si se situen en el seu entorn de protecció, hauran de comptar amb l'autorització de la Comissió Insular del Patrimoni Històric, prèviament a l'atorgament de la llicència municipal d'edificació i ús del sòl. Llavors, la llei reserva a l'administració insular les competències en aquestes matèries (monument, arqueologia i paleontologia). El pla especial és urbanístic, però sembla clar que no es confia en ell per regular determinades especificitats de caire més... diguem-ne, cultural.

Es pot comentar de forma especial la casuística per als CH que comptin, segons l'article 6, amb un subsòl amb restes que solament siguin susceptibles de ser estudiades amb metodologia arqueològica, i que per tant, tendran també la condició de zona arqueològica. Doncs bé, qualsevol intervenció en aquesta zona, encara que el bé compti amb un pla especial de protecció (recordem, obligatori per a un CH, obligatori també per a una zona arqueològica) haurà de ser autoritzada per la Comissió Insular del Patrimoni Històric.

2.4 Criteris d'intervenció per un CH declarat

Els criteris d'intervenció per a un CH declarat estan continguts a l'article 41, que, una vegada més, és genèric per a qualsevol categoria de BIC:

Article 41. Criteris d'intervenció.

1. Qualsevol intervenció en un bé d'interès cultural haurà de respectar els criteris següents:

a) La conservació, la recuperació, la restauració, la millora i la utilització del bé haurà de respectar els valors que en motivaren la declaració, sense perjudici que pugui ser autoritzat l'ús d'elements, tècniques i materials contemporanis per a la millor adaptació del bé al seu ús i per valorar determinats elements o èpoques.

b) Es conservaran les característiques tipològiques més remarcables del bé.

c) S'evitarà la reconstrucció total o parcial del bé, llevat que se n'utilitzin parts originals i pugui provar-se'n l'autenticitat. Si fos necessari afegir materials o elements indispensables per a l'estabilitat, la conservació o el manteniment, aquests s'hauran de reconèixer per tal d'evitar el mimetisme.

d) Es prohibirà l'eliminació de parts del bé, excepte quan en comportin la degradació o quan l'eliminació en permeti una millor interpretació històrica. En aquests casos, es documentaran les parts que hagin de ser eliminades.

e) Es prohibirà la col·locació d'elements i instal·lacions que impliquin una ruptura de l'estructura o la composició de la façana, o que impliquin perjudici per a la contemplació i el gaudi ambiental de l'entorn.

2. Les intervencions en els conjunts històrics hauran de respectar els criteris següents:

a) Es mantindrà l'estructura urbana i arquitectònica del conjunt i les característiques generals de l'ambient i de la silueta paisatgística. Així mateix, s'haurà de complir el que preceptua l'article 39.3 d'aquesta llei.

b) Es prohibirà la col·locació dels elements i les instal·lacions a què fa referència el punt 1.e) d'aquest article.

c) Es prohibirà la col·locació d'anuncis i rètols publicitaris que atemptin contra els valors estètics.

d) Les obres que afecten el subsòl hauran de preveure la realització d'un control arqueològic, en els termes reglamentàriament prevists.

3. El volum, la tipologia, la morfologia i el cromatisme de les intervencions en els entorns de protecció dels béns immobles d'interès cultural no podran alterar el caràcter arquitectònic i paisatgístic de l'àrea ni pertorbar la visualització del bé.

Així mateix, es prohibirà qualsevol moviment de terres que comporti una alteració greu de la geomorfologia i la topografia del territori i qualsevol abocament d'escombraries, runes o deixalles.

Observem que en un sol article consten els criteris d'intervenció en un BIC, en qualsevol de les seves categories, i fins i tot en un entorn de protecció, també de qualsevol d'aquestes categories. De la lectura dels criteris, alguns semblen pensats per a monuments, mentre que d'altres, en canvi, són fàcilment aplicables als CH. Hom entén que seria desitjable, o si més no podria ser aclaridor, que en properes modificacions de la llei s'especifiqués aquesta regulació segons la categoria dels béns.

2.5. Regulació dels entorns de protecció

Aquest és un tema en general poc conegut, poc o molt poc regulat a la normativa vigent, tant pel que fa al mecanisme per a la seva delimitació, la definició de quin ha de ser el seu abast, com pel que fa a l'establiment d'uns criteris d'intervenció, o les directrius alhora de planificar aquests indrets. Degut a aquesta escassa regulació, cal acudir a la literatura, la qual tampoc no és gaire profusa. Pel que fa a aspectes jurisprudencials, les sentències que es dicten solen fer referència a situacions bastant concretes i de vegades difícilment extrapolables. La llei 12/98 no ha estat, fins a l'actualitat, desenvolupada, en aquest aspecte, per cap decret, fet que al meu entendre seria desitjable. Davant l'escassa i genèrica definició i regulació dels entorns de protecció, hem d'analitzar detalladament les determinacions de la pròpia llei: tal i com ja s'ha dit, un dels extrems que ha de figurar a l'expedient (article 7) és la delimitació de l'entorn de protecció del bé.

Aquí comença la primera de les tasques en relació als entorns en un expedient de declaració d'un BIC: ens haurem de demanar com es delimita un entorn? Quins criteris s'apliquen per delimitar-lo. Què s'espera aconseguir amb aquesta delimitació? quina seria la seva finalitat? L'article 11 de la llei diu que, per a delimitar-ne un, o modificar-ne un d'existent, la tramitació és la mateixa que la del BIC.

Pel que fa a la tramitació de les intervencions a realitzar en aquests entorns, la llei en el seu article 37 indica que en els casos de BIC amb les categories de monument, zona arqueològica i zona paleontològica, tant en el propi BIC com en l'entorn, per a qualsevol intervenció s'ha de comptar, sempre (hi hagi PEP aprovat o no), amb l'autorització prèvia de la Comissió. Res diu, en canvi, de la regulació dels EP d'un CH, i el que feim és assimilar-ho a la regulació del propi CH en quant a la necessitat d'autorització de la Comissió. És necessària aquesta des de la incoació del BIC fins que s'aprova definitivament el PEP.

Els criteris d'intervenció en els EP dels BIC, i per tant dels CH (no hi ha cap especificitat per cap categoria de BIC), venen regulats a l'article 41.3. En ell consten com a trets a preservar el caràcter arquitectònic i paisatgístic de l'àrea, i la visualització del bé, i aquests trets s'han de preservar a través d'aspectes com el volum, la tipologia, la morfologia i el cromatisme de les intervencions. A més, hi estan directament prohibides dos tipus d'actuacions:

1. els moviments de terres que comportin una alteració greu de la geomorfologia i la topografia del territori;
2. l'abocament d'escombraries, runes o deixalles.

Sembla que es desprenen, com a mínim, dos objectius d'aquesta regulació, els quals ens podran ajudar a efectuar la seva delimitació:

1. salvaguardar el caràcter de la zona (i a caràcter li adjudica 2 adjectius, l'arquitectònic i el paisatgístic, entenc que això vol dir tant el construït, com el més ambiental o "natural", el ple però també el buit);
2. i salvaguardar la seva contemplació (fet, el de les visuals, que ha vengut essent leimotiv des del primer moment que es va parlar de l'entorn dels monuments).

Sembla idò que el que es pretén salvaguardar establint l'obligació d'aquests entorns de protecció, in extremis, seria el que històricament s'ha vengut anomenant l'ambient en el que se situa el bé (no és objecte d'aquesta ponència però el concepte de l'ambient dels béns culturals ha estat àmpliament tractat en la literatura científica en matèria de patrimoni).

Com a referent de l'actual legislació, s'han de citar els *Criterios...*³. Allà hi figurava una definició del que actualment anomenam EP: *Sectores modernos o modernizados, sin interés arqueológico ambiental, en los cuales deben ser regulados los volúmenes de las edificaciones para la salvaguarda del paisaje urbano exterior y perspectivas interiores de la zona 1 o de Primer grado*. Aquesta zona estava regulada de la següent manera: tant per a obres de reforma com de nova planta, l'altura màxima permesa era de 12 m i 4 plantes (recordar que per als CH es fixaven 10 m i 3 plantes); i a més, l'edifici no podia perjudicar la unitat del paisatge i el conjunt de la població, des de qualsevol punt de vista.

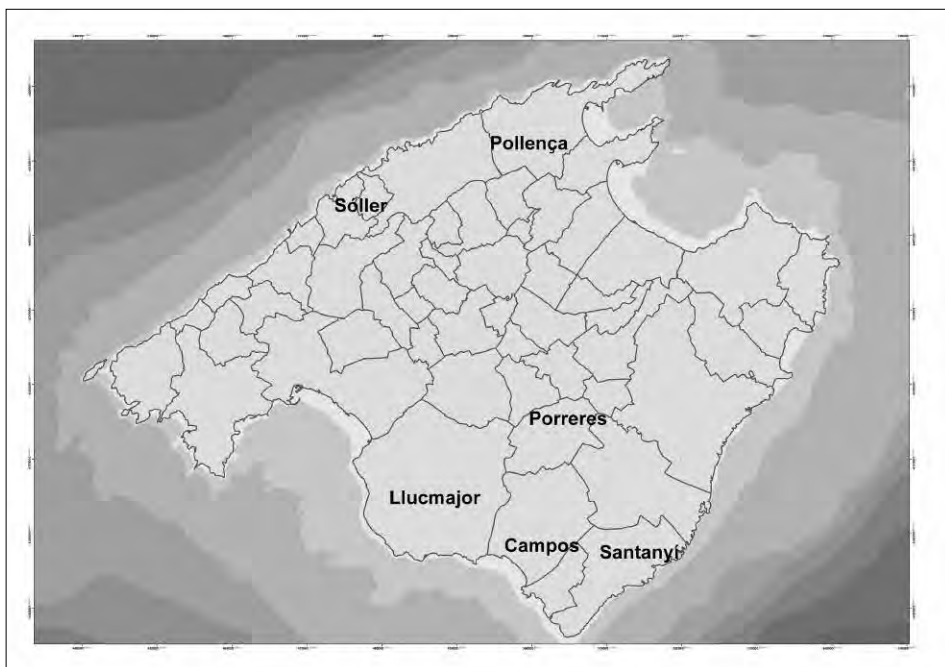

Fig. 7. Mapa dels centres històrics pendents de declaració.

2.6. Situació dels centres històrics sense cap tipus de protecció de la llei 12/98

Per últim, voldria fer una breu referència als centres històrics que tenen valors patrimonials que els fan mereixedors de la protecció de CH, però, pels motius que sigui, encara no han estat objecte d'aquesta declaració. La regulació d'aquests centres històrics és bastant genèrica, tant a la llei 12/98 com a la legislació del sòl. Quan els *Criterios* eren vigents, entre l'any 80 i el 85, senzillament s'adjuntava un llistat de municipis que hi estarien sotmesos. Actualment ens trobam amb el següent:

- Per un costat, la llei de patrimoni en el seu art. 38 assenyalava que els instruments de planejament tenen dues obligacions: fixar les mesures primàries d'identificació dels béns immobles integrants del patrimoni històric; i de la seva protecció.

Article 38. Instruments d'ordenació urbanística i mesures de protecció.

1. Els instruments d'ordenació urbanística d'àmbit municipal fixaran les mesures primàries d'identificació, de protecció i de conservació dels béns immobles integrants del patrimoni històric.

2. Els projectes de delimitació del sòl urbà contindran, almenys, les determinacions bàsiques per a la identificació d'aquests béns.

In extremis es pot acudir al que es disposa als articles 23 i 24 de la mateixa llei, però sempre s'han de tenir en compte consideracions de conveniència i oportunitat.

- Per altra banda, el PTM, a la seva norma 46, diu que:

El planejament municipal haurà de delimitar, en els nuclis tradicionals on n'hi hagi, una zona de nucli antic (o centre històric) del nucli urbà, que abasti l'àrea més rellevant pel que fa a la conservació patrimonial de tipologies tradicionals, a la persistència de trames urbanes originals i al seu creixement cap a altres nuclis, si n'hi hagués (ravals). La zona així delimitada haurà de ser objecte de protecció i conservació.

3. El planejament d'un conjunt històric. Els Plans especials de protecció

En aquest apartat es farà una aproximació a la definició de PEP atenent a la normativa vigent, què cal per redactar-lo, com es gestiona i quins tipus de planejaments hi ha, per acabar amb alguns exemples.

3.1 Segons la legislació vigent

A l'article 36 de la llei 12/98 és on es fixa l'obligatorietat de redactar un PEP per als CH declarats, o adequar un instrument urbanístic vigent als termes de la declaració. Aquest instrument, previ a la seva aprovació definitiva, haurà de merèixer informe favorable de la Comissió Insular del Patrimoni Històric. L'obligatorietat de redacció de plans especials per als CH declarats s'origina realment en la legislació estatal, llei 16/85. Tot i els 25 anys transcorreguts des de l'entrada en vigor d'aquesta llei, són pocs els CH que compten amb un PEP aprovat definitivament, el percentatge de compliment d'aquesta obligació és relativament baix. Creim que aquest fet potser està afavorit perquè en la norma no hi ha cap tipus de garantia enfront dels eventuais incompliments d'aquesta obligació. Mentre l'obligació no s'acompleixi, el règim és més restrictiu, però això majoritàriament ho pateix el particular que vol dur endavant alguna obra, i no l'administració que té l'obligació de redactar i tramitar el pla (l'ajuntament). No hi ha terminis ni cap altra mesura de resposta davant els incompliments.

L'administració local pot elegir quin instrument de protecció vol adoptar: no cal que sigui un pla especial, sinó que es pot fer servir el planejament general, mentre faci un ordenament que protegeixi els seus valors. En qualsevol cas, l'administració ha de vetllar perquè el PEP encaixi perfectament amb la resta del planejament del terme municipal.

L'article 39 de la llei 12/98 regula el contingut d'un PEP d'un CH:

Article 39. Plans urbanístics de conjunts històrics.

1. En els plans o instruments urbanístics de protecció dels conjunts històrics es catalogaran, d'acord amb el que disposa la legislació urbanística, tant si són immobles edificats com espais lliures interiors o exteriors, els elements que formen el conjunt, les estructures significatives i els components naturals de cada element i del seu entorn. Es dispensarà una protecció integral als immobles declarats béns d'interès cultural que pertanyin al conjunt. Per a la resta dels immobles, s'establirà un règim adequat i especial de protecció per a cada cas.

2. Excepcionalment, el pla o instrument urbanístic de protecció permetrà remodelacions urbanes, però només en el cas que impliquin una millora de l'entorn territorial o urbà i contribueixin a la conservació general del conjunt.

3. La conservació del conjunt històric declarat bé d'interès cultural haurà de comportar el manteniment de l'estructura urbana i arquitectònica, com també de les característiques generals del seu ambient. Excepcionalment, es consideraran les substitucions d'immobles, si han de contribuir a la conservació general del conjunt. Es mantindran les alineacions urbanes existents.

Com a elements integrants mínims, ha de contenir un catàleg de:

- immobles edificats,
- espais lliures interiors o exteriors,
- elements que formen el conjunt,
- estructures significatives,
- components naturals de cada element i el seu entorn.

En altres paraules, el catàleg ha de contenir tots aquells béns que s'hagin de preservar pels seus valors, i des d'un punt de vista ampli, tant naturals com construïts, tant interiors com exteriors.

A més, per a la resta d'immobles, per als que no es cataloguin, s'ha d'establir un règim adequat, i especial, de protecció. Les remodelacions urbanes són posades com a excepcionals i quan signifiquin una millora i contribueixin a la conservació del conjunt.

En el punt 3 d'aquest article explicita que s'ha de:

- mantenir l'estructura urbana,
- mantenir l'estructura arquitectònica,
- les característiques generals del seu ambient,
- i que les substitucions són excepcionals (només per contribuir a la conservació del conjunt),
- les alineacions urbanes s'han de mantenir (per tant, en teoria des que s'incoa un CH, en el propi conjunt ja mai es podran canviar les alineacions existents).

Tal i com ja s'ha exposat abans, res diu la llei respecte a com s'ha de regular l'entorn de protecció del CH. Creim que, com a mínim, es poden assenyalar els següents aspectes a tenir en compte per a la regulació d'un EP: el primer que s'ha de fer per regular un entorn és conèixer-lo, saber quin és i perquè és va delimitar així. Per tant, s'ha d'acudir a l'expedient de declaració de BIC, conèixer la delimitació i la seva justificació. A partir d'aquí, i una vegada coneguda també la realitat física del lloc i

analitzada la normativa del planejament municipal vigent per a aquesta zona, es podrà determinar quines modificacions s'han de dur a terme per tal de garantir la preservació del mateix, i segons els valors i objectius que figurin a la pròpia declaració.

3.2. Més enllà de la llei

3.2.1. L'equip

És necessari un complet equip de professionals que puguin treballar de forma interdisciplinària i transversal. Serà oportuna la presència de professionals de l'arquitectura, l'enginyeria, l'urbanisme, la història, l'arqueologia, els programes informàtics de SIG, el dret, l'economia, etc. Habitualment la teoria és coneguda però la casuística pràctica és diversa: es pot donar el cas d'un equip on el cap té excessiu pes i la resta de branques professionals són infravalorades. També és freqüent que el resultat final d'un planejament sigui una suma o acumulació de diverses parts però sense arribar a formar un únic cos.

El fet és que es necessita un professional que sàpiga de planejament urbanístic. Que conegui el planejament a la ciutat i/o si és el cas a la barriada, així com el marc legislatiu d'aplicació. També es necessita un professional especialista en el món del patrimoni, i en les seves vessants d'història d'art, d'arqueologia, d'etnologia, etc. I al mateix temps també fa falta un bon coneixedor del lloc en tots els aspectes necessaris: des del l'evolució històrica de lloc, les tipologies arquitectòniques, la configuració urbanística, el teixit social, etc.

3.2.2 Anàlisi i diagnosi

Per a la redacció d'un bon PEP, a més de tot el que caldria saber per fer planejament en general, fan falta també coneixements específics en matèria de patrimoni. Cal establir la situació actual i la projecció de futur. On estam, cap on volem anar, i com hi volem anar. Per fer un bon anàlisi i diagnòstic cal conèixer molt bé l'objecte de feina, i des de diversos punts de vista. Hi ha experiències positives a la ciutat de Palma. Són destacables les tasques que es feren fa ja més de 20 anys a alguns barris com els del Jonquet, la Calatrava o el Puig de Sant Pere, que comptaven amb un acurat anàlisi i diagnòstic. S'estudiava el lloc des de la vessant històrica, arqueològica, social, a més de la urbanística, arquitectònica, etc. Ara a això hi hauríem d'afegir bàsicament la vessant mediambiental (crec que seria important aconseguir que la vessant ambiental no fos només pura d'anàlisi ambiental de l'instrument de planejament, sinó que una més de les components de l'anàlisi i diagnòstic, tan significativa com qualsevol de les demés).

La participació en la redacció de planejaments és un camp important de treball de l'historiador, historiador de l'art i de arqueòleg. Tal i com diu Maria Dolores Antigüedad⁴, i ho diu com a introducció general per després referir-se a un cas concret, sembla obvi que tant la llei de patrimoni estatal com l'autonòmica (ella es refereix a l'andalus, però es donaria el mateix cas a la de Balears), consta la necessitat de protegir els traçats urbans de les nostres ciutats, però que el problema surt quan s'han de definir quins són els elements que integren els nuclis antics de les poblacions i les estructures que s'han d'englobar en els anomenats "conjunts històrics" a protegir. L'autora sentència el tema

4 ANTIGÜEDAD DEL CASTILLO-OLIVARES, M. D.: "La necesidad de preservar los trazados urbanos: el caso de Campo de Guía (El Puerto de Santa María)", a GARCÍA PAZOS, M. i CIRICI NARVÁEZ, J.R., (eds.): *Las tribulaciones en la tutela del patrimonio paisagístico y urbano*, El Puerto de Santa María, 2001, p. 151.

dient que només és des del correcte coneixement del nostre patrimoni es pot exercir una eficaç protecció i revalorització del mateix.

A més, cal esmentar el gran profit que es pot treure de les noves tecnologies, com a mitjà per aconseguir millors dades sobre el lloc. I com ja s'ha dit, s'ha de conèixer també la normativa urbanística de la resta del terme municipal. No té gaire sentit fer una normativa específica d'una part sense conèixer la general del municipi, amb la qual s'ha de coordinar i en la qual s'ha d'encaixar.

Una vegada se sap el que hi ha i tots els antecedents, el que falta definir són les necessitats, problemes actuals a col·laborar a solucionar, i el futur, cap a on es vol anar.

3.2.3. El pla

A partir de tots aquests ingredients, es pot començar a redactar el planejament, que, fins al moment, té una part escrita i una part gràfica. I, tot i que sembli una obvietat, s'ha de recordar que ambdues parts han de ser coherents entre elles.

Un pla especial no és més que un planejament general, però més detallat i acurat atenent a les característiques específiques del lloc, havent de posar especial atenció en alguns aspectes que en el planejament general potser no s'esmenten, com ara els aspectes d'acabats d'exterior, o d'altres com l'arqueologia, tant vertical com de subsòl, etc. S'haurà de fer especial referència a les tipologies històriques existents, per a la seva preservació, conservació i pervivència per a les generacions futures. Farà falta també tenir en compte aspectes urbans, de visió del conjunt, així com també, no cal dir-ho, dels seus elements singulars. A més un pla especial ha de contenir, per dictat de la llei, i com a figura essencial, un catàleg.

3.2.4. El Catàleg

El catàleg, per si mateix, pot arribar a ocupar tant de volum o més que la resta del planejament, per això, se li ha de dedicar una atenció especial. Definir que és un catàleg i com es redacta seria un altre tema.

3.2.5. Els indicadors

Per a les ciutats patrimoni de la humanitat, existeixen tota una sèrie d'indicadors a avaluar alguns dels quals serien transposables al cas dels CH.

4. La gestió d'un CH després de l'aprovació del PEP

Una vegada s'aprova definitivament el planejament específic de protecció, la majoria de competències de tutela del CH en qüestió resideixen en seu municipal, quedant només en mans de l'administració autonòmica alguns aspectes puntuals i de control. Arribat aquest moment, augmenta considerablement el treball que pertoca realitzar a l'ajuntament, s'intensifiquen les tasques de gestió diària, tot i que, cal destacar que resulta òptim que els ajuntaments s'impliquin ja des del principi en la gestió dels seus CH i existeixi, durant tot el procés, bona col·laboració entre ambdues administracions.

Les tasques que la legislació vigent li reserva a l'administració autonòmica amb competència en matèria patrimonial són les intervencions en matèria arqueològica, les intervencions a monuments, així com una mena de control residual en tant que l'ajuntament té el deure de notificar a aquesta administració les llicències concedides en l'àmbit del CH, suposadament per si aquesta administració volgués exercir una espècie del que se'n diu control de legalitat.

Alguns ajuntaments han creat comissions de centre històric, posant en mans d'un òrgan col·legiat i format per experts en patrimoni de diferents procedències, l'assessorament especialitzat a l'ajuntament per a la presa de decisions en relació als expedients que se tramiten d'intervencions en el CH. El primer municipi que va comptar amb una comissió d'aquestes característiques fou Palma, i posteriorment Muro i Binissalem.

En d'altres comunitats autònomes, i en determinats moments, també es crearen les oficines de centres històrics, enfocades a assessorar a la ciutadania en totes les singularitats que les intervencions a centres històrics presenten respecte a una llicència d'obres ordinària i, fins i tot, algunes d'elles prestaven assessorament tècnic en la redacció de projectes. Aquestes oficines funcionaren bé a llocs com Galícia o Barcelona.

El cas més complex de gestió d'un CH a Mallorca és el de Palma, tot i que s'analitza amb detall a d'altres articles d'aquest volum. Palma compta amb declaració de CH des de l'any 1964. És una declaració que ja es pot considerar obsoleta i que necessita d'una actualització. Des de l'aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana del 1985, va considerar que el CH abastava tota la zona delimitada per les Avingudes. Es va considerar també que el PGOU del 85 complia amb les funcions de PEP per a aquest CH. A més, hi ha determinades zones del centre històric intramurs que compten amb un Pla Especial específic: és el cas dels barris de la Calatrava, el Puig de sant Pere i la Gerreria. Hi ha altres barris que, tot i no comptar amb cap figura de protecció que emani de la legislació de patrimoni històric (no són CH), compten també amb un pla especial de protecció, com ara el Terreno o la Soledat-polígon de Llevant. Pel que fa a un altre barri singular, el Jonquet, primer va tenir un Pla especial de protecció i reforma interior, després es declarà CH i ara necessita un nou pla especial de protecció. Finalment, hi ha barris amb cert interès històric, i tot i que potser la declaració de BIC els hi seria excessiva, en qualsevol cas sí que mereixen un estudi i planejament singularitzat de protecció: es tracta de l'Eixample, santa Catalina, Corea, etc.

Palma, com ja hem dit abans, compta amb una comissió de centre històric i catàleg, regulada per reglament municipal, dedicada a la tutela d'aquells béns inclosos en el CH (àmbit delimitat per les Avingudes) així com d'aquells elements inclosos en el Catàleg municipal. El PGOU de Palma fou aprovat com a instrument de planejament anàleg a un pla especial de protecció, i per això, respecte al seu CH, només requereixen autorització prèvia de l'administració supramunicipal (CIM) les intervencions en matèria arqueològica

i les intervencions a monuments, restant les demés regides pel PGOU vigent i en mans de l'administració municipal. El PGOU de Palma no està adaptat al PTM, el seu catàleg municipal tampoc. Les mancances en matèria de protecció patrimonial de Palma són múltiples: necessitat d'adequar les proteccions segons la llei 12/98 a la realitat i criteris actuals; necessitat d'adaptació de la seva normativa al PTM i criteris actuals, etc. A més a més, una altra singularitat és la llei de capitalitat.

Finalment, cal dir que a la xarxa podem trobar una gran diversitat d'experiències en quant a gestió de conjunts històrics, a pàgines web oficials d'ajuntaments, dels instituts de patrimoni, de programes europeus i/o mediterranis (urban, rehabimed, etc), i de cada vegada més amb la necessitat legal de participació de la ciutadania en els processos de planejament urbanístic i d'obligatorietat de publicació de normatives i demés documents en línia.

RECURSOS DISPONIBLES (miscel·lània):

Arxiu d'urbanisme del Consell de Mallorca

<http://www.conselldemallorca.cat/planejament/>

Es poden trobar planejaments municipals, part escrita i gràfica.

COAIB: plana web O.I.U. i biblioteca

<http://www.coaib.es>

Base de dades en línia (només amb clau d'accés).

Revistes científiques, moltes vegades lligades a universitats:

Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico

PH boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico

Alguns continguts o números antics es poden trobar en línia.

L'IAPH compta amb un web molt complet: <http://www.iaph.es/web/>

Ciudades

Revista del Instituto universitario de urbanística de la universidad de Valladolid

Presenta un caire més urbanístic, tot i que els temes patrimonials hi tenen cabuda.

Loggia, arquitectura y restauración

Revista lligada a la universitat de Valencia, on certament parla més de restauracions que de planejament, però amb algun article sobre el present tema.

Experiències en projectes internacionals, europeus, o mediterranis

www.rehabimed.net

Programa de països mediterranis de rehabilitació del patrimoni i ciutat construïda.

Compta amb un web i unes publicacions dels resultats del programa.

Pla urban I i urban II

Determinades intervencions al barri de la Soledat, Palma, es van emmarcar en aquest pla, comptant amb publicacions de resultats.

Estudis universitaris

Diverses universitats ofereixen masters, postgraus o especialitzacions en urbanisme, en planejament, en patrimoni, en noves tecnologies aplicades a aquests camps.

El Conjunt Històric-Artístic de Muro: de la teoria a la pràctica

Sebastià Riutort Taberner

Arxiver de l'Ajuntament de Muro

El que escribe sobre sí mismo corre el riesgo, prácticamente inevitable, de equivocarse, aunque también sea cierto que el que escribe sobre otro se equivoca sin remedio. No entiendo, sin embargo, que esto valga como pretexto para dejar de escribir. Pero conviene tenerlo en cuenta y no hacerse excesivas ilusiones.

Hem manllevat aquestes paraules que encapçalen una nota autobiogràfica escrita per Gonzalo Torrente Ballester l'any 1986, perquè descriuen bé la sensació que tenim a l'hora de posar per escrit la història de la protecció del patrimoni urbà i arquitectònic de Muro. La incoherència entre la teoria i la pràctica ha arribat a nivells inquietants i ha tengut conseqüències funestes per a una bona part del que, en un principi, es volia preservar. Descriure i interpretar per què ha estat així és un dels objectius principals d'aquest estudi. Pensar que la tasca no és gens senzilla no ens ha d'aturar d'intentar-ho però, com deia l'escriptor, tampoc no ens podem fer moltes il·lusions.

Basta fer una passejada pels carrers del poble perquè ens envaeixi -a segons qui, clar!-, un sentiment de fracàs. El que observem a simple vista i -veurem- a la llum de la història és que no tothom sent el mateix amb relació a la percepció d'allò que cal conservar. I, també, que els encarregats de la defensa del patrimoni, per obligació o per convicció, no sempre han estat al nivell que s'esperava. Aquesta no és una història de bons -els defensors del patrimoni- i de dolents -els incultes o poc sensibles, que desvirtuen o destrueixen el que s'ha determinat que fos part del llegat històric-. Els bons en ocasions no ho han estat tant i els dolents tampoc no són sempre tan dolents. També hi ha hagut bons veritaders, amb eines xereques i estructures excessivament inoperants i dolents malintencionats que s'han botat la llei sense escrúpols.

Tampoc no estam segurs que aquesta sigui l'única història que sobre aquesta qüestió es pot escriure perquè la documentació no ho diu tot. Les actuacions a favor o en contra del patrimoni estan protagonitzades per persones, moltes vives i d'altres que fa poc temps ens deixaren, que segurament tenen i tendrien concepcions diverses i percepcions contradictòries, com la mateixa realitat que tractarem. De fet, seria bo que algun investigador, més avesat a les tècniques de la història oral o als estudis sociològics, s'animàs a recollir un ventall ampli de testimonis sobre aquesta qüestió. Nosaltres ho hem fet a peu de carrer, quan venia bé, entaulant converses amb la gent que, us podem assegurar, analitza i raona sobre el tema més del que alguns il·lustrats es pensen. Les converses informals amb alguns dels protagonistes i testimonis dels esdeveniments ens han ajudat a intentar interpretar, a la llum dels documents, la problemàtica de la conservació del conjunt històric de Muro en els temps de la seva declaració i que, a dia d'avui, segueix vivíssima.

Per evitar els errors del passat, seria bo que la normativa que desenvolupa les lleis vigents partís d'una sensibilitat culta i raonada envers el patrimoni i d'una justa valoració de tots els interessos en joc, que no són pocs. Seria bo que la llei s'aplicàs. Seria bo que, en tot el que fa referència a la defensa del patrimoni, tenguéssim una bona

teoria que fos coherentment aplicada a la pràctica. Seria bo dotar tots els agents i organismes encarregats de vetlar perquè això sigui possible dels mitjans econòmics, humans i tècnics suficients.

La protecció del patrimoni urbanístic, monumental i arquitectònic dels pobles i ciutats declarats conjunt històric-artístic (a partir d'ara CHA) s'ha emmarcat des de sempre en la legislació de patrimoni en primera instància i la de caràcter urbanístic en èpoques més properes. Lleis, decrets, reglaments, normes de construcció, plans generals, plans parcials, plans especials, catàlegs de patrimoni... Tot plegat, ningú no podrà dir que –independentment de la seva qualitat o aplicació correcta- la qüestió no estigui ben regulada.

Com tendrem ocasió de comprovar, casar l'urbanisme amb la defensa del patrimoni no sempre ha estat possible i aquesta circumstància l'han aprofitada determinats sectors per actuar contra el mateix, massa vegades, en un marc teòricament legal.

Antecedents. El plànol general de Muro de Carles Garau

Des del darrer terç del segle XIX coneixem actuacions per part de les administracions encaminades a la regularització del teixit urbà i control de la construcció d'edificis, podríem dir, en un sentit modern. La diputació provincial, l'Ajuntament –en ple i en comissió- i la Junta Municipal de Sanitat, eren els principals òrgans que tractaven aquestes qüestions. La planificació urbana, en el cas dels pobles petits, es materialitzava en dibuixar plànols parcials de parcel·lació de terrenys, d'obertura o alineació i rasants de carrers, redactats per iniciativa pública o privada. Les referències documentals són nombroses¹ i depassen les intencions d'aquest estudi.² Es tracta de documents imprescindibles per conèixer l'evolució urbana de Muro, de gran utilitat per a la delimitació raonada de zones de protecció i l'el·laboració de bons catàlegs. No cal dir que el que posteriorment esdevingué patrimoni a protegir no figurava gaire entre les preocupacions del personal d'aquestes calendes.

L'any 1926 trobam la primera referència a un plànol general lligada indirectament a la llarguíssima tramitació del carrer Nou, del qual tendrem ocasió de conèixer els problemes que ocasionà en la tramitació de l'expedient del CHA.³

A poc a poc, s'anava imposant l'obligació de demanar permís a l'Ajuntament per fer obra particular d'acord amb la legislació de l'època.⁴ Una de les condicions per obtenir l'autorització era marcar l'alineació i rasant del carrer a la nova edificació o reforma de

¹ No són tants, per desgràcia, els documents originals conservats. A l'any 1896 sabem que s'havien perdut plànols d'alguns carrers i per això en comanaren còpies que tampoc no s'han conservat. Arxiu Municipal de Muro (a partir d'ara AMM), ple 17/03/1896, llibre 25, f. 51v. Tal vegada l'exemple més sagrant sigui el del plànol de l'amillament de 1860 que ja estava tirat i va ser recuperat i reintegrat a l'arxiu, en un estat lamentable, l'any 2005. A inventaris antics s'anomena un plànol del casc urbà, que suposam de finals del segle XIX, que també s'ha perdut.

² AMM, *Proyecto de barriada...*, de l'arquitecte Juan Guasp Vicens, de 1897, i *Proyecto alineaciones y rasantes de la calle nueva*, de Carles Garau, de l'any 1926, entre d'altres, lligall 508.

³ *Acto continuo se acordó notificar al Arquitecto encargado de formar el plano general de esta población, que pase con urgencia en esta villa con el fin de levantar el plano de la calle de Juan Gamundi; toda vez que hay que resolver una instancia de D. Juan Riutord sobre construir una casa en la mentada calle.* AMM, ple 13/03/1926, llibre 31, f. 24.

⁴ Aquest permís es sol·licitava mitjançant una instància des de la segona meitat del segle XIX. Per desgràcia, l'arxiu ha sofert moltes minves i, entre les quals, hem de lamentar la de la correspondència fins a l'any 1941 (entrades) i 1943 (sortides).

façana.⁵ Per aquest efecte, adquiriren importància els plànols dibuixats normalment pels arquitectes provincials. En aquests anys seguien predominant els parcials.

També era necessària l'aprovació de la Junta Municipal de Sanitat, que tenia un inspector amb oficina a la Sala i un guarda municipal a les ordres.⁶ A les disposicions emanades d'aquest òrgan trobam algunes de les primeres referències a la planificació de vies i construccions. Tot, evidentment, amb vista a una millora sanitària de les condicions de vida de la població.

La Junta Provincial de Sanitat aprovà el reglament de sanitat municipal de Muro el 6 de març de 1926. El capítol 13, articles 30 al 38, fa referència a urbanitzacions i vies públiques en els termes següents:

Las calles ensanchadas por un solo lado deberán tener como mínimo 8 metros, las de nueva construcción o ensanchadas por ambos lados, mínimo 10 metros... las casas que se construyan en las nuevas calles no podrán tener mayor altura que la anchura de éstos, y los edificios que se levanten en calles cuya altura se modifique tendrán como máximo vez y media la anchura de la calle. La altura se medirá desde la rasante de la vía pública hasta la cornisa de la azotea... el piso será lo más compacto posible en buen estado y limpio... no se permitirá obstáculo ni que sirva de taller a ningún oficial ni industria... queda terminantemente prohibido emplear la vía pública como secadero de cereales, legumbres ni raíces, como tampoco aventar ninguna clase de semillas ni limpiar raíces de ninguna clase... prohibida la matanza de cerdos en la vía pública... no se permitirá que se echen aguas en la calle ni se tengan estiércoles entretenidos en la misma, debiendo al transportarlos al campo, llenar los carros directamente del depósito o estercolero... dado el gran uso que se hace de los abonos químicos, no se aprecia como vale el estiércol, y esto hace que la vía pública no esté con la limpieza necesaria, por tanto, y a este fin, se creará una plaza de barrendero público que cuidará de esta limpieza cuando la descuiden los vecinos.⁷

De l'any 1926 ençà ha plogut i el poble ha canviat ferm. El qui escriu ha estat a temps de veure, encara en els anys 80, infringir alguna d'aquestes prohibicions que només podien tenir sentit en un poble de la Mallorca pagesa. Un poble que durant segles d'evolució congruïa un conjunt urbà d'un valor patrimonial excepcional que, per desgràcia, no va saber conservar els valors artístics al mateix temps que s'implantaven visions i percepcions modernes de l'urbanisme i de l'habitatge. Veim com havien de ser les noves cases i construccions segons el capítol 14, articles 39-42 del reglament sanitari. Hem de pensar que aquestes disposicions també s'havien d'aplicar a les reformes dels edificis antics:

...antes de construir un edificio, sea cual fuera el destino que se le quiera dar, deberán los interesados presentar el plano a la Junta Municipal de Sanidad... terminado el edificio, no podrá ser habitado sin la previa visita del inspector municipal de sanidad, quien extenderá certificado de salubridad, si se ha construido según plano aprobado, denunciará en caso contrario la infracción al alcalde, el que obligará al propietario a la modificación necesaria, sin cuyo

⁵ L'Ajuntament, a principi del segle XX, tenia cinc comissions permanents. La segona de les quals *entenderà en obras de nueva construcción y alineamientos en el casco de la población*. AMM, ple, 6/07/1909, llibre 28, f. 7-7v.

⁶ AMM, Acta 1/08/1925, *Libro de actas de la Junta de Sanidad*, 1908-1963, pendent de signaturar, f. 7-7v.

⁷ AMM, *Reglamento de sanidad municipal de Muro*, 1925-1926, pendent de signaturar, s. f.

requisito no podrà ser habitada la finca en qüestió... las condiciones higiénicas mínimas a que debe sujetarse toda vivienda son las siguientes: a) toda pieza habitada de día o de noche deberá tener comunicación directa con el exterior, con aperturas de 1.50 metros como minimum, que permita la iluminación y ventilación amplias; su altura, no deberá ser inferior a 2.80 metros, sea cual fuera el piso en que la habitación estuviere situada, y la capacidad por individuo no bajará de 15 metros la altura, se podrá reducir hasta 2.50 metros, siempre que por la acertada distribución de puertas, ventanas u otros medios pueda haber suficiente renovación de aire; b) El piso inferior de las viviendas estará aislado por una capa impermeable de 20 centímetros de espesor, debiendo quedar su nivel, como minimum, a otros tantos centímetros sobre el de la calle, corral, patio o jardín. c) El piso último de la casa tendrá cielo raso. d) Toda casa habrá de tener retrete, el que estará aislado de la habitación o habitaciones. Su suelo y paredes serán impermeables, y estará cerrado pero dejando ventilación, y en condiciones que pueda ser desodorizado y desinfectado. e) La cocina, cuarto baños, lavaderos, etc. irán provistos de sifones que impidan la salida de gases. f) Las cuadras, pocilgas y gallineros se situarán en el extremo opuesto de las habitaciones, teniendo que ser ventiladas y de paredes impermeables por lo menos su piso. g) El basurero será impermeable y estará cerrado por todas partes, dejando un tubo de ventilación... la vivienda de una familia con hijos constará, en términos generales, de cocina, retrete independiente, alcoba para el matrimonio, alcoba para los hijos varones, alcoba para las hijas y habitación de estancia común.

El ple, el 24 de desembre de 1930, acordà pagar la feina que ja tenia feta a Carles Garau Tornabells (1896-1958) i fer un pregó *prohibiendo obras sin permiso de esta Corporación y menos nuevas urbanizaciones sin plano tramitado y aprobado en forma reglamentaria*.⁸ Començava així a Muro la sèrie documental de llicències d'obres particulars conservada quasi íntegrament des del 1931 fins avui. En els plenaris del mes de maig tractaren de crear una comissió que vigilàs que les obres s'ajustaven als perímetres i rasants aprovats, feren pregó per anunciar la suspensió de les obres sense permís i que tothom n'hauria de demanar *en lo sucesivo*.⁹ En aquest context treballava l'arquitecte provincial Garau, en el plànol general de Muro i altres projectes parcials.

El document al qual feim referència existeix, però tot sembla indicar que no fou aprovat mai definitivament; encara que servís, a grans trets, per orientar les actuacions. En conservem dos exemplars: un, que sembla un esborrany; i l'altre, firmat i més acabat¹⁰ que no podem considerar definitiu, ja que, l'octubre de 1932 l'Ajuntament reclamava a Garau que acabàs el plànol general encomanat feia molt de temps.¹¹ Sembla que seguia pesant més la praxi antiga d'anar redactant els projectes segons les necessitats. No debades, en aquests mateixos anys continuaven o s'iniciaven parcel·lacions o alineacions de diferents indrets del poble: el carrer Nou, la barriada de Son Font, la

⁸ AMM, ple 24/12/1930, llibre 31, f. 60.

⁹ AMM, plens 4 i 11/5/1931, llibre 32, s.f.

¹⁰ AMM, *Plano general de Muro*, de l'arquitecte provincial Carlos Garau Tornabells. Escala 1:1000. 2 exemplars. 16-19/5/1931, Palma.

¹¹ *Seguidamente y por unanimidad fue acordado que en vista del largo tiempo que hace fue encomendado el plano general de esta población al Arquitecto D. Carlos Garau lo haya presentado para su debida tramitación se oficie a dicho Sr. previniéndole que si el treinta y uno de diciembre próximo no ha presentado terminado totalmente dicho plano le será dejado de cuenta su trabajo*. AMM, ple 10/10/1932, llibre 33, f. 72-72v. El plànol està datat el 16/05/1931.

important i polèmica reforma del carrer Sants Doctors, les Comunetes, la Comuna de Can Fiol i altres, amb el mateix Garau com a autor o d'altres tècnics.

No tornam a saber res del plànol general fins l'octubre de 1935, data del projecte d'alineacions i rasants de la primera meitat de la vila, redactat pel mateix Garau.¹² Ara sí ens trobam davant un document més elaborat i detallat, tot i que no abraça la totalitat del casc urbà. De fet, tenim constància que Garau treballava en la culminació del projecte el mes de maig de 1936 i feia comptes tenir-lo acabat el mes d'agost.¹³ Ni a l'arxiu s'ha conservat, ni tampoc no n'hem trobat cap referència de la segona part d'aquest ambiciós treball. Potser la guerra civil que aviat esclataria fou una dels causes que la feina quedàs paralitzada. Ara bé, tampoc no és l'objecte d'aquest estudi analitzar fil per randa aquest projecte. Tanmateix, en podem treure algunes conclusions pel que fa referència al que més tard seria declarat conjunt històric:

Una de les zones més emblemàtiques de Muro, la Riba, quedava convertida en tota la seva extensió, des del camí del Padró fins a l'actual sortida cap a Santa Margalida, en un passeig de vint metres d'amplada que, en el tram central, havia de salvar el desnivell entre el *barrio antiguo* i una nova barriada situada en el Cós fins a l'altre extrem de la població anant cap a Santa Margalida.¹⁴

Garau tracta el casc antic en els termes habituals de pintoresquisme; carrerons estrets que, evidentment, necessitaran ventilació i una actuació moderada d'alineació. Té en compte, en la mesura de les possibilitats, les edificacions existents, encara que més per raons de cost de les actuacions, que no per mostrar un interès real pels valors patrimonials com demostra, per exemple, la completa desaparició de nombrosos molins fariners a causa del passeig projectat.

El 26 d'abril de 1944 tornaren a posar damunt la taula la necessitat d'acabar la feina començada. Transcrivim part de l'exposició que el batle Josep Perelló Quetglas féu al plenari:

...la necesidad de dar forma y convertir en realidad los anhelos urbanísticos expuestos en diversas ocasiones por los gestores y manifestados los esfuerzos aislados de ayuntamientos que precedieron al actual, faltos de unidad y coordinación. Estima que con el respeto que merecen los derechos preestablecidos en cuanto no contravengan preceptos básicos de índole legal y salvando los histórico, artísticos y aún tradicional de esta villa, es necesario

¹² AMM, *Proyecto general de alineaciones y rasantes de la villa de Muro (primera mitad)*, 1935, lligall 621.

¹³ AMM, plens 24/04 i 29/05/1936, llibre 35, f. 94, 102.

¹⁴ Al este de la villa existe un límite natural que impide la extensión directa en este sentido. Es el cambio de nivel del terreno, en algunos puntos cortado verticalmente, en otros más o menos escarpado, pero siempre rapidísimo. Ni económicamente, ni por estética, ni por higiene, sería recomendable un proyecto de barriadas Este, enlazadas directamente con el casco antiguo. En primer lugar sería costosísima la reforma de rasantes y alineaciones de la parte antigua para dicho enlace. En el segundo concepto, o sea, estéticamente, perdería la población una de sus características más sugestivas y pintorescas. Y finalmente, las callejuelas estrechas de esta zona del barrio antiguo necesitan la ventilación que el descaldo de la Riba y su desnivel pueden únicamente proporcionarle, a la vez que las barriadas que en su día puedan construirse en el llano necesitan también alejarse, por higiene, del repecho, para no quedar sus edificios convertidos en sótanos o semisótanos... El paseo se proyecta, en general, de 20 metros de anchura total (incluido el antepecho). Distribuidos en un andén central de 7 metros y dos calzadas laterales. En dichos andenes se proyectan jardines, pequeñas fuentes y surtidores, emplazamiento de farolas, etc, para su decoración. Para evitar la excesiva monotonía del conjunto se proyectan, adaptándolas a la topografía, algunas zonas de mayor anchura y otras más estrechas, suprimiendo en estas el andén central.

corregir defectos perniciosos y orientar las vías exteriores con miras al futuro desenvolvimiento industrial y comercial de esta villa y al progresivo crecimiento de la población. La construcción urbana futura, observando una prudencial moderación en las rectificaciones de las alineaciones que responda a los puntos antes aludidos, ha de encuadrarse en normas técnicas de perfeccionamiento arquitectónico, urbanístico y sanitario, para que cumpla sus fines y función social con lentitud a través del tiempo. Las arterias de tráfico han de ordenarse de manera científica y con estudio totalitario de las comunicaciones que unen esta villa con las limitrofes al igual que las vías y los espacios libres para los que hay que tener presente las necesidades de este lugar.

El batle continuà enumerant actuacions que el pla havia de contemplar en vistes a assolir *un sistema de urbanización moderno*.¹⁵ En aquesta exposició es manegen alguns conceptes que ens interessin perquè anuncien qüestions que, des d'ara, veurem com es repeteixen: la necessitat de coordinació, una tímida referència a la conveniència de tenir en compte els valors històrics, artístics i tradicionals, els espais lliures i les vies de comunicació; tot això, i més, *con lentitud a través del tiempo*. Recordem-ho, ja que prest veurem que, precisament per aquí, moriria el *Plànol Garau de Muro*.

El ple determinà encomanar uns plànols complets, acompanyats de la corresponent memòria, a Carles Garau. La cosa s'allargà novament. Vet ací, que el ple de 23 de març de 1949, després d'un ampli intercanvi d'impressions dels assistents, acordà que el batle Martí Cladera Ramis amb caràcter d'urgència s'encarregàs de comanar a l'arquitecte el *Plan general de alineaciones y rasantes de esta villa*.¹⁶

Malgrat la urgència, la nova edició del *Plano general de Muro* de Garau porta data de juny de 1954.¹⁷ No serà fins el mes d'agost de 1956 que el ple municipal el posarà damunt la taula i, després d'estudiar les noves orientacions de les vies urbanes i les reformes projectades per al futur, l'aprovarà per unanimitat iniciant la tramitació oportuna.¹⁸ D'acord amb la nova legislació, el pla s'havia d'aprovar inicialment i, un cop acabada l'exposició pública i resoltes les possibles al·legacions, aprovació provisional per part de l'Ajuntament, tràmits que s'allargaren fins el mes de juny de 1957.¹⁹

Ara bé, convé que ens aturem a observar un petit detall que no deixa de ser significatiu, el que enviaven a aprovació definitiva era un plànol, no un pla. El fet és que el 4 de juliol de 1958 l'Ajuntament encara esperava la resposta de la CPU, per tant, entengué que era d'aplicació el silenci administratiu positiu i procedí, per unanimitat, a aprovar definitivament el plànol.²⁰

¹⁵ AMM, ple 26/04/1944, llibre 40, f. 16v-17v.

¹⁶ AMM, ple 23/03/1949, llibre 42, f. 37v.

¹⁷ *Plano general de Muro*. Escala 1:1000. Autor: Carlos Garau, arquitecte provincial. Fet damunt paper vegetal amb tinta. S'observen les noves alineacions, les zones d'exemple reduïdes, el passeig de la Riba, etc. En aquest, a diferència del de 1931, no s'assenyalen solars ni cases.

¹⁸ AMM, ple 1/08/1956, llibre 44, f. 46. Aleshores s'havia produït un canvi substancial, ja estava en vigor la Llei de 12 de maig de 1956, sobre règim del sòl i ordenació urbana. BOE núm. 35 de 14 de maig de 1956.

¹⁹ Seguiren el procediment marcat a l'article 32 de la nova llei. Així, entenem com a aprovació inicial, el ple del 5 de setembre de 1956. Una aprovació provisional en el ple de 2 de gener de 1957 possiblement incorrecta, ja que al mateix temps que enviaven a Garau la consulta sobre una única al·legació, remetien a la Comissió Provincial d'Urbanisme (a partir d'ara CPU) el plànol per a la seva aprovació definitiva. El 6 de juny, després d'una nova exposició al públic, nova remissió a la CPU. AMM, llibre 44, f. 49, 70 i 85.

²⁰ AMM, ple 4/7/1958, llibre 44, f. 117.

Ara sí, la resposta de la CPU arribà i anul·lava l'aprovació del que consideraven tan sols un avanç de planejament.²¹ Són interessants algunes de les indicacions del que hauria de contemplar el pla general. S'havien de desenvolupar els corresponents plans generals i parcials d'ordenació urbana i els projectes d'urbanització d'acord amb les modificacions descrites per la presidència de la ponència tècnica:

1. Limitació del sòl urbà.

2. Zones verdes. Espais lliures, parcs, jardins públics en proporció no inferior al 10 %. *La zona de los antiguos molinos limitada por las calles Perelló y letra S, pueden calificarse de zona típica, y computarse en este 10%. Para esto, deben desaparecer las tres manzanas en el avance del plan.*

3. Edificis històrics-artístics. *Conservar con sus alineaciones actuales las calles típicas y los edificios de interés artísticos, históricos o típico. Entre estos, deben considerarse, señalándose en el plano, todas las torres de molinos harineros. Estos edificios quedarán beneficiados en su día por determinadas exenciones contributivas y protegidos por las normas especiales de protección que se hallan en tramitación.*

4. Altres observacions. *Prescindir de chaflanes, salvo casos especialísimos. Especialmente romos o curvos que desentonan del carácter de la población. Suprimir las manzanas situadas por debajo de la Riba. Fijar solar para segundo grupo escolar.*

El ple acordà remetre les indicacions a l'arquitecte Carles Garau, i informà també el governador civil. Aquest mateix any el tècnic morí. Nous temps, noves normes i el plànol que l'arquitecte ja no podria convertir en pla, no seria més que el darrer testimoni documental d'una època passada. Potser per aquest motiu durant anys rodà per dins l'ajuntament de capsa en caps, de racó en racó, sense que ningú no li fes massa cas. Sort hem tengut que, encara que en mal estat de conservació, hagi arribat als nostres dies.

La necessitat d'un pla general cada dia era més patent. Durant uns mesos, un altre home de llarg recorregut, més de l'altra època que de la nova, l'aparellador inquer Jaume Roig, feia el que podia per treure el carro endavant. El plenari li comanà marcar alguns carrers i zones verdes sobre el plànol de Garau.²² No bastava. S'imposava cercar la solució.

El pla general d'ordenació urbana²³ de la vila de Muro de Gabriel Alomar i Esteve

Hem tengut ocasió de comprovar que l'administració es pren el seu temps per planificar el territori. Fet comprensible, ja que es tracta d'abordar qüestions complexes, subjectes a interessos, motivacions variades i que, al cap i a la fi, afectaran directament a la vida de la comunitat. I, també, que actuen i marquen pautes de futur sobre realitats resultat de segles d'evolució: les ciutats, pobles i el territori que els enrevolta. Igualment, que els tècnics treballaven al mateix temps en altres projectes diferents i els mitjans tècnics no estaven tan avançats com ara. No convé deixar de tenir consciència real del temps

²¹ AMM, ple 2/9/1958, llibre 44, f.123-123v; Correspondència 1958, entrada 174, de 20 d'agost.

²² AMM, ple 9/6/1959, llibre 44, f. 151v.

²³ A partir d'ara PGOU.

transcorregut entre la incoació dels expedients i la seva conclusió, per molt que la recerca ens permeti avançar ràpidament mesos, o anys, buidant sèries documentals homogènies com si res. Deim això després de tancar -si és que aquest verb el podem emprar mai en la recerca- el buidatge documental d'allò que fa referència a la declaració d'una part del casc urbà de Muro CHA.

En la narració lineal dels fets podrem comprovar com en ocasions d'un dia per l'altre es produeixen avanços substancials i, en canvi, també trobam aturades que, si sabem observar bé, tenen una gran significació.²⁴

Podem afirmar que el Pla Alomar de Muro va néixer, sense saber-ho, el 14 de maig de 1956, el dia que el BOE publicava la llei sobre règim del sòl i ordenació urbana que marcaria una nova època de l'urbanisme espanyol, malgrat la seva aplicació fos aviat parcialment fallida.

L'Ajuntament, presidit per Sebastià Beltran Ramis, a finals de 1959 acordà demanar per carta a l'arquitecte Gabriel Alomar si podria rebre una comissió per donar una solució al pla general que Garau havia deixat sense acabar.²⁵ Amb cartes o sense per enmig, la petició fou acceptada. El juny de 1962, el batle Jaume Vanrell Ballester (1962-1975) informava que havia anat a Palma amb dos regidors a veure Alomar i que ja tenia molt avançats els treballs.²⁶ En el mes de novembre l'arquitecte comunicava que estava redactant la memòria del PGOU a més del Pla d'Extensió i de Reforma Interior.²⁷

El 8 de maig de 1963 el ple encarregava oficialment la confecció del pla a Alomar, aleshores immers en una etapa molt activa de la seva vida amb relació a la protecció i gestió del patrimoni històric. Tot plegat tengué, com veurem, una forta incidència a Muro. En la mateixa sessió es comunicava el nomenament d'Alomar com a comissari general del servei de defensa del patrimoni artístic nacional i, també, la donació de la casa familiar del carrer Major a l'Estat per servir de seu al Museu de Mallorca.²⁸ A més de les protocol·làries felicitacions, el batle recalcava l'augment del valor artístic del poble i l'increment *en su día* de l'interès turístic que podia crear l'edifici.²⁹ A la revista local també es feren ressò de la notícia. Segons els redactors el conciutadà Alomar tenia mèrits més que suficients per ostentar el càrrec: *Conocemos su gusto artístico, su*

²⁴ Malauradament, la parsimònia burocràtica no sempre ha anat en benefici de la defensa del patrimoni històric i els llargs períodes de tramitació s'han aprofitat en ocasions en contra dels elements a protegir. Veieu LLULL, A.; TUGORES, F.: "Catàlegs Municipals / Mallorca 2013", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Seminaris de la Societat Arqueològica Lul·liana, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 2013, p. 7-15.

²⁵ AMM, plens 9/10 i 6/11/1959, llibre 44, f. 160v-161, 163-163v. No hem pogut localitzar cap de les dues cartes. Si hem de fer cas dels llibres de registre general de sortida, no s'arribaren a escriure i segurament la cosa es féu de paraula. Quantes gestions han quedat a la contemporaneïtat esvaïdes en cridades telefòniques? O entrevistes personals que no han deixat cap testimoni escrit?

²⁶ AMM, ple 8/06/1962, llibre 45, f. 2-3.

²⁷ Arxiu Gerall Consell de Mallorca (a partir d'ara AGCM), 6/11/1962, Palma. Carta al batle de Muro, col·lecció Alomar, capsa 104.

²⁸ Sobre aquesta etapa de la vida d'Alomar podeu consultar ALOMAR ESTEVE, G.: *Memorias de un urbanista 1939-1979*, Miquel Font, Palma, 1984, p. 70-71, 85-87 i 94-97. Sobta comprovar que en aquestes memòries no dediqui ni una paraula a la qüestió del CHA de Muro. Pel que fa al museu, sí en parla. La bibliografia és variada, veieu MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL. DIRECCIÓN GENERAL DE BELLAS ARTES: "Museo de Mallorca. Sección Etnológica de Muro", *Guía de los Museos de España*, XXVIII, Museo de Mallorca, Madrid, 1966. Interessant és la revista local *Algebelí* 37, de juny de 1965, que dedica bona part de l'edició a la inauguració i serveix -llevant la part més propagandística- per comprovar l'estat d'opinió sobre l'obertura del museu.

²⁹ AMM, ple 8/05/1963, llibre 45, f. 49-50v.

*afición al arte y por encima de todo su hacendado mallorquinismo y el amor a su pueblo de Muro. Seguros estamos que nuestro patrimonio artístico tendrá en el arquitecto... un seguro valedor.*³⁰

Els treballs del pla general estaven molt avançats quan es produeix l'encàrrec oficial, però segurament fou a primeries de maig, mentre passejaven Alomar i el president de la Societat Arqueològica Lul·liana, Joan Pons i Marquès, pels carrers de Muro, quan s'acabaren de perfilar els detalls més directament relacionats amb un dels objectius principals del pla d'Alomar: posar les bases de la protecció del casc antic de Muro.³¹ El plànol i la memòria foren visats en el Col·legi Oficial d'Arquitectes el 31 de maig (fig. 2).

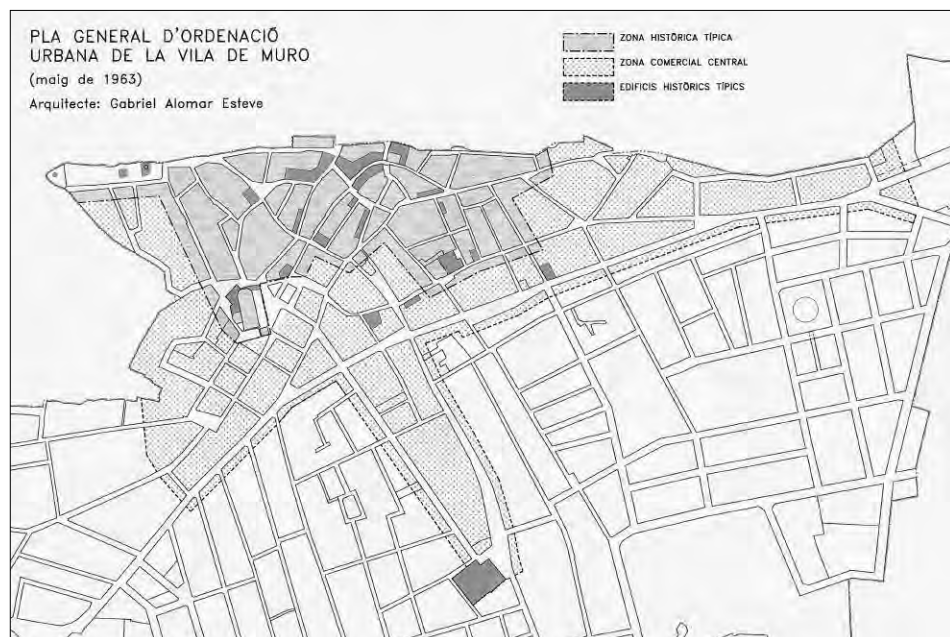

Fig. 2. Delimitació zona històrica típica, comercial central i edificis històrics del PGOU d'Alomar (Font: planimetria PGOU 2003. Adaptació: Joan Reynés, tots els plànols)

La memòria està redactada d'acord amb l'estructura que marcava la llei. Tot i tractar-se d'un document senzill, amb una funció molt concreta i, és clar, un marcat component urbanístic, s'hi pot entreveure –exposat de manera més senzilla i esquemàtica– part d'allò que li preocupava en aquests anys que seria comissari.³² El capítol dedicat a la

³⁰ *Algebelí* 12, maig 1963, p.135.

³¹ *A los pocos días de la pasada excursión a Muro en tu compañía y de cuanto aquella visita significaba...-no diu més- li escrivia per felicitar-lo pel nomenament com a comissari expressant la seva satisfacció i esperança que tu nombramiento representa para la Sociedad Arqueológica Luliana, que ve en el mismo una garantía para la mejor conservación y el respeto de todo aquello que amamos juntos y que juntos hemos tratado tantas veces de defender, a menudo sin éxito, siguiendo las huellas de los beneméritos fundadores de nuestra Sociedad.* AGCM, 15/05/1963, Palma. Carta de Joan Pons a Gabriel Alomar, col·lecció Alomar, capsa 1.

³² A més dels seus articles i llibres publicats convé conèixer els documents que cedí a l'arxiu del Consell de Mallorca. Veieu *Inventari provisional de l'arxiu professional de Gabriel Alomar i Esteve Arquitecte, urbanista i historiador* editat pel Centre Cultural la Misericòrdia, 1991. En ells hi podem comprovar que la protecció dels monuments i, especialment, del seu entorn amb la declaració de conjunts històrics, va ser una de les seves

informació urbanística es planteja des del principi com una declaració d'intencions. En una visió certament optimista sembla com si es volgués crear un sistema quasi perfecte a nivell local on la prosperitat estaria assegurada si es complien certs requisits.

En els antecedents fa un resum de la història del desenvolupament del casc urbà. A grans trets, identifica l'aparició i modificació del teixit de carrers i barriades, lligant-lo amb dades demogràfiques. Fa especial esment a un descens demogràfic provocat per l'emigració cap als medis urbans, malgrat l'augment de l'esperança de vida, i, en el cas de Muro, l'eradicació de les tifoïdes, tuberculosi i paludisme. Baixa la natalitat i puja l'emigració, per causes econòmiques i per les condicions del poble amb relació al benestar. Contrarestar aquestes causes de minva de la població, a la llarga, és l'objectiu del Pla. Diu Alomar que *el concepto que antes se tenía de un plan urbanístico, era el de un simple trazado de calles. Pero, en el día de hoy, el plan constituye un instrumento eficaz para el progreso de la población en todos los órdenes. Vamos a ver en qué forma se puede procurar este progreso.*³³

Confessa que no disposa de dades estadístiques suficients per a l'anàlisi econòmic, per la qual cosa farà un examen basat en la intuïció i l'observació directa. L'economia agrícola, especialment la de reguiu, és la principal ocupació dels murers, però en el futur s'hauria de donar entrada a nous factors. Comença a destacar el turisme; la costa aviat podrà ser urbanitzada.³⁴ A sis kilòmetres tendrem un nucli hotel·ler, esportiu i residencial de luxe d'alta categoria. Això obrirà possibilitats de mercat a la nova indústria local (construcció, mobles). Fins i tot els pagesos podran vendre directament verdures i fruites al mercat turístic. I, atenció, tot això *si se conservan y se restauran los valores tradicionales, la villa de Muro, más rica en este aspecto que las otras próximas (exceptuando Alcudia por sus murallas), puede constituir un centro de atracción turística para la población cosmopolita de las playas próximas y permitir el desarrollo de restaurantes típicos, espectáculos folklóricos, etc.* A diferència de l'etapa anterior, amb el gigantisme del plànol de Garau, considera que no és necessari un eixample, ja que la població, lluny de créixer, tendeix a disminuir. És necessari, en canvi, fer el poble interiorment més atractiu, més estètic, disminuir les incomoditats. La més greu és el trànsit interior de vehicles, en augment, per carrers no apropiats.³⁵ S'han de millorar

prioritats. Podem afirmar que en el poble dels seus avantpassats intentaria dur a la pràctica la teoria que treballava i, l'encàrrec del pla general, li permeté fer-ho des de dates molt primerenques.

33 AMM, *Plan General de Ordenación de la villa de Muro*, 1963-1965, pendent de signaturar.

34 La història del desenvolupament de la indústria turística a Muro encara s'ha d'escriure. Hem de recordar però que en aquests mateixos anys Alomar redactà un *Plan General Comarcal de Ordenación Urbana de la finca la Albufera entre el monte de Son Sant Martí y la urbanización Playa de Alcúdia*. Per desgràcia d'aquest pla, per ara, només en tenim notícies, per exemple AMM, ple 13/12/1962, llibre 45, f. 38v-39.

35 Efectivament, aquesta nova realitat dels vehicles a motor requeria atenció. La revista local demanava tenir cura dels infants que podien estar en perill i era necessari implantar l'educació vial. Segons aquest article a Muro hi havia la desorbitada quantitat d'un vehicle per cada 5'60 veïnats. 6 autobusos, 22 tractors, 54 camions, 167 cotxes, 583 motos i 204 velomotors. JULIÀ, J.: "Nuestra villa. El parque móvil y sus peligros", *Algebelí* 35, abril 1965, p. 2. Malgrat això, en aquests anys a Muro encara convivía una progressiva implantació del tràfic motoritzat amb la secular presència dels carros que es resistien a adaptar-se als nous temps. El 7/01/1966 el Governador Civil, Plácido Álvarez-Buylla i López-Villamil, escrivia al Batle de Muro, recordant que, com que no s'havia fet, els carros havien de canviar les llantes de ferro per rodes de goma. Havien de pressionar als tallers constructors o de reparació que no fessin res si no canviaven les rodes *cuya finalidad no es más que el bien común en función de la conservación de vías públicas con firmes asfálticos*. AMM, correspondència: entrades 1966, lligall 177, s.f. Dos mons convivien i la renovació topava amb dificultats. El mes de juliol de 1969 a la revista local es podia llegir: *todo está actualmente marcado con el signo del progreso y la rapidez, menos en Muro. Es simpática y curiosa una brigada de estupendos trabajadores que remiendan calles, con un carrito tirado de una burrita*. *Algebelí* 87, p. 7. L'asfaltat de carrers va trobar no pocs entrebancs entre els pagesos que la veien com un obstacle perquè les bísties patinaven damunt l'aglomerat. Aquests mateixos pagesos, que no

les comunicacions amb la costa i *hay que tratar, por todos los medios, de proteger el carácter de las calles de la parte más antigua de la villa, conservando y restaurando sus casas antiguas, sus portales redondos, las piedras patinadas por el tiempo. El barrio antiguo de Muro puede llegar a ser "el pueblo mallorquín", un 2 pueblo español, más auténtico que el de Barcelona, que tanto éxito sigue teniendo, y que en estos años constituye una fuente de ingresos como nunca se hubiera podido sospechar.*

El pla vol encarar els tres problemes més importants; el circulatori; la millora interior; i el de conservació del barri típic. Aquí Alomar fa el que s'espera quan parla de barri típic, delimitar-lo clarament en un plànol, *con la idea de que con unas ordenanzas especiales, se vaya convirtiendo paulatinamente en EL PUEBLO MALLORQUÍN, como elemento de atracción turística de que hemos hablado.* Això, a simple vista tan lògic i necessari, veurem que va ser motiu de molts maldecaps en el futur. Després de realitzar la reforma interior *el Ayuntamiento ejecutará un programa de dignificación estética de las calles de la población y conservación del barrio antiguo.*

Arribat el moment de dictar les normes que permetran desenvolupar el pla, apareix la divisió del casc urbà en tres zones d'edificació, clarament delimitades en el plànol, que a partir d'ara, haurem de tenir ben presents: la zona general, la comercial-central i la històrica típica, que havia de rebre una atenció especial per preservar els seus valors. Veiem el que disposa per a la gestió d'aquesta darrera zona:

En primer lloc la delimita clarament en el plànol.

Creació d'una comissió especial:

Para la protección y defensa de esta zona, tanto en sus edificios de interés como en el carácter general, se crea una "comisión especial de la zona histórico-típica", la cual tendrá por cometido la vigilancia de la misma, y el informar todos los proyectos que en ella tengan que realizarse. Se hallará presidida por el señor Alcalde y compuesta por cuatro miembros, dos concejales y dos elementos residentes en la villa, de probada afición al arte y a la historia, nombrados por el Pleno municipal. Formará parte de esta comisión, como asesor, con voz y sin voto, el arquitecto y el aparejador municipal.

S'ha d'elaborar un catàleg d'edificis d'interès històric i típic com apèndix de les ordenances de les obres a realitzar en els edificis situats a la zona:³⁶

a) Las obras a realizarse en edificios situados en esta zona, además de cumplir las condiciones de los artículos 3 y 4, tenderán a conservar y mejorar el valor arqueológico de los edificios catalogados, o que sin estar catalogados, tengan algún elemento interesante (portales, ventanas, aleros, etc...).

b) Se conservará la pátina y el color de las piedras antiguas, prohibiéndose los

acceptaven canvis que afectassin a la seva manera de guanyar-se les sopes, aviat voldrien arreglar les velles cases on vivien o fer-ne de noves pels fills. En el fons aquest fet és ben normal. Tot deixa de tenir força quan no és útil i així com carros i arades han deixat d'usar-se habitualment, també moltes de les construccions de valor varen patir en excés els nous temps. Veurem aviat que el missatge de posar en valor el patrimoni heretat de l'avior -que Alomar veia ben clar- topà amb una realitat social, legal i administrativa poc propícies. No es va saber explicar bé el que s'havia de fer.

36 Alomar deixà a la biblioteca de Muro unes poques fitxes, molt senzilles, amb data molt posterior. També publicà a les planes de la revista local una mena d'inventari, senyal que no s'havia fet, l'any 1988. Aquests escrits, anònims, són obra d'Alomar segons els responsables de la revista i són interessantíssims. Veieu, "Muro: del patrimoni artístic. Inventari arquitectònic i històric de Muro. El nostre patrimoni cultural i la seva conservació", *Algebelí*, 161, maig, 1988, p. 67; "Muro: del patrimoni artístic", *Algebelí*, 161, 162, 163, 165, 168, 171, 172, 175, juny 1988 - setembre 1989. El primer catàleg oficial de Muro forma part del PGOU de 2003.

revoques y repicados de las mismas.

c) Se prohíbe destruir ningún portal de medio punto. Los que estén destruídos, al realizarse obras en el edificio, se reconstruirán en su forma primitiva.

d) Todo edificio nuevo dentro de esta zona, se proyectará en estilo antiguo y en armonía con el conjunto de la calle.

e) En los nuevos edificios dentro de la zona histórico-típica, se prohibirán las tribunas o voladizos cerrados, los chaflanes curvos y los anuncios publicitarios de estilo moderno.

El ple del 10 de juliol aprovà inicialment, per unanimitat, el nou pla. L'examinaren detingudament i *lo encontraron adecuado a las necesidades y características deseadas por la Corporación que veía en ese Plan una mejora extraordinaria para todo el vecindario de la población.*³⁷ El 13 de setembre, sense que s'hagués presentat cap al·legació, fou aprovat provisionalment i elevat a l'aprovació definitiva per part de la CPU.³⁸

Per arribar a l'aprovació definitiva Alomar va haver d'esmenar dues vegades els requeriments de l'òrgan superior amb la redacció de dues memòries addicionals i petits retocs en el plànol. Quedava clar que l'ordenació afectava només al casc que, sembla demostrat, era el que realment interessava a l'arquitecte encara que fent això anàs en contra del que ell mateix defensava en altres àmbits.³⁹ El procés s'allargà fins a la sessió de la CPU del 15 de desembre de 1964 en la qual s'aprovà definitivament el primer Pla General de la vila de Muro.⁴⁰

Cal destacar que en tota la tramitació no es va presentar cap al·legació. Significa això que els murs se sentien satisfets amb el resultat? En principi sí. Intentaren evitar la protecció del caràcter històric d'una part considerable del casc urbà? En principi, no. Anem a veure com continuà la història. Dia 8 de gener de 1965 el ple fou informat que el pla general estava en vigor sense que a l'acta s'hi reflectís el més mínim comentari.⁴¹

L'expedient de declaració de part del casc urbà de Muro com a conjunt històric-artístic

Proposta inicial, 1965

Va passar poc temps des de l'aprovació definitiva del pla general fins que Alomar mogué fitxa novament per consolidar la tasca de protecció del patrimoni murer. Recordem que des del mes d'abril de 1963 ocupava el càrrec de comissari general del servei de defensa del patrimoni artístic nacional amb l'objectiu, entre d'altres, de

³⁷ AMM, ple 10/07/1963, llibre 45, f. 55v-56.

³⁸ AMM, ple 13/05/1963, llibre 45, f. 59v.

³⁹ L'any 1961 publicà *Sociología urbanística*, en aquest llibre, segons ell mateix, defensava un urbanisme que anàs més enllà d'un traçat de carrers per crear entorns socials, bells, agradables i sans, a més, parlava de l'urbanisme regional: *La ciudad, no puede ser tratada con independencia de su propio territorio; ni es razonable planear la ciudad si no se planea al mismo tiempo el territorio que la rodea y de la que es subsidiaria.* ALOMAR, G.: *Memorias...*, p. 69-70.

⁴⁰ AMM, 17/12/1964, Palma. Entrada 1202. El secretari provincial d'urbanisme al batle. Expedient administratiu d'aprovació del PGOU de Gabriel Alomar, 1963-1965, pendent de signaturar, s. f.

⁴¹ AMM, ple 8/01/1965, llibre 45, f. 127-127v.

promoure la declaració de nombrosos conjunts històrics.⁴² En el discurs que pronuncià a la presa de possessió, aconsellà que el progrés econòmic que vivia el país s'havia de lligar indefectiblement amb el respecte i defensa del patrimoni, entès no tan sols com un valor espiritual, sinó com un valor econòmic de primer ordre.⁴³ Muro sortí en aquest discurs, sense anomenar-lo expressament. Contà l'anècdota que en el poble on passava els estius de jovenet hi va néixer el seu interès per la història i l'arqueologia, quan amb quinze anys, elaborà un primer inventari del malmenat arxiu municipal.⁴⁴ Suposam que per aquesta raó, l'any 1952, escriví el pròleg del catàleg de l'arxiu de Muro de Lladó Ferragut. Aquí, a més de felicitar-se per la millora que l'instrument de descripció havia de suposar per a la conservació dels venerables documents, aprofità l'ocasió per recomanar que el progrés aportat *por la laboriosidad infatigable de los murense*, que afavoria una agricultura en constant progrés, s'hauria de traduir *en una fase de embellecimiento de la población, que marque el paso de nuestra generación por las crónicas que nuestros nietos van a escribir y que una de las facetas de este embellecimiento sea, precisamente, la respetuosa conservación de lo que queda de arte antiguo, fachadas, ventanas, portales de medio punto, sillares cubiertos por la pátina de los siglos*.⁴⁵ Com veim, la curolla venia d'enrere.

El 2 d'abril de 1965 escrivia una carta al batle Jaume Vanrell Ballester que és el primer document del llarg expedient administratiu de declaració de CHA:

Mi querido amigo:

Tenemos otra vez "sobre el tapete" el asunto de convertir el Convento en instituto laboral con la condición de cerrar con una verja la plazoleta y convertirla en espacio de juego para los niños; y para las niñas, se convertirían todas las cubiertas en terrado.

Ahora bien, para esto es necesario, o bien declarar el convento monumento histórico artístico, o bien declarar conjunto histórico artístico la parte antigua de

⁴² En el capítol *Trabajos y luchas en la comisaría del patrimonio artístico* de les seves memòries Alomar fa balanç dels cinc anys de comissaria (abril 1963-abril 1969). Aviat va veure que s'havia d'organitzar la protecció dels monuments i dels seus marcs urbans o naturals fent ús de la Llei del Tresor Artístic de 1933. Malgrat tot, eren més monuments els que es destruïen o arruinaven, que els que restauraven. Y también me percaté de que se hacía indispensable dar a la "conservación" una dimensión urbanística, o sea, ir directamente a la conservación de los ambientes urbanos, a los conjuntos histórico artísticos (según la terminología de la ley), cosa justificada por razones sociológicas y porque era la única manera de salvar los monumentos secundarios. Es tractava de salvar totalment el patrimoni, mentalitzant l'opinió pública en el respecte als valors de la cultura, els primers, els ministres, els governadors i, *sobretudo* a los alcaldes; y más aun a los arquitectos. S'organitzà un servei tècnic depenent de la Comissaria, amb arquitectes, urbanistes, historiadors de l'Art que *llevó a cabo en mis tiempos una buena labor de delimitación de zonas histórico-artísticas en ciudades antiguas, inventarios (entre ellos el de pequeñas poblaciones de toda España con valores culturales..., redacción de "instrucciones" para la defensa de numerosos centros históricos, iniciación de ficheros fotográficos, etc...* Exposa que els ajuntaments han assumit competències (1986) però en aquell temps no hi havia cap consciència. En el cas de les Illes aconseguí la declaració de Palma, Ciutadella i Eivissa, com a conjunts històrics artístics. Costa nord-oest de Mallorca, paratge històric pintoresc. Col·lectiva de monuments prehistòrics i protohistòrics de Mallorca i Menorca, amb un inventari de Mascaró Passarius. Aquestes declaracions, segons ell, havien estat bones, però no tant com hauria estat desitjable. ALOMAR, G.: *Memorias...*, p. 94-97.

⁴³ AGCM, col·lecció Alomar, capsa 125.

⁴⁴ Per conèixer detalls de la relació d'Alomar amb Muro, en l'aspecte familiar i en el de la seva preocupació per la conservació del patrimoni, vegeu ALOMAR ESTEVE, G.: *Un poble i una nissaga. La Vila de Muro i els Alomar de la Serra*, Quaderns de Ca la Gran Cristiana 8, Mallorca, 1987. Aquesta obra, de lectura obligada per al tema que ens ocupa, recull en gran part el pensament d'Alomar sobre el poble de Muro vist des de l'òptica dels anys. A les seves memòries només parla de Muro pel tema del museu.

⁴⁵ LLADÓ FERRAGUT, J.: *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la villa de Muro (Baleares)*, Imprenta Sagrados Corazones, Palma de Mallorca, 1952.

la población, que podría ser la zona que en el Plan General aprobado se califica de zona comercial central, lo cual es fácil con la condición de que sea el propio Ayuntamiento que lo pida.

Esta declaración significa lo siguiente:

- 1. Es un honor para el pueblo, y para el futuro, una gran propaganda turística.*
- 2. Permite al Estado el invertir dinero en obras de carácter artístico (Esglesieta⁴⁶, construcción de obras de adorno, etc., empezando por las obras del Convento). Esto no quiere decir que se pueda, en esto, ser demasiado optimista, pues el dinero que tenemos, en relación a las grandes necesidades de toda España, es muy poco.*
- 3. A cambio de esto, exige un control por parte del Ayuntamiento y de Bellas Artes conjuntamente, en los proyectos de obras a construir dentro de la zona, que lo deben ser todas en el estilo tradicional (las casas de la plaza San Martí no se permitiría, ni debían haberse permitido; el Piroška, en cambio, está muy bien). De hecho, esta limitación está puesta ya en las ordenanzas del Plan General. Me parece que en este aspecto, el deseo de todos es que esto sea así. Es conveniente, en todo caso, una ordenanza que obligue (por medio de un impuesto progresivo) a terminar y revocar todas las fachadas, salvo las que sean de buena piedra, o antiguas.*

Si esto les parece bien, lo que procede es tomar un acuerdo aproximadamente en los siguientes términos. "Teniendo en cuenta el interés histórico-artístico que presenta la parte antigua de la población, en el conjunto de sus calles, numerosos portales de piedra de medio punto, así como sus monumentos, que se detallan en la memoria adjunta. Teniendo igualmente en cuenta la proximidad de una zona turística en estado de desarrollo, se toma el acuerdo de solicitar de la Dirección General de Bellas Artes, la declaración de CONJUNTO HISTÓRICO-ARTÍSTICO, a favor de la parte de población que se señala en el plano que se acompaña, de acuerdo con las leyes vigentes",...

En cuanto a la memoria adjunta a la que se alude, me encargaría yo mismo de hacerla, lo mismo que el plano.

Este acuerdo se trasladaría oficialmente a la Dirección General (me podrían enviar a mí, personalmente, el traslado y yo ya lo tramitaría). Con saludos, para todos los amigos de esa, manden en todo. De

Gabriel Alomar ⁴⁷

⁴⁶ En aquests mesos s'havia iniciat el debat de traslladar o recular l'esglesieta per poder dur a terme la desitjada i necessària ampliació del carrer Màrtirs que figurava a l'apartat de la reforma interior del pla d'Alomar. En un principi es parlà de traslladar-la a la zona nord de l'església parroquial a l'espera, però, dels preceptius permisos del Bisbat. Demanaren pressupost a l'arquitecte Pedro Ruiz Cobos. AMM, ple 5/02/1965, llibre 45, f. 132v-133. La intervenció de mn. Francesc Mulet Palau a les planes de la revista Algebelí recomanant que el temple no canviàs de barriada degué tenir certa influència, ja que al final, s'optà per fer enrere el monument que ja havia sofert un trasllat a principis del segle XX. MULET PALAU, F.: "Iglesieta de la Sangre", *Algebelí*, 33, p. 3-4. El projecte de trasllat és obra d'Antoni Alomar Esteve, del març del 68. AGCM, col·lecció Alomar, capsa 104. Les obres s'iniciaren el maig de 1969 acabant amb la benedicció el 1970 tal i com recorda una làpida en el seu interior, segurament dissenyada per Alomar.

⁴⁷ AMM, Expedient de declaració CHA, lligall 946, s.f. 2/04/1965, Madrid. Carta d'Alomar al batle Vanrell. A partir d'ara, per agilitzar les cites, tots els documents que apareguin sense la referència completa s'ha d'entendre formen part d'aquest expedient. Aquest mateix dia, el batle de Muro fou nomenat representant de l'ajuntament a la comissió especial del museu, AMM, lligall 679, s.f.

Per les raons que sigui, el batle no va fer cas de la missiva i Alomar envià una segona carta que, per cert, arxivaren dins el lligall de correspondència general, no dins l'expedient. D'aquesta carta,⁴⁸ i no de la primera, també se'n conserva una còpia entre els documents que el mateix Alomar deixà en dipòsit a l'arxiu del Consell de Mallorca l'any 1991:

Querido amigo:

No he tenido contestación a la carta que le mandé, referente a pedir la declaración de conjunto histórico-artístico a favor de la parte antigua⁴⁹ de Muro.

De cada día considero más necesario, incluso desde el punto de vista del futuro económico, el dar al pueblo un carácter turístico y artístico. Creo que de ello depende el porvenir del pueblo. La agricultura lleva mal camino y alguna mediana industria que pudiera instalarse no lo salvaría de la pobreza.

Lo único que en el futuro tiene valor, es la proximidad a una costa de indudable porvenir turístico (pese al retraso que su desarrollo haya sufrido) si sabemos conservar y mejorar lo poco que tenemos interesante, o sea: la parte antigua del pueblo, con sus calles típicas y sus edificios de estilo tradicional; la vista de "La Riba"; y el museo, que esto irá muy bien (sin ninguna colaboración por parte del pueblo, por cierto).⁵⁰

Escribo esta carta, concretamente, porque pasando hace unos días por la plaza de "Es Condat", vi que han empezado un nuevo edificio que por lo que parece, si no lo arreglamos, será otro "disparate", como el que se hizo (y esto por no haberme hecho caso a mí) en la plaza de Sanmartí.

Si en la plaza de Sanmartí, en lugar de construir el esperpento de la casa del fondo, de un estilo totalmente fuera de lugar, hubieran hecho una cosa parecida (para poner un ejemplo) a lo que hace la Banca March, yo –es decir el patrimonio artístico– habría pagado la urbanización, de la plaza, con piso de piedra y una fuente artística, con lo cual lo que es el corazón del pueblo sería una preciosidad. Y ahora, la plaza está perdida.

Ya que hemos perdido para el arte y para el turismo futuro la plaza de Sanmartí, no vayamos a perder ahora la del Condado, que puede ser una bella plaza. Y que viene además de paso para el camino de Son Morey, que también ha quedado.

Mire que ud. como alcalde tiene en este momento, que es un momento crucial la responsabilidad del futuro del pueblo.

La casa que hay empezada, no puede seguirse en la forma que al parecer se piensa hacer; y que además, está en contra de las normas u ordenanzas anexas al Plan General aprobado, las cuales, por de pronto, prohíben las tribunas.

⁴⁸ AGCM, col·lecció Alomar, capsa 104.2

⁴⁹ Fixem-nos en el detall, a la primera carta deia la *parte antigua de la población, que podría ser la... zona comercial central*. Ara només diu la *parte antigua*. S'iniciava, volent o sense, una gran confusió.

⁵⁰ En el mes de desembre de 1963 entrà a l'Ajuntament el plànol d'unes obres a realitzar en el carrer Glòria que acabarien en la placeta actual. AMM, Correspondència: entrada 1156/9-12-63, lligall 175. A finals de desembre s'iniciaren les obres tallant el carrer a la circulació rodada. Això generà polèmica entre els veïnats que quedà reflectida a les pàgines de la revista local. *Algebelí* 20, gener 1964, p. 7. Dies abans de la inauguració del museu, en una entrevista publicada a l'*Algebelí*, el director animava a la gent a fer donacions. MULET PALAU, F.: "Balcón. D. Guillermo Rosselló Bordoy", *Algebelí* 36, maig 1965, p. 4-5.

*Conviene que llame a los que la construyen y decirles que la casa debe hacerse en estilo antiguo y sin tribunas, y que envíe el proyecto a Ramis, que ya se cuidará de hacérmelo llegar. Y que si no nos hacen caso, haremos demoler lo que se haya hecho en contra de las ordenanzas ya que tenemos autoridad para ello.*⁵¹

En espera de sus noticias, le saluda con todo afecto su amigo,

*Gabriel Alomar*⁵²

Aquests documents es comenten tots sols; fins i tot el lloc on s'han conservat són significatius. Amb la primera lletra sembla que Alomar volia vendre les bondats d'aplicar una política real de defensa del patrimoni, en principi, per obtenir fons per arreglar l'exconvent de Mínims i, de passada, aconseguir la protecció de l'Estat per *la parte antigua de la población, que podría ser la zona que en el Plan General aprobado se califica de zona comercial central*. La segona, en un to més sever, denota la frustració de veure que les coses no anaven per bon camí.

Incoació de l'expedient, primers anys de tramitació: la gran confusió, 1965-1969

A mesura que anàvem avançant en la recerca es feia palesa la necessitat de cercar respostes. Malauradament, la documentació conservada a l'arxiu municipal de Muro sobre aquesta qüestió la trobarem molt desordenada fins al punt de provocar errors a l'hora d'inventariar-la.⁵³ La feina de revisió de l'inventari ens permeté ordenar-la i pensar, en un principi, que era incompleta. Per tal d'aclarir dubtes s'imposava localitzar l'expedient del Ministeri d'Educació i, també, els documents que poguessin existir de l'extinta delegació Provincial de Belles Arts.⁵⁴ També ha coincidit que l'altra documentació important per a aquesta investigació, els plans generals, estaven totalment desordenats i sense inventariar, especialment la documentació administrativa adjunta. Aviat disposarem de l'inventari d'aquesta sèrie amb la documentació ben classificada i ordenada sense més mèrit que el d'haver complert amb la nostra obligació professional. Aquí s'escau fer una reflexió en veu alta, a favor de la labor dels arxivers i de la necessitat de dotar de mitjans suficients aquest servei de l'Administració. Fa mal fer feina amb fons documentals caòtics tant durant la seva vigència administrativa com quan passen a ser objecte d'investigació històrica. A més, hem de recordar que a l'època de què parlem, l'Administració no destacava precisament per la seva transparència i que, en èpoques més recents, l'ordre i control dels documents públics tampoc ha interessat gaire, especialment, la documentació de caràcter urbanístic.

Seguim, la segona carta d'Alomar no sols no va ser atesa, sinó que sembla que el pla general no era aplicat correctament en allò que feia referència a la zona antiga

⁵¹ La casa encara existeix amb la façana de bloquets de formigó vists com si ens volgués recordar per sempre la situació de conflicte i la incapacitat –o poca voluntat– de fer complir la llei.

⁵² 3/05/1965, Madrid. Carta d'Alomar al batle Vanrell. AMM, Correspondència: entrades (particulars), 1965, lligall 175, s. f.

⁵³ GONZÁLEZ GOZALO, E.; MEDRANO BOSCH, D.; VALERO MARTÍ, G.: *Inventari de l'arxiu municipal de Muro*, Consell Insular de Mallorca, Palma 1988, p. 53. No s'entengui això com un retret, ans al contrari, hem de tenir en compte que és un molt bon inventari que es realitzà amb temps i medis limitats.

⁵⁴ AMM, Expedient de declaració de conjunt històric artístic, 1965-1975, lligall 946. Archivo Central del Ministerio de Cultura, Conjunto histórico-artístico Muro (Baleares), 1965-1975, caixa núm. 87998, expedient 2. Per agilitzar les cites, quan es tracti de documents de l'expedient custodiat a l'arxiu central del ministeri de Cultura direm, expt. Madrid; quan no sigui significatiu no farem referència explícita a l'existència del document a Madrid, original o còpia, també per no allargar en excés les cites.

(*zona histórico-típica*). Pensar que posant en mans municipals la protecció del patrimoni aquesta quedava garantida era pensar molt bé, - a prop de la ingenuïtat- i Alomar ho sabia bé. En conseqüència, el 2 de juny de 1965, el mateix comissari sol·licità al director general de Belles Arts (a partir d'ara DGBA), Gratiniano Nieto, la incoació de l'expedient de declaració de CHA a favor del sector *antiguo... dentro de los límites que se señalan en el adjunto plano...* afegint que la memòria escrita i gràfica la redactaven a la delegació provincial i recomanant comunicar urgentment el tràmit a l'Ajuntament, ja que la nova situació administrativa suposava l'obligació *de que toda obra de construcción o reforma que deba realizarse dentro de dicho sector, debe someterse a un proyecto debidamente autorizado por esta Dirección General, a través de la Delegación Provincial*.⁵⁵

El 9 de juny arribà a Muro la notificació que s'havia iniciat l'expedient. Al mateix temps la reberen el president de la comissió de monuments, el governador civil i el delegat provincial de Belles Arts (a partir d'ara DPBA).⁵⁶ En el document es parla que afecta al sector antic i que s'havia comanat un plànol, fotografies i memòria als serveis tècnics corresponents. Aquí convé que ens fixem en un detall: Alomar parla d'un plànol; en canvi, el DGBA diu que n'ha comanat un. Com quedam? El plànol del qual parla Alomar pensam que era el mateix del PGOU aprovat, ja que a l'expedient de Madrid hi és -per cert, molt més ben conservat que el de Muro (figura 2)-. Està clar que l'objectiu era actuar aviat per evitar més malifetes i, almanco, amb l'expedient incoat, teníem la zona principal sota control de les autoritats de patrimoni. No debades l'expedient s'iniciava i quedava temps per afegir extensió a la zona protegida com ho feren aviat, encara que a Muro tardaren tres anys i nou mesos a adonar-se'n.

Des del mes de juny de 1965 fins al mes de març de 1969 els murers aplicaren *en teoria* les directrius marcades per Belles Arts. Al cap i a la fi, institucionalment, no presentaren gens de resistència a la protecció del sector antic de la vila quan s'aprovà el pla general i, en conseqüència, no hagués estat coherent posar-se en contra d'adoptar les mesures adequades per preservar el patrimoni en aquesta nova etapa. La incorporació *tras amplio intercambio de pareceres* es donà per assabentada d'aquesta qüestió el juny de 1965.⁵⁷

Aviat trobarem la remissió dels primers expedients d'obra particular cap a Madrid per conducte del DPBA.⁵⁸ Era una praxi nova que requerí que el senyor Rafel Moll, funcionari encarregat d'obres, es familiaritzàs amb el model d'instància i es coordinàs amb l'aparellador Jaume Roig⁵⁹, que li havia d'indicar quines obres eren les afectades -aquest detall és important- *según el Plan General vigente*. Els expedients s'havien de remetre directament a Belles Arts, abans que a la comissió permanent, per evitar retards.

En aquests primers mesos, per part de les dues administracions es veu que s'anaven encaixant les peces del nou ordre. En la resolució dels expedients s'aproven o desestimen els projectes segons s'adaptassin o no a les normes del Pla General vigent i a *models* dibuixats per resoldre finestres, portals i cotxeres. De fet, s'enviaren a Muro cinc còpies d'aquests models perquè fossin repartides entre els principals contractistes del poble.⁶⁰

⁵⁵ 2/06/1965. Carta del comissari al DGBA (expt. Madrid).

⁵⁶ 5/6/1965. DGBA al batle. Entrada 545.

⁵⁷ AMM, ple 22/06/1965, llibre 45, f. 162-162v.

⁵⁸ 12/8/1965, Muro. Sortida 732. Obres als carrers Comtat, Bisbe Massanet i Sants Doctors, tots dins la *zona histórico-típica*.

⁵⁹ Sortida 740, 14/8/1965, Muro. AMM, Correspondència del ministeri de l'Habitatge i Obres Públiques 1964-1967, lligall 174, s. f. Informen a l'aparellador sobre incoació expedient CHA.

⁶⁰ Entrades 871, 4/9/65; 872, 6/9/65. AMM, Correspondència: entrades, lligall 175, s.f.

La tasca fiscalitzadora de Belles Arts no fou desatesa, damunt papers, per part dels murers. El mes de setembre el batle Vanrell escrivia a l'aparellador Roig en referència a una obra que es feia sense autorització a la plaça del Comtat i a les deficiències a esmenar en altres expedients *en los que hay que modificar y adaptar determinados extremos para adaptarlos a las normas urbanísticas vigentes en la población. Ruégole el máximo interés en las obras que se tramiten en la Villa, encaminando hacia aquella delegación todas las que estén incluidas en la zona histórico-típica, así como la evitación de todas las obras clandestinas que pudieran contravenir dichas normas.*⁶¹

El mes d'octubre, el delegat provincial Guillem Rosselló Bordoy remeté còpia de les normes dictades per la DGBA per a la tramitació d'expedients d'obres a les ciutats i paratges històric-artístics:⁶² Instància al DGBA, memòria tècnica de l'obra, còpia d'alçats de l'edifici i solució de la façana. Si eren reformes, presentar l'estat actual i la solució proposada. Totes les tramitacions havien de passar per la Delegació Provincial.⁶³ A partir de 1966 començaren a demanar fotografies. Els murers, per més fer, enviaven l'expedient sencer i el delegat Rosselló els recordà que no era necessari, bastava la memòria i quatre plànols. En les obres de reforma dues fotografies de la façana.⁶⁴

Fig. 3. Delimitació del conjunt històric artístic segons el comissari Alomar a 1965

⁶¹ Sortida 798, 6/09/1965, Muro.

⁶² Entrada 1006, 29/10/1965, Palma. Recordem que ja existien les *INSTRUCCIONES PARA LA DEFENSA DE LOS CONJUNTOS HISTÓRICO-ARTÍSTICOS. POBLACIONES DE CARÁCTER HISTÓRICO PINTORESCO*. Boletín-Gaceta 3 junio 1965, número 132. Orden 20 noviembre 1964 (Ministerio de Educación Nacional). *MONUMENTOS HISTÓRICOS Y ARTÍSTICOS. Instrucciones para la aprobación de proyectos de obras en poblaciones declaradas conjunto histórico-artístico* (BO EDUC NAC, número 44, del 3 de junio, 1965). Dins el conjunt de documentació dispersa que trobarem en relació al tema hi figura una transcripció parcial d'aquestes normes titulades *Normas zona histórico-pintoresco*, malgrat eren per CHA declarats, és de suposar que influeixen a Muro durant la llarga tramitació de l'expedient.

⁶³ 28/10/1965, Palma. El delegat provincial al batle, entrada 1006, 29/10/1965.

⁶⁴ 9/2/1966, Palma. Entrada 143, 11/2/1966.

Mentrestant a Madrid, on Alomar seguia de comissari, es va produir un canvi substancial: el mes de novembre de 1965 signava un nou plànol, elaborat per la secció del patrimoni artístic de la DGBA, en el qual el perímetre del CHA va passar a ocupar també la “zona comercial-central” del pla vigent (figura 2). Per un motiu que no hem pogut esbrinar aquest document restà a Madrid fins que els malentesos començaren a ser freqüents. Pel que fa a la memòria i fotografies que s’havien de fer, ni a Muro, ni a Madrid, les hem trobades i no podem afirmar si les que es troben dins l’expedient custodiat al Consell de Mallorca ho són o no o, almanco, que datin d’aquests moments inicials.

Arriba el plànol a Muro, comencen les al·legacions. Març 1969-setembre 1970

El març de 1969 Alomar, a punt de deixar la comissaria, escriví al director general Florentino Pérez Embid proposant-li que enviàs oficialment a l’Ajuntament el plànol de novembre de 1965 perquè havien sorgit dubtes sobre la delimitació de la zona afectada. Reiterava que dins el perímetre proposat totes les obres s’havien d’aprovar per Belles Arts i *deberán ajustarse al ambiente tradicional*.⁶⁵ Dia 25 arribà a Muro el document que va provocar una sorpresa majúscula.⁶⁶ El batle manà per decret que l’aparellador elaboràs l’informe corresponent. S’iniciava una anada i venguda de documents de Muro a Madrid que s’allargaria fins a finals de 1970.

A partir de l’arribada del plànol, els esforços dels murers es dedicaren a rebutjar una delimitació que consideraven exagerada, innecessària i perjudicial. Segons l’ajuntament, el PGOU vigent s’ajustava a la realitat i bastava per salvaguardar l’obligada conservació dels edificis que pel seu caràcter històric, típic o artístic, haguessin de ser preservats d’alteracions inapropiades. Així, l’aparellador municipal i l’assessor jurídic redactaren informes perquè la comissió d’obres, amb vista a aquells, pogués emetre els seus per elevar-los, primer al ple i aquest, a través del batle, al Ministeri d’Educació Nacional. En el ple extraordinari de l’1 d’abril de 1969⁶⁷ s’aprovà per unanimitat un ampli text d’al·legació, que fou remès a la DGBA dia 12.⁶⁸

En síntesi, podem estructurar l’argumentari dels murers en els punts següents:

- El plànol remès per Madrid unificava les zones que el PGOU vigent diferenciava entre zona històrica típica, amb les normes que ja hem vist, i la zona comercial central regida pel règim de la resta de la vila, o zona general, amb algunes limitacions d’ús respecte d’aquella.⁶⁹
- El pla en vigor era suficient per salvaguardar les edificacions de caràcter històric, típic o artístic del poble.

⁶⁵ 7/3/1969, Madrid. El comissari al director general (expt. Madrid).

⁶⁶ Entrada 373, 25/3/1969. 12/3/1969, Madrid. El DGBA al batle, sortí de Madrid el dia 18. Recordem que el plànol està datat el mes de novembre de 1965.

⁶⁷ AMM, ple 1/04/1969, llibre 46, f. 164-165v.

⁶⁸ Segons la data del document custodiat a l’expedient de Madrid.

⁶⁹ Les indústries o tallers mecànics visibles des del carrer amb més de quatre operaris i els garatges comercials nous quedaven prohibits. Els que existien progressivament s’haurien de desplaçar a la zona general imposant un arbitri no fiscal per *procurar su traslado paulatino y con ello la dignificación de la zona central y comercial de la población*. L’altura es fixava en un mínim de 6’60 m, per tant, prohibia les edificacions només en planta baixa. Encara que no s’expliciti enlloc, sembla com si el mateix nom, comercial central, fos pensat per afavorir la seva acceptació per part dels polítics. Al mateix temps, duia implícita una certa regulació (usos, altures) que, en realitat, convertia la zona en la transició adequada entre el casc antic i la resta de vila. La protecció de l’entorn del nucli antic que tant preocupava a Alomar.

- Mentre a la zona històrica típica sí es conservaven edificis de tal caràcter, a la nova delimitació quedaven inclosos carrers d'obertura recent, especialment el de General Franco (carrer Nou) que no contenien edificacions històriques.

- Dins la zona ampliada del CHA el pla vigent ja assenyalava els edificis històrics. La resta, molts de recent construcció, estaven dedicats a activitats comercials i industrials. Anul·lar la zona comercial central originaria greus perjudicis als propietaris i usuaris de les finques i establiments ja que quedarien subjectes a unes regulacions que, probablement, posarien traves o condicions que dificultarien o impedirien el normal exercici de les activitats que duïen a terme.

A Madrid, els serveis tècnics corresponents, amb vista de l'acord de ple, informaren al nou comissari Jesús Silva Porto, el qual, el 17 de maig, elevà al director general Pérez Embid la contestació a les observacions fetes per l'Ajuntament. El document informava que s'havia de fer una proposta de nova delimitació per al CHA en els termes següents:

En el CHA s'havia d'incloure, a més de la zona qualificada en el pla d'ordenació com *zona històrico-típica*, els sectors següents:

- Exconvent de Mínims i voltants, carrer de Santa Anna, fins a la plaça de Sant Martí.
- Voltants Església Parroquial, plaça Major inclosa.
- Carrer Bisbe Albertí.
- Carrer Major, entre Plaça Sant Martí i carrer Espanya.
- El nou carrer projectat *que enlaza y ensancha la de la Libertad y de los Mártires, en el trozo entre las calles de España y la de Verdad*.

Fins que no s'aprovàs la nova delimitació, s'haurien de seguir sotmetent a aprovació de la DGBA, tots els projectes d'obres que es volguessin realitzar dins el perímetre del plànol del 12 de març. Encara que, al nostre parer, com a mostra que havien llegit bé la resposta dels murers, s'establien certes variables: *En las resoluciones de este centro directivo se seguirá un criterio riguroso en cuanto al volumen y estilo de las edificaciones emplazadas en los sectores siguientes: zona histórico-típica; alrededores del Museo Etnológico y alrededores de la Esglesieta. En el resto, salvo en lo que se refiere a los volúmenes, el criterio será de mayor tolerancia.*⁷⁰ Aquí, ningú l'anomenava pel seu nom, però sobrevolava ja la idea d'una zona de respecte. En aquest punt hauríem d'aturar-nos a reflexionar sobre una qüestió cabdal. Amb quin criteri s'estableix una frontera entre les zones protegides i les no protegides? Era la primera línia d'Alomar la millor? Per què ell mateix l'amplià d'una manera tan dràstica? Potser tenia dues intencions: la primera seria que pretenia que la zona comercial central fos preservada a grans trets, dins uns paràmetres coherents amb el veïnat conjunt històric, una mena de *cinturón verde*, en aquest cas urbà, o el que més tard seria anomenat zona de respecte. També que s'iniciava una negociació de màxims, en previsió de les queixes dels murers, sempre el nucli originari restaria fora de discussió.

Aquesta nova solució, resultat de la primera fase de negociacions, casava més amb la realitat històrica del poble, sobretot perquè treia fora el carrer General Franco, antic Joan Gamundí Ballester -de fet, encara ara es coneix com el carrer nou- que certament era

en aquells anys molt recent. Per tant, la sorpresa dels murers estava justificada.⁷¹ A més quedaven dins la zona de protecció espais interessants que Alomar, no oblidem, havia deixat fora de la zona històrica típica del seu pla general. Pensam que faltà la capacitat d'explicar i defensar la idea d'una zona de respecte des d'un principi. Tot plegat no podem oblidar que estàvem en un moment inicial d'aquestes declaracions. Si en aquest punt els murers haguessin acceptat la nova delimitació, la història segurament hauria estat diferent en molts d'aspectes. Però no va ser així.

La segona bateria d'al·legacions s'afegí a tots els arguments anteriors, que versaven en termes històrics i socials, altres de caràcter competencial i legal: l'ampliació de la zona històrica típica suposaria una revisió anticipada del PGOU en vigor i, per tant, no es podia fer sense autorització del Ministeri de l'Habitatge, en conseqüència, *no ha lugar a introducir modificación alguna en las zonas en que el vigente PGOU de esta villa tiene dividido el casco urbano de la misma*.⁷²

Al mateix temps, l'Ajuntament comanà un informe jurídic a l'assessor Vicenç Matas en el qual, basant-se en la legislació de patrimoni i de règim de sòl en vigor, quedava clara la competència de la DGBA en aquesta matèria i l'obligatorietat de complir aquestes disposicions. Tanmateix, informà que, segons l'article 20 del reglament de 1936, hi havia la possibilitat d'evitar la declaració en les zones afectades: la Junta Superior del Tresor Artístic podia proposar l'exclusió del catàleg de monuments que no fossin mereixedors de l'atenció, cura i dispendis que la declaració i inclusió del catàleg duïen aparellats. També, que a la instrucció 9 de les *Instrucciones* s'establí la participació econòmica de la DGBA en els obres d'embelliment, jardineria i enllumenat públic a realitzar dins els conjunts.⁷³ Aquest informe anà a ple el 4 de setembre de 1969, i es va acordar per unanimitat que dirigirien una petició a la Junta Superior del Tresor Artístic, per demanar l'exclusió de la zona comercial central de la proposada zona històrica-artística *sin perjuicio de la protección que se considera pertinente para los edificios enclavados en la misma, cuyas características así lo requieran*. La carta adreçada a Madrid reiterava els arguments de sempre. L'ampliació no era procedent, ja que *si bien la actual zona histórico típica responde a su denominación por las características que en ella concurren, también la llamada zona comercial central responde a su calificativo, ya que es de construcción posterior a la antedicha y en algunos tramos, como la calle de General Franco, de apertura bastante reciente y con algunos edificios de tipo comercial*. Dins aquesta zona només hi havia dos edificis singulars: el Convent amb el Claustre i l'Església. La resta, *son de tipo corriente, de edad variable, pero en nada merecedores de la atención que presupone el incluirlos entre los que se conceptúan histórico típicos o artísticos*. A més dels perjudicis als negocis i propietaris que podrien dificultar el normal desenvolupament al que quedaren acogidos al ser delimitada dicha zona. El 7 de setembre remeten cap a Madrid certificació de l'acord de Ple. Pensaven que, demostrant l'escàs valor patrimonial de l'ampliació, podrien aconseguir el que volien.⁷⁴

⁷¹ Hem vist que les primeres notícies d'aquest carrer daten del 1897 quan a l'ajuntament arribà un projecte de barriada que obria un carrer que des de l'església parroquial anàs al convent. Les actuacions s'allargaren durant anys. L'any 1939 encara s'havien d'acabar les voravies. En el context d'aquest estudi seria molt llarg anotar les nombroses referències documentals d'aquest carrer que a l'any 1965 encara allotjava solars i la majoria de les edificacions no tenien més de 25 anys d'existència.

⁷² 1/7/1969, Muro. Informe de l'aparellador municipal. Aquesta revisió anticipada s'iniciaria, com veurem, el mes de setembre de 1969, i no se modificaren les zones d'ordenació vigents.

⁷³ 25/8/1969, Muro. Informe de l'assessor jurídic.

⁷⁴ 25/8/1969, informe de l'assessor Vicenç Matas, entrada 1128; AMM, ple 4/9/1969, llibre 46, f. 182-185v; 12/9/1969, sortida 983, el batle al president de la Junta Superior del Tresor Artístic.

La resposta per part de Madrid no arribava i, l'11 de novembre, el batle escrivia novament al president de la Junta Superior del Tresor Artístic sol·licitant la informació que encara no havia rebut.⁷⁵ Dins l'expedient s'ha conservat una nota adreçada a l'aparellador, amb data de 3 de març de 1970, on indicava que el divendres 6 anirien a entrevistar-se amb el senyor Rosselló, a Ciutat. En aquesta reunió, potser, començaren a cercar solucions noves. El ministeri es mantenia inamovible i els murers no estaven disposats a acceptar un conjunt històric tan extens. Per reforçar els arguments dels murers, el batle Jaume Vanrell, el mes de maig, viatjà a Madrid amb un conjunt de fotografies de Segura, que intentaven demostrar, d'una manera gràfica, l'escàs interès patrimonial d'alguns carrers que havien quedat dins el conjunt. Aquestes fotografies són dins l'expedient de Madrid i, certament, mostraven evidències del que s'argumentava.

Veiem com a Muro es reproduceix, com passava en tantes ocasions, una interferència, col·lisió, descoordinació manifesta, entre les administracions encarregades d'aplicar la legislació sobre ordenació i regulació del territori i la legislació i administracions encarregades de la protecció del patrimoni. Aquest problema, que a la pràctica impedia protegir convenientment el patrimoni, era ben conegut per Alomar el qual, el 1967, redactà una proposta de reforma de l'estructura administrativa per a la ponència del patrimoni artístic del pla de desenvolupament que, des de l'Estat, s'havia de posar en funcionament.⁷⁶ En resum, segons el comissari:

- Era necessari aconseguir la coordinació entre les administracions competents amb la creació d'un òrgan coordinador que s'anomenaria *Comisión Interministerial coordinadora de las actividades en relación a la conservación del Patrimonio Histórico Artístico Nacional* que comptàs amb el suport de comissions mixtes municipals de defensa del patrimoni local. Una figura semblant, recordem, estava contemplada en el pla de 1963 de Muro.

- Incentivar i premiar fiscalment la protecció.

- S'havia de fer un esforç per mantenir la disciplina urbanística en els CHA perquè la inoperància, especialment dels ajuntaments, tenia conseqüències nefastes.

- Lluitar contra la degradació dels centres històrics amb l'adopció urgent de mesures de foment per a la rehabilitació d'edificis.

- Reorganitzar el Servei de defensa del Patrimoni Nacional.⁷⁷

Aquesta proposta es veu que quedà en pura teoria encara que l'argumentari s'ha repetit posteriorment i s'han habilitat mesures en aquest sentit en moltes i variades formes. Mentrestant els murers seguien assistint a la tramitació de l'expedient. Els que havien de fer obra a la zona afectada, patien -en ocasions, no sempre- la burocràcia excessiva i lenta, i s'anà estenent entre l'opinió pública el rebuig cap a la idea de protegir. El suposat consens del pla Alomar s'havia romput definitivament i va afectar directament a la credibilitat dels partidaris de la protecció.⁷⁸ Prova d'això la tenim a finals de febrer de

⁷⁵ 11/11/1969, sortida 1142, el batle al president de la Junta Superior del Tresor Artístic.

⁷⁶ Alomar pensava dedicar part del pressupost d'aquest segon pla de desenvolupament a la restauració del convent. Aquest edifici va ser durant temps objecte de gestions per dedicar-lo a centre d'ensenyament, de fet, l'arquitecte pensava que era inútil restaurar un monument si no se'n preveia un ús. AMM, 17/5/1967, Madrid. Carta d'Alomar al batle, correspondència particular, lligall 179, s.f.

⁷⁷ AGCM, col·lecció Alomar, capsa 124.

⁷⁸ A la revista local es donaven notícies positives sobre la tasca d'Alomar i la necessitat de posar en valor elements del casc antic. Així, per exemple, les cases de Son Font i el seu entorn fou objecte de dues portades que destacaven el seu valor i les gestions que el comissari Alomar estava fent per defensar-les i posar-les en

1970, quan la revista local dedicà un encès editorial a la qüestió. A la portada hi podem observar una fotografia de 1961 de la plaça del Comtat, quan encara no s'havia construït l'edifici que les autoritats de Patrimoni advertiren que no tenia permís. L'editorial fa un resum de tot el procés i dels arguments aportats per l'ajuntament. Es queixaven de la lentitud per resoldre la situació que afectava a l'expansió i desenvolupament de Muro, no entenien perquè podien tardar tant a contestar, més quan això impedia dur a terme *infinidad de obras o en proyecto a realizar en la zona afectada*. L'editorial acaba considerant que aquesta situació era intolerable *en pleno siglo veinte y cuando precisamente se habla de progreso, integración europea y desarrollo...* Demanaven una solució digna, equitativa, raonable i ràpida i apuntaven, *que se cuiden y conserven los edificios históricos y artísticos, que existen en Muro, nos parece muy bien, aunque mejor nos parecería, si así se hiciera, sobre todo con el Convento de Santa Ana, que de puro abandono, puede derruirse cualquier día, pero que se amplien zonas y esté pasando lo que pasa, nos parece afegir en es banyat*.⁷⁹

Poc efecte, com era d'esperar, va fer l'editorial per Madrid. El 16 de setembre de 1970 Rosselló Bordoy envià a Madrid unes normes d'edificació per al CHA de Muro en les quals, per primera vegada, es fa una diferència entre la zona històrica artística pròpiament dita i la zona de respecte. Rosselló escrivia *incoado el expediente, y no existiendo unas normas legales que regulen las nuevas edificaciones, tengo el honor de elevar a V.S.I. el adjunto proyecto de normas de edificación para el conjunto histórico artístico...*⁸⁰. Cinc anys després d'incoar l'expedient estaven amb aquestes.

Acord inicial, 1971 - 1974

En aquests moments, el procediment estava estancat. Prova d'això és que el comissari escrivia al Servei de Monuments el mes de febrer de 1971, que el delegat provincial de Mallorca els havia enviat feia temps un projecte de normes per a l'edificació en el CHA de Muro, dient: *Es necesario que dichas normas se estudien y aprueben, si procede. Pero no sea un asunto dormido en comisaría*. Escrit a mà al marge, hi ha una nota certament interessant que diu: *Isabel, buscar antecedentes*. Aquesta senyora degué remolcar papers per posar al dia als funcionaris que tenien damunt la taula l'expedient de Muro que, es veu, havia de revifar.⁸¹

Tal i com veurem més endavant ja havien sorgit conflictes en dos temes fonamentals -que segurament influïen en la poca velocitat de la resolució definitiva- i que eren simultanis: la resolució dels expedients d'obra i els tràmits del nou PGOU d'Alcover. Això ho tractarem a la darrera part de l'estudi. El 18 de febrer de 1971, en una nota de servei interior de la Comissaria llegim *buscar plano y delimitación. Si no lo hay, habrá que hacerlo. Redactar unas normas más completas. Verlo juntos*. El mes d'abril, el conseller Provincial de la DGBA escrivia al batle per informar-lo que, a la vegada, havia reiterat a Madrid que dictàs les modificacions a les normes que afectaven a la zona de respecte de Muro, sol·licitades el 16 de setembre de 1970.⁸² El 12 de maig el batle remeté a Madrid un ampli resum de tot el procés, des de l'any 1969, reiterant arguments, recordant les fotografies que havia aportat, *de cuyo aspecto se deducía fácilmente la improcedencia*

valor, d'una forma ben explícita:

⁷⁹ *Algebelí* 94, febrer de 1978, p. 2 i 4.

⁸⁰ 16/9/1970. El delegat provincial al director general (expt. Madrid).

⁸¹ 1/2/1971. El comissari general al servei de monuments (expt. Madrid).

⁸² 2/4/1971. El conceller provincial de la DGBA al batle.

de que esta parte del casco urbano...se convirtiera en histórico-artística. Lamentava que aquesta situació de provisionalitat causàs tants inconvenients als propietaris de solars i edificis, que havien de fer obra en aquesta zona. Suplicaven al director general *el ruego de una pronta solución*.⁸³

El 17 de gener de 1972, en una altra nota de servei interior de la comissaria, fent referència a un document de la DGBA que malauradament no hem localitzat, escrivia Alberto García Gil a José Ortiz: *convendría activar al máximo la declaración de Muro (Baleares) el alcalde, ante el tiempo transcurrido ante la incoación, hace caso omiso de la DGBA.* Efectivament, el 24 de gener notificaren que havien concedit tràmit d'audiència a l'Ajuntament, però per poder consultar l'expedient seria necessari anar a Madrid. El document presenta una nota molt significativa escrita a llapis pel secretari de l'Ajuntament, Pujadas: *manifestar extrañeza no remitan una copia del expediente.*

El batle delegà en el tinent de batle primer, Sebastià Roca Danús, que era mestre d'escola, per anar a Madrid juntament amb l'aparellador Sebastià Cladera Crespí. El 15 de febrer, vist l'expedient, sol·licità una pròrroga de cinc dies més per formular les al·legacions, la qual li fou concedida.⁸⁴ Es veu que en aquesta eixida a la capital les converses cara a cara feren més efecte que les cartes, ja que a la sessió plenària del 18 de febrer, Sebastià Roca exposà el resultat del viatge a Madrid, on havien anat *para, sobre el terreno, adoptar las medidas que considerasen convenientes en beneficio de los intereses de esta villa.* Tot i que seguien pensant que el pla vigent bastava acceptaren incloure dins l'àrea de protecció: l'exconvent de Mínims, voltants i carrer Santa Anna fins a la plaça Sant Martí; voltants de l'església parroquial, inclosa la plaça Major; el carrer Bisbe Albertí; carrer Major, entre plaça Sant Martí i Espanya; el nou carrer en projecte que lliga i eixampla Llibertat i Màrtirs, entre Espanya i Veritat. Al final acceptaren, segurament sense gaire entusiasme, forçats per la postura inamovible de Madrid, la proposta de 1969, *con el fin de no entrar en conflictos con el MEC y defendiendo en lo posible los intereses de esta localidad*.⁸⁵

Quasi un any després, el 4 de gener de 1973, el batle demanava a la DGBA un plànol de la zona afectada per la declaració, per tal de poder continuar amb els tràmits que la mateixa dinàmica administrativa requeria.⁸⁶ Vist des de la perspectiva dels anys, i també en el seu moment, la situació era certament estrambòtica.

El mes de desembre d'aquest 1973 la DGBA concedia un nou tràmit d'audiència a l'Ajuntament que, novament, podia anar a comprovar l'estat de l'expedient a Madrid.⁸⁷ Allà es veu que no avançava la cosa, ja que, el gener de 1974 la comissaria demanava que el conseller provincial de Belles Arts completàs el plànol amb la delimitació de la zona de respecte.⁸⁸ Efectivament, de l'anada i venguda de missives, es dedueix que el

⁸³ 12/5/1971. El batle al DGBA. Sortida 409.

⁸⁴ Expedients de Muro i Madrid. Hem intentat recollir en la redacció el màxim d'informació sobre els documents referenciats i obviam el detall per no afegir anotacions supèrflues.

⁸⁵ AMM, ple extraordinari 18/2/1972, llibre 47, f. 86v-87.

⁸⁶ 4/17/1973, Muro. El batle al DGBA. Sortida 10. Original a l'expedient de Madrid.

⁸⁷ 18/12/1973, Madrid. La DGBA, secció primera del Patrimoni Artístic, al Batle. Entrada 1648.

⁸⁸ 22/1/1974, Madrid. El subcomissari al DGBA. En una nota manuscrita de l'expedient de Madrid, anotat damunt una fulla de calendari de taula del 10 de gener, s'especifica que s'havia de fotocopiar el plànol on constava tan sols la zona històrica però hi faltava delimitar la de respecte. El plànol fou remès a Rosselló i al batle de Muro el 28 de gener. A una nota manuscrita podem llegir: *mandar fotocopia plano al consejero, para que delimite zona de respeto. Otra fotocopia plano al alcalde y que se ponga al habla con el consejero para conocer zona de respeto.*

senyor Rosselló Bordoy seria l'encarregat de delimitar la zona de respecte sobre unes fotocòpies del plànol que remetien a les parts i tot pareix indicar que la fotocòpia remesa era la del plànol original de novembre de 1965, ja que a l'expedient de Muro hi és, encara que sense cap distinció de zones anotada. El mes de març, Rosselló Bordoy, enviava al Director General plànol amb les delimitacions i instruccions de la zona històric-típica (7 disposicions) i de respecte (3 disposicions).⁸⁹ Sobta comprovar que a l'expedient de Madrid no hi figura aquest plànol –sí les normes– i els que s'han conservat a Muro són molt confusos, semblen més esborranys que documents formals i resulta impossible situar-los en el lloc exacte del procediment.⁹⁰ El mes d'abril, des de Madrid se tornava a obrir tràmit d'audiència. Una vegada més, si els murers volien comprovar l'expedient, s'havien de personar en el Casón del Buen Retiro. En una nota al marge d'aquest document ho diu ben clar: *se adjunta fotocopia plano delimitado* encara que d'aquest plànol –que és de suposar ja delimitava les dues zones– ni a Muro ni a Madrid, n'ha quedat rastre.⁹¹ Malgrat aquesta circumstància, que tendria conseqüències en la planificació urbana posterior, es veu que la còpia –avui misteriosament desapareguda– del plànol que delimitava la zona d'interès històric i típic i la de respecte, a més d'assenyalar els edificis històrics o típics, va ser a l'Ajuntament en algun moment. De fet s'obrí un període d'informació pública, amb l'anunci corresponent al Butlletí Oficial de la Província. L'expedient era a Madrid però els interessats podien consultar el plànol a la Secretaria de Muro. És molt significatiu un informe manuscrit de l'aparellador municipal d'aquests dies:

En la documentación adjunta figura un plano de planta en el que se delimitan la zona de interes Histórico o típica, la zona de respeto y Edificios Históricos o Típicos.

Al parecer estas delimitaciones estan de acuerdo con lo acordado verbalmente entre la Delegación Provincial de Bellas Artes y este Ayuntamiento, si bien, no figuran Normas Urbanísticas u Ordenanzas de la Zona de Respeto en las que se refleje lo acordado en cuanto a posibilidad de construcción de ático, por encima de los 13 mts de altura, posibilidad de uso de carpintería metálica, etc.

*Por ello podría ser interesante ponerse en contacto con la delegación provincial de Bellas Artes a fin de que se le diera explicación a este Ayuntamiento y así evitar posibles errores, después difíciles de subsanar.*⁹²

Aquestes demandes de l'aparellador feien referència a un altre problema que tractarem aviat. La tramitació de l'expedient del CHA col·lidia directament amb l'expedient del nou PGOU que redactava l'arquitecte Josep Alcover. Malgrat tot, el ple del 13 de maig de 1974 acordà per unanimitat *la plena conformidad a las actuaciones dimanantes del expediente de declaración de conjunto histórico-artístico a favor de Muro* i l'obertura d'un nou període d'informació pública. A finals de juny enviaren certificat a Madrid de que no s'havia presentat cap reclamació.⁹³

⁸⁹ 25/3/1974, Palma. El conseller provincial al DGBA.

⁹⁰ Mostraren els plànols i l'expedient a l'aparellador i a persones que eren regidors en aquell moment i cap d'ells ens pogué aclarir res. En el Consell de Mallorca tenen dos plànols amb la delimitació de les zones a retolador. Són aquests? En tot cas, les zones no es corresponen amb els documents escrits.

⁹¹ 3/4/1974, Madrid. DGBA al batle.

⁹² 30/4/1974, Muro. El batle al Governador Civil, sol·licita publicar anunci exposició de l'expedient. Existeix una fotocòpia petita feta sobre un plànol del Pla Alcover a on l'aparellador municipal anotà amb bolígraf zones que no es corresponen amb la suposadament oficial i que no té més valor que el d'un esborrany.

⁹³ 26/6/1974, Muro. Remeten certificat de que no s'ha presentat cap reclamació. Sortida 563.

Conclusió de l'expedient, 1974-1975

La lentitud de Madrid era extraordinària, la descoordinació entre les administracions evident. Una vegada els murers acceptaren acatar les directrius de la DGBA, aquesta seguia sense acabar el procediment ni donar solució a la problemàtica. El 23 de setembre el batle escrivia a Rosselló per saber com estava l'expedient i aquest li contestà que ho desconeixia. Reiterava la petició d'informació, aquesta vegada directament a Madrid, el mes de desembre.⁹⁴ Des de la capital ni es molestaren en contestar.

No contestaren perquè durant els mesos de novembre i desembre de 1974 el departament corresponent del MEC posà fil a l'agulla a rematar l'expedient. Un tal G. Moyà emeté un informe l'11 de novembre que acabà a la taula del Consell de Ministres del 20 de desembre de 1974. El 31 de gener de 1975 el BOE publicà el decret que posava fi a anys de tramitacions. Ni l'informe tècnic, ni el document del Consell de Ministres, ni el decret del BOE, parlen explícitament de la zona de respecte, ni del plànol, ni tampoc no delimiten clarament la zona afectada, tot queda definit com sector antic. El que sí pareix deduir-se de la redacció és que la zona antiga coincidia, més o manco, amb la de la proposta plantejada per Madrid el maig de 1969 i acceptada el febrer de 1972 pels murers. Situació certament sorprenent si tenim en compte la importància que una declaració com aquesta havia de tenir a la pràctica.⁹⁵

El pla general d'Alcover. Una oportunitat perduda de fer efectiva la protecció

El mes d'octubre de 1969 l'arquitecte Josep Alcover Llompart inicià els treballs de redacció de la revisió anticipada del pla general de Muro que inclouria tot el terme municipal.⁹⁶ La problemàtica d'algunes zones verdes del pla Alomar i la proliferació de plans parcials, entre d'altres, propicià que el Ministeri d'Habitatge autoritzàs la revisió, sempre que aquesta inclogués tot el terme. Recordem que el pla d'Alomar afectava només el casc urbà. No podem detallar fil per randa la tramitació d'aquest nou pla, perquè fer-ho requeriria molt més espai del que disposam i, en conseqüència, farem un apunt breu d'allò que afectà a la declaració del CHA i de com aquest influí en la tramitació del pla.⁹⁷

Del mes d'abril de 1971 data la primera versió d'aquest nou pla general.⁹⁸ A l'apartat referent al planejament de la vila i en el corresponent plànol d'ordenació veiem que la protecció i delimitació de la zona històrica no es posava en dubte, en part, perquè la zona dels molins de Sa Riba quedava exclosa.⁹⁹ També, es mantenia la zona comercial

⁹⁴ 6/12/1974, Muro. El batle al cap de la secció primera de patrimoni artístic. Sortida 1446.

⁹⁵ Decreto 3710/1974, de 20 de diciembre, por el que se declara conjunto histórico artístico el sector antiguo de la villa de Muro (Baleares), *Boletín Oficial del Estado*. *Gaceta de Madrid*. Año CCCXV, número 27.

⁹⁶ AMM, ple 6/10/1969, llibre 46, f. 190-190v.

⁹⁷ AMM, Expedient administratiu d'aprovació del PGOU de Josep Alcover i Llompart, 1969-1975, pendent de signaturar. S'ha d'entendre que totes les notícies que no anotam expressament són tretes d'aquest expedient.

⁹⁸ AMM, Plan General de Ordenación de Muro (Baleares), abril-mayo, 1971, aquesta primera edició fou visada el 5 de juliol, pendent de signaturar.

⁹⁹ *la conveniencia de mantener el criterio de protección a los valores artísticos que adornan la villa y... conservar en todo lo posible su carácter peculiar de pueblo mallorquín y mediterráneo, que presenta un desarrollo genuino y mantenido siempre dentro de una escala o dimensión determinada... las limitaciones van encaminadas a evitar la aparición de despropósitos, volumen y altura, los cuáles a parte de ser totalmente innecesarios al correcto y apetecido desarrollo de la población darían al traste con su perfil característico, proporcionado y acogedor*. Fragment de la memòria general.

central. Per tant, comprovam que la revisió del PGOU, no tenia en compte l'expedient de Belles Arts en curs. De fet, el 16 de desembre de 1971 s'aprovava inicialment el pla encara que -i aquest és un detall ben significatiu- incloent una modificació en el règim d'altures de les condicions urbanístiques per al sòl edificable: en la primera versió a la zona històrica típica es permetien 7 metres lineals de façana i dues plantes, a la segona 10 i 3; a la zona comercial central, primera versió 10 metres lineals de façana i 3 plantes, a la segona 14 i 4.¹⁰⁰ És evident que la lluita estava oberta i els membres del consistori demostraven que no estaven disposats a renunciar al desenvolupament de la zona comercial central. En aquests moments ja s'havien autoritzat, per part de l'Ajuntament, projectes de blocs d'habitatges que casaven poc amb la idea de zona de respecte. De fet, en els documents de patrimoni es parlava d'un màxim de 10 m per a la zona històrica i de 13 m per a la de respecte.

L'exposició pública posterior d'aquest primer projecte motivà la presentació per part de particulars d'algunes al·legacions. Una d'aquestes al·legacions, la del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, mereix que la tractem en detall. Dins aquesta mateixa al·legació, hi figura un informe del *Centro de Documentación Guillem Sagrera, de la arquitectura histórica y el paisaje*. La redacció és confusa i en ocasions no sabem si quan parla de les zones afectades es refereix al pla d'Alomar o al plànol de l'expedient del CHA de novembre de 1965. Deixant de banda aquesta circumstància, que dificulta la interpretació del document, intentarem fer un extracte dels arguments que dóna en referència a qüestions de patrimoni:

- S'ha d'adoptar la delimitació de la zona històrica artística que figura a l'expedient de declaració de CHA encara que, segons ells, el pla general d'Alomar ja delimitava una zona de protecció que era la zona comercial central. Aquest detall, tenint en compte qui signa l'al·legació, l'arquitecte Antoni Alomar, no es podria interpretar com la confirmació de la hipòtesi que en realitat aquesta zona comercial central fou concebuda per Gabriel Alomar com la zona de respecte des d'un principi?¹⁰¹

- S'ha de garantir la protecció del conjunt històric i ambiental, amb els seus edificis més antics i característics. Serà un gran atractiu turístic per al futur.

- La zona comercial central -aquí ho expliciten- ha de ser una zona de respecte, limitant els volums de construcció permesos per conservar un marc ambiental adequat al convent.

- S'han de fer unes normes per la zona històrica típica.

Segons Alcover aquest escrit era *una reacción de defensa y deseo de inalterabilidad de las determinaciones del Plan General revisado, muy especialmente por lo que afecta a la villa de Muro, defensa que se apoya en los aspectos históricos y artísticos, sin apreciar la experiencia y los efectos causados por la vigencia del aludido plan en la evolución de la población afectada. A més, afegia las alteraciones de la delimitación del perímetro de la zona histórico artística entre el plan revisado y el objeto de reclamación, han sido obligadas y motivadas por las circunstancias observadas, como por la dinámica*

¹⁰⁰ AMM, ple 16/12/1971, llibre 47, f. 70-72.

¹⁰¹ Entre els documents de les reunions de treball n'hi ha un datat el mes de novembre de 1971 en el qual es fa referència a la zona comercial central que estaria afectada per la declaració de CHA per declarar-la zona de respecte. Recordem aquí que el terme zona de respecte apareix per primera vegada a les normes que Rosselló Bordoy envià a la DGBA el setembre de 1970, quan a Madrid ja hi havia les fotografies aportades pels murers. Pensam que el delegat provincial fou el primer en anomenar pel seu nom aquesta zona a les reunions que tengué amb els murers, de fet, al final seria l'encarregat de marcar-ho damunt el plànol.

de la evolución de la propia población, estimando que en la nueva delimitación se ha adoptado el principio necesario de su justo equilibrio. Dues coses es dedueixen tant de l'al·legació com de la resposta:

1. Alcover vol adaptar a la realitat canviant la protecció del patrimoni i confirma que, efectivament, el perímetre es reduïa. Sabem que en aquesta data ja s'havia incorporat a la teoria el concepte de la zona de respecte, per la qual cosa hauríem d'interpretar que la reducció esmentada fa referència, a més de la zona dels molins de la Riba, al canvi de règim de l'antiga zona comercial central, que els del centre Guillem Sagrera ja havien assumit com a zona de respecte. Aquest extrem de la Riba requereix una atenció especial que depassa aquest estudi. Sempre ha estat una zona especial i delicada per a l'ordenació -encara avui-. Només cinc mesos després de l'aprovació del pla Alomar ja li comanaren al mateix arquitecte que fes un pla parcial d'aquest indret dels molins i de tot el passeig programat per Garau. En aquest indret s'instal·là el dipòsit de l'aigua que juntament amb la dotació de clavegueram i aigua potable fou uns dels projectes estel·lars de la batalla de Jaume Vanrell Ballester.¹⁰²

2. En certa manera, en aquest i altres punts, Alcover denota que el pla d'Alomar ja havia quedat desfasat.

No cal dir que l'al·legació fou desestimada, en el Ple del 25 de maig de 1972, contestant que s'havia de mantenir la delimitació de la zona històrica-artística del pla de 1963, fins que la DGBA no determinàs la nova delimitació, d'acord amb l'expedient del CHA incoat. També exposaven que era necessària l'aprovació inicial per part de Belles Arts, malgrat això, després d'incorporar les modificacions acordades sobre altres aspectes, s'aprovà provisionalment el pla.¹⁰³

La continuació de l'expedient administratiu generà, com és habitual, molta i profusa documentació. La CPU, per procedir a l'aprovació definitiva, demanava dos requisits ineludibles, entre d'altres: aprovació inicial per part de la DGBA i autorització del Consell de Ministres per modificar les zones verdes. Com que aquests requisits no s'aconseguien, el procediment va enrocar, amb tot el perjudici que això suposava. A més, és evident que els murers havien entès la zona comercial central com una zona per efectuar-hi construccions modernes i no acceptaven restriccions de caràcter històric, com queda demostrat en la construcció d'alguns dels edificis més moderns, dins la suposada zona de respecte, durant aquests anys. Estàvem immersos en una època d'expansió urbanística considerable, especialment a la costa. De fet, per a la zona general, es proposà una altura de 15 metres i 5 plantes amb l'argument que ja Muro depassava els 6.000 habitants.¹⁰⁴ D'aquesta manera, comprovam novament com la descoordinació entre les administracions anava en detriment de la resolució dels problemes. En els informes presentats per l'arquitecte per esmenar les deficiències, quan es refereix a l'apartat de la qüestió patrimonial, confessa que la impossibilitat d'obtenir l'autorització de Belles Arts afectava la totalitat del pla, i feia que no es poguessin assolir els objectius primigenis: dotar d'un instrument d'ordenació a tot el terme, *en algunos de cuyos sectores el desarrollo de la edificación se encuentra en un extremo*

¹⁰² VANRELL BALLESTER, J.: "Carta abierta de vuestro Alcalde. El proyecto de abastecimiento de agua potable y alcantarillado de Muro", *Algebelí* 36, maig 1965, p. 1-2. "Desde lo alto se divisa Muro", *Algebelí* 56, gener 1967, portada. Una foto del dipòsit, de 25 metres d'altura, ens recorda la inauguració de l'aigua potable el 17 de gener.

¹⁰³ AMM, ple extraordinari 25/5/1972, llibre 47, f. 95-98.

¹⁰⁴ AMM, ple 4/4/1974, llibre 47, f. 175v-176.

sumamente crítico a més de corregir los importantes defectos e imperfecciones que la primitiva y parcial ordenación contenía. És evident, confessava Alcover, que esmenar les deficiències amb relació a les zones verdes i el patrimoni, significaria submergir el futur del pla en un procediment llarg, difícil i ignorat. No s'equivocava.¹⁰⁵ A partir d'aquest moment, finals de 1972, veient que l'aprovació per part de la DGBA seria difícil,¹⁰⁶ els esforços dels murers s'encaminaren a aconseguir que el pla general pogués ser aprovat en allò que feia referència a la zona turística i costanera, a fin de evitar que la repetida zona turística quede huérfana de planeamiento durante un periodo de tiempo más o menos largo, en unos momentos en que el necesario planeamiento para el desarrollo de la misma se cree más urgente, en evitación de los consiguientes perjuicios que la ausencia del mismo ocasionaría no solo al Ayuntamiento, sino a la iniciativa privada.¹⁰⁷

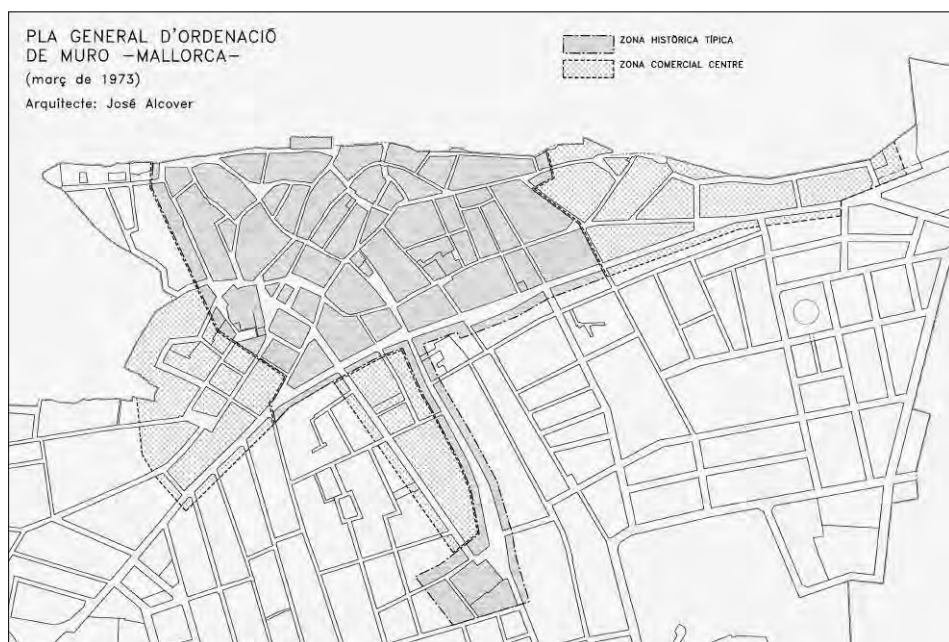

Fig. 4. Delimitació del conjunt històric artístic, segons l'acord de 1972, plasmat per Alcover

Enmig d'aquesta entremaliada trama administrativa de l'Ajuntament, el Ministeri d'Habitatge i la DGBA, va succeir un fet certament sorprenent vist en perspectiva: Alcover presentà a l'Ajuntament una documentació complementària amb les rectificacions i modificacions del pla general segons les observacions de la CPU. Amb aquesta nova documentació, pretenia no demorar més l'aprovació definitiva. Entre els documents hi ha un plànol d'ordenació de la vila on apareix cartografiat el CHA segons les determinacions de la DGBA (figura 4). És aquest un document que restà inèdit, oblidat entre tota la paperassa quan, a causa del desacord entre les administracions,

¹⁰⁵ AMM, Expedient administratiu del PGOU d'Alcover. Informe de deficiències, 27/12/1972, pendent de signaturar.

¹⁰⁶ Era difícil perquè el mateix expedient de CHA estava estancat aleshores, recordem que el mes de febrer de 1972, després d'anar a Madrid, a Muro havien acceptat ampliar el conjunt històric d'acord amb la proposta de maig del 1969, però encara passaren tres anys fins a la publicació del decret en el BOE.

¹⁰⁷ AMM, ple extraordinari, 8/1/1973, f. 120v-121.

va ser exclòs el casc urbà de l'aprovació. Per tant, en aquest exemplar podem veure dibuixada l'extensió exacta del CHA que s'havia consensuat entre les parts. Pensam que aquesta és una mostra més de la descoordinació existent entre les parts, ja que al mateix temps que la DGBA comanava un plànol que no existia, quan els murers arribaren a fer-lo, no va ser acceptat perquè no era el que la DGBA volia.¹⁰⁸

No va ser fins l'octubre de 1974 que la CPU exclogué el nucli urbà de la vila de Muro del pla general d'Alcover i en propiciaren l'aprovació definitiva. D'aquesta manera, quedava vigent el pla d'Alomar de 1963, amb tot el que això suposava. Sense l'impediment de Belles Arts i la difícil qüestió de les zones verdes, l'octubre de 1974 s'aprovà definitivament el Pla Alcover de Muro.

Hem pogut comprovar com la protecció del patrimoni fou un entrebanc greu per a l'ordenació de Muro, amb tot el que això suposava per a la imatge i conscienciació popular envers la protecció del patrimoni històric. No hem d'oblidar que, aquests anys, foren d'una gran expansió urbanística i, precisament, un dels arguments principals a favor de disposar d'adequats plans d'ordenació urbana era el de poder racionalitzar i concretar, dins un ordre, aquesta gran expansió. En certa manera es traslladava a les autoritats i a la població en general, un concepte massa restrictiu del patrimoni, constrenyedor de l'evolució. No podem oblidar que, coetàniament, l'expedient del conjunt històric, com hem vist, no es resolía d'una manera ràpida i efectiva. Això, lluny de molestar, agradava als partidaris del progrés destructiu que es creien amb més arguments per estendre la idea que els de Belles Arts -així s'anomenava a Muro aquesta part de l'Administració- eren uns senyors que des de la Cort posaven traves a la modernització i millora de les cases. Exactament tot al contrari del que es pretenia en un principi. En comptes de traslladar el missatge del patrimoni com un valor cultural, econòmic i turístic, els que tenien altres interessos -o no els anava bé conservar-, s'encarregaven d'estendre la idea contrària.

Quan, a l'any 1980, s'iniciaren els treballs d'adaptació i revisió del PGOU de Muro, observam novament confusió en la terminologia emprada, perquè ja s'havia assimilat la zona històrica típica del pla d'Alomar al CHA, anomenen la zona comercial central com a zona de respecte -lleugerament modificada-. Si, com hem vist, l'expedient acabà sense un plànol definitiu, en aquests moments -febrer de 1980- ja es referien als plànols que sí existeixen al Consell de Mallorca. Problemes terminològics i de delimitació del perímetre afectat a part, era evident la problemàtica de conservació de l'edificació a les zones afectades pel CHA *a causa de la normativa del mismo*. Al mateix temps, proposaven entre els objectius a aconseguir, elaborar un catàleg d'edificis i elements d'interès artístic i/o històric. Els treballs preliminars ens deixaren un documents certament interessant: Es tracta d'un plànol de la vila de Muro, on apareixen indicades les edificacions en estat deficient o ruïnós, i les que necessitaven obres de conservació. Aquest plànol, de gener de 1981, pensam que s'hauria de tenir en compte per a la redacció d'un futur catàleg, ja que és una fotografia del moment.

No podem entrar a descriure aquest pla general ni el que s'aprovà l'any 2003, incorporant, a la fi, una delimitació de zones exacta, un catàleg de patrimoni i una mena de pla especial per al conjunt. Entenem que requeriria l'elaboració d'un altre article d'igual o major extensió que deixarem per a una pròxima ocasió (figura 4).

Fig. 5. Delimitació de zones del PGOU de 2003, obra dels enginyers Manuel Velasco Maíllo i Federico Gili Juan (ESTIU) i l'arquitecte Joan Vilà Martínez

Conclusió. La pràctica: les llicències d'obra

Fins ara hem descrit amb detall els llarguissims i complexos tràmits que requerien, tant l'aprovació dels plans generals, com l'adopció de mesures de protecció del patrimoni històric-artístic. Hem intentat fer-ho exhaustivament, mirant d'agrupar i posar ordre conceptualment a la informació aportada per un seguit de documents que, en ocasions, reflecteixen una realitat complexa i no sempre lògica. Pensam que la feixuga assimilació dels detalls es compensa en comprovar que, si la tramitació no hagués estat com va ser, els resultats haurien estat uns altres.

A l'informe que acabà damunt la taula del Consell de Ministres, per a l'aprovació del decret final -desembre de 1974- podem llegir: *en evitación de que el citado conjunto pueda sufrir reformas perjudiciales, se impone la necesidad de colocarlos bajo la protección del Estado, de conformidad con la vigente ley del Tesoro Artístico, de 13 de mayo de 1933, y reglamento para su aplicación, de 16 de abril de 1936*. Aquest fou des del principi -1963- l'objectiu fixat.

Per arrodonir la tasca hauríem d'acabar aquest estudi endinsant-nos en un món encara més complex que el que hem tractat, ja que la descripció de la gestió i aplicació concreta de la normativa urbanística i de patrimoni ens posa davant situacions certament contradictòries. Descriure en poques pàgines tot el que ha succeït, fins i tot fer-ne una aproximació, resulta difícil. Una cosa sí és fàcil de comprovar: el conjunt urbà de Muro, de l'any 1963 ençà, ha sofert canvis substancials, materialitzats en la destrucció d'immobles de gran valor, la reforma poc afortunada d'altres; i, també, l'aplicació dels criteris de protecció de forma arbitrària, discutible i poc encertada.¹⁰⁹

¹⁰⁹ S'ha escrit molt sobre el tema. Des de l'òptica de la sensibilitat envers el patrimoni i la reivindicació d'una

La fotografia que encapçala aquest article resumeix gràficament el que hem exposat sobre la incoherència entre la teoria i la pràctica. Es tracta d'una imatge de la plaça de Sant Martí i del carrer Jaume I, en el cor del poble, un dels indrets amb més història de la vila. Devora el bloc d'habitatges en construcció hi observem dues cases que prestarien serien eliminades per construir una nova planta. Tant un edifici com l'altre exemplifiquen i són testimoni d'aquests anys.

Pel que fa al buc, encara avui no s'ha pogut rematar el darrer pis perquè estava fora de normativa quan el construïren.¹¹⁰ Aquesta obra ocupà el solar d'unes cases antigues que foren objecte d'un expedient de ruïna, precisament, just després d'incoar l'expedient de CHA.¹¹¹ El projecte del nou edifici fou objecte de debat en plena tramitació de l'expedient del conjunt històric i del pla d'Alcover. Com que estava dins la zona comercial central, l'ajuntament de Muro atorgà el permís d'obra corresponent, veient-se obligat però a sol·licitar a la DGBA la corresponent autorització prèvia. A causa de la confusió entre les zones existents, així com de la normativa aplicable en cada una d'elles, des del Ministeri passava el temps i no arribava cap determinació. L'Ajuntament aprovava el projecte aplicant el silenci administratiu positiu i això ocasionava, al mateix temps, la resposta negativa per part de la DGBA a la qual seguia un enfilall de recursos d'ambdues parts. A la pràctica, els promotors no acceptaven limitacions per a la zona comercial central i des de la DGBA, que la considerava zona de respecte, tampoc comptaven amb la força coercitiva suficient per aturar el despropòsit que, d'altra banda, tampoc ho pareixia tant a l'Ajuntament.¹¹²

L'altra casa que veiem a la fotografia també té una història peculiar. En el solar hi existí l'antiga posada de Son Prim, una de les cases de la família d'Alomar, d'un gran interès històric. El mateix Alomar la descrigué i dibuixà anys després de la seva desaparició. Aquesta primitiva construcció fou enderrocada pel seu pare el 1916, per construir-hi l'habitatge que veim a la fotografia, obra d'un desertor de la guerra europea.¹¹³ Li quedava poc temps, ja que aquesta fotografia fa part de l'expedient per a la construcció d'un bloc d'habitatges modern, que avui podem observar just devora la zona antiga i, en tot cas, dins el perímetre original del CHA.¹¹⁴ Per comprovar que la conservació del conjunt històric de Muro no ha estat gaire afortunada, ens serveixen aquests i molts altres exemples que es podrien enumerar com un rosari, en el qual tots els misteris serien de dolor. Com diem al principi, basta que facem una volta pels carrers de la zona antiga pròpiament dita, i de la suposada zona de respecte, per comprovar-ho.

Per analitzar en profunditat el perquè ha passat això -ara ja a partir de la conclusió de l'expedient- a més de tot el que hem dit més amunt, hauríem d'incorporar a l'estudi la

defensa enèrgica del mateix, veieu ROSSELLÓ BORDOY, G.: "Sobre Caterina de Rússia, el seu amant Potemkin i el sonat viatge a Crimea: es repeteix o no es repeteix la història?", *El Mirall*, 39, Palma, 1992. També AAVV.: "Muro, el patrimoni tuda", *Actes del III Congrés el nostre patrimoni cultural: el patrimoni tuda (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1995, p. 319-330.

¹¹⁰ Els tràmits s'iniciaren l'any 1971.

¹¹¹ AMM, correspondència particulars, lligalls 175 i 177: 12/6/1965. El batle escriu a l'arquitecte Pedro Ruiz Cobos, en referència al quiosc-bar de la placeta de la Constitució. També li demana que passi per Muro per dictaminar sobre dos habitatges que amenacen ruïna a la plaça de Sant Martí; 3, 9 i 22/2/1966. L'aparellador Jaume Roig emet informe sobre l'estat de ruïna d'una casa a la plaça sant Martí, 3, i una del carrer Espanya. Descripcions interessants. En els dos casos, recomana l'enderroc.

¹¹² AMM, Expedient administratiu de llicències d'obres particulars remeses a Belles Arts, 1969-1973, lligall 947.

¹¹³ AMM, ple 11/3/1916, llibre 29, 14v. ALOMAR, G.: Un poble..., p. 8.

¹¹⁴ AMM, té expedients d'obra particular dels anys 1969, 1971 i 1973.

ingent informació continguda en els expedients de llicència d'obra particular amb el risc, assumible, de topar-nos amb moltes sorpreses.¹¹⁵ La documentació ha deixat proves a balquena que l'execució de les obres no sempre estava d'acord amb els permisos concedits en aquesta època. Aquest fet, massa vegades, quan es tractava de preservar elements patrimonials, va tenir conseqüències irremeiables. Episodis com el de les desaparegudes Cases de Son Font, el mateix carrer de Ses Posades, etc. en són prova dolorosa per a les persones que estimam el llegat de l'avior i pensam que és possible conservar sense renunciar al progrés ni la millora. Va faltar una voluntat ferma i decidida d'aplicar la llei o, simplement, de fer-la complir quan era infringida. La privilegiada visió panoràmica que ens ofereix la feina d'inventari i catalogació dels expedients d'obra ens obre camins a l'anàlisi, a la reflexió i a la descripció analítica, raonada -històrica en definitiva- d'actuacions bones, regulars i dolentes sobre el patrimoni arquitectònic del conjunt històric-artístic de Muro però també ens fa evident que no es pot tractar la qüestió superficialment. Aquesta segona part hipotètica inclouria:

- La narració detallada, ben documentada, de les actuacions sobre el patrimoni públic i privat de Muro des de l'any 1975 fins al 2014.

- Un altre capítol important seria el de la descripció dels PGOU que segueixen després del d'Alcover, en especial, una anàlisi en profunditat del PGOU de 2003, del catàleg de patrimoni vigent i de la gestió actual del conjunt històric. Pensam que en això els arxivers, els historiadors, els historiadors de l'art podríem aportar molt i bo. Molt més del que normalment ens deixen fer. Si això passàs, segurament no observariem errors garrafals com els que es poden veure a les fitxes de l'inventari actual de Muro. Errors que resten credibilitat a la història com a ciència i a l'aplicació dels seus valors a la vida diària, per exemple.

Els resultats d'aquesta feina -que tenim feta- a les planes d'aquest llibre, a causa de la seva extensió, no hi tenen cabuda. Seguirem.

¹¹⁵ L'any 1952, el metge titular signava un informe que pretenia cercar una solució a aquest greu problema, que començava així: *Prácticamente se puede decir que casi ningún expediente de obras particulares concuerdan con las obras que se realizan*, AMM, Notes manuscrites del doctor Joaquín Lloret (Junta Municipal de Sanitat), pendent de signaturar.

BIBLIOGRAFIA

AA.VV.: *Actes del II Congrés. El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tudat (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1995.

ADROVER CÀNAVES, J.; MAS FORNES, A.: "La tutela del patrimoni catalogat per part de l'administració local", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.), *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 64-73.

ALOMAR ESTEVE, G.: "Muro: del patrimoni artístic. Inventari arquitectònic i històric de Muro. El nostre patrimoni cultural i la seva conservació", *Algebelí*, 161, 162, 163, 165, 168, 171, 172, 175, maig 1988 - setembre 1989.

ALOMAR ESTEVE, G.: *Memorias de un urbanista 1939-1979*, Miquel Font, Palma, 1984.

ALOMAR ESTEVE, G.: *Un poble i una nissaga. La Vila de Muro i els Alomar de la Serra*, Quaderns de Ca la Gran Cristiana 8, Mallorca, 1987.

ALOMAR, G.: "Festes de Sant Joan. Patró de la Vila de Muro – Pregó de festes juny 1988", *Algebelí, Periòdic d'informació local*, 163, primera època, juliol-agost 163.

AMBRÓS POL, M.F.: "La redacció i actualització dels catàlegs municipals. Problemàtica associada", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 95-103.

CAPELLÀ Galmés, M.A.: "Els catàlegs de patrimoni històric: del monument a l'àmbit local", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 16-27.

CERDÓ GREGORI, M.; FIOL TORNILA, P.; RIUTORT TABERNER, S.; MATEU VIVES, P.: "Muro, el patrimoni tudat", AA.VV.: *Actes del II Congrés. El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tudat (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1995.

DELEGADO MUNICIPAL DE PRENSA: "Serio revés en las obras de construcción de la nueva residencia de la Tercera Edad", *Algebelí*, 173, juny 1989, p. 10.

ESCANELLES, M.A.: "El concepte de paisatge i la seva catalogació", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.), *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 74-85.

FERRÀ PERELLÓ, B.: "Una obra bona", *Arquitectura legal*, Biblioteca Balear, vol. XLIV, Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma, 1959. p. 171-178.

JULIÀ REYNÉS, J.: "El fondo y la forma", *Algebelí*, 107, novembre 1983, p. 3.

JULIÀ REYNÉS, J.: "Las fachadas", *Algebelí*, 177, novembre 1989, p. 3.

LLADÓ FERRAGUT, J.: *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la villa de Muro (Baleares)*, Imprenta Sagrados Corazones, Palma de Mallorca, 1952.

LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Seminaris de la Societat Arqueològica Lul·liana, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 2013.

LOZANO RUIZ, T.: "La catalogació a la legislació de patrimoni i la legislació urbanística", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 51-63.

MAS FORNERS, A.: "El patrimoni tudat a Santa Margalida", AA.VV.: *Actes del II Congrés. El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tudat (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1995.

MAS FORNERS, Antoni.: *El procés d'evolució urbana de la vila de Santa Margalida. De l'Edat Mitjana fins a l'actualitat*, Col·lecció Tintinnàbula 8, Ajuntament de Santa Margalida, Mallorca, 2011.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN NACIONAL. DIRECCIÓN GENERAL DE BELLAS ARTES: "Museo de Mallorca. Sección Etnológica de Muro", *Guía de los Museos de España*, XXVIII, Museo de Mallorca, Madrid, 1966.

MULET PALAU, F.: "Rotulació de las calles y su historia", *Algebelí*, 49 (Primera època), juny 1966, p. 4-5.

PAYERAS CAPÓ, D.: "Els nostres carrers", *Algebelí* números 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 113, 114, 119, 123, 125, 126, 130, 137, 143, 144, 147, 158, 159 i 167, abril 1983-desembre 1988. [L'autor dedicà una sèrie d'articles a la història dels carrers de Muro. Contenen dades molt interessants que s'haurien d'haver tengut en compte per redactar el catàleg vigent]

PRATS, M. "Les xarxes d'instal·lacions a Muro", *Algebelí*, *periòdic d'informació local*, 223, gener 1994.

PRATS, M.: "Les xarxes d'instal·lacions a Muro", *Algebelí*, 223, gener 1994, p. 10-11.

REDACCIÓ: "Conversa amb Don Gabriel Alomar i Esteve", *Algebelí*, *periòdic d'informació local*, 214, març 1993.

REDACCIÓ: "Gabriel Alomar i Esteve, fill adoptiu de Muro", *Algebelí*, 224, febrer 1994.

REDACCIÓ: *Algebelí*, 224, febrer 1994 (portada Gabriel Alomar. Fill adoptiu de Muro).

RIERA FRAU, M.M.: "Patrimoni urbanístic: conservació i falsificació", AA.VV.: *Actes del II Congrés. El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tucat (1836-1994)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1995.

ROCA DANÚS, S.: "La història a través dels batles. Jaime Vanrell Ballester", *Algebelí*, 132, desembre 1985, p. 20-21

ROCA, S.: "La història a través dels Batles", *Algebelí*, *Periòdic d'informació local*, 132, segona època, desembre 1985.

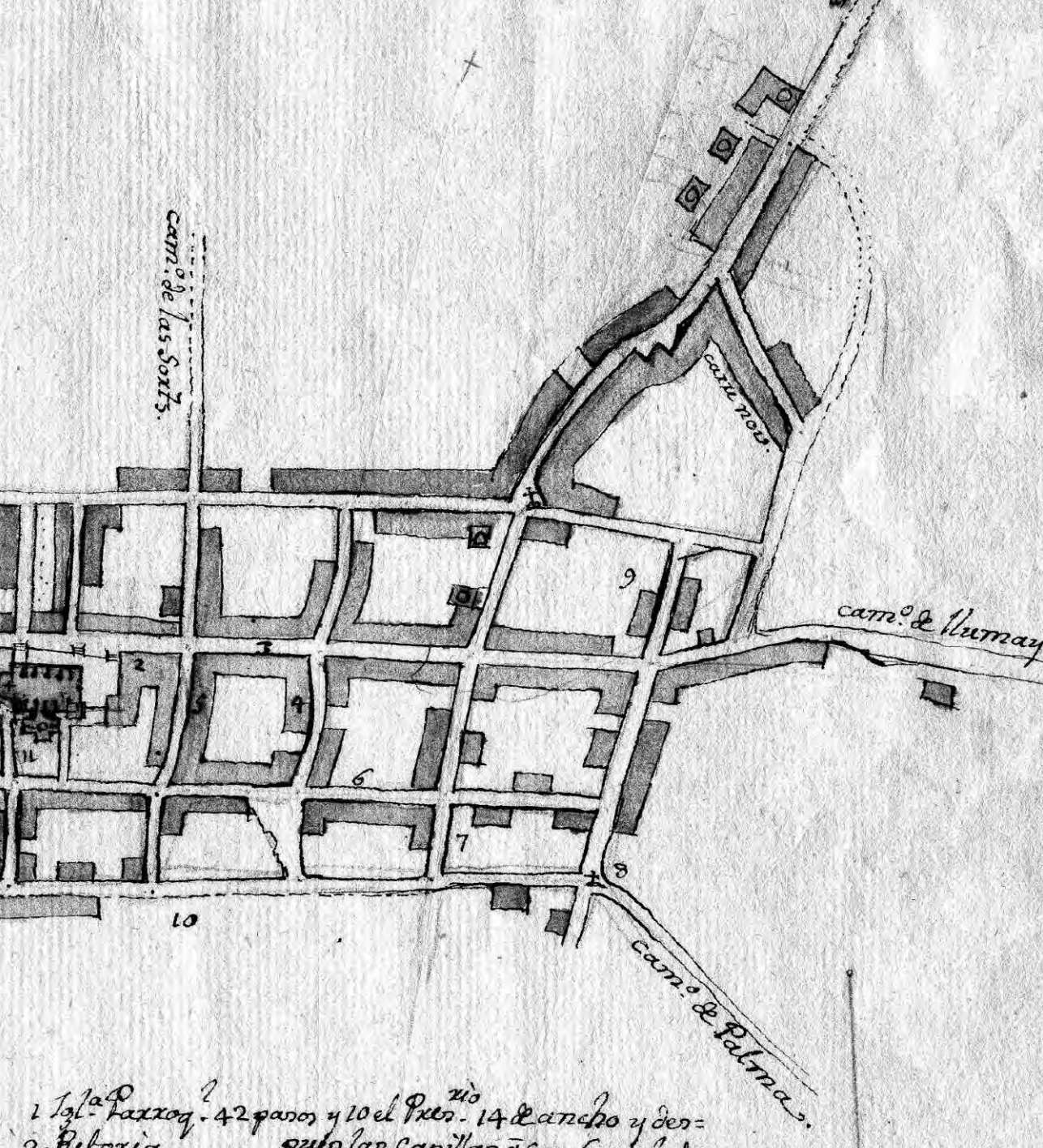
ROSSELLÓ BORDOY, G.: "Sobre Caterina de Rússia, el seu amant Potemkin i el sonat viatge a Crimea: es repeteix o no es repeteix la història?", *El Mirall*, 39, Palma, 1992.

ROSSELLÓ-BORDOY, G.: "Catalogació i protecció del patrimoni. Evolució de la qüestió en el segle XX", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 28-49.

SANTANER, J.: "Museo Etnográfico", *Algebelí*, 14, juliol 1963, p. 4.

TOMÉ, S. "Los centros históricos de Asturias", *Eria*, 43, 1997.

TUGORES, F.; LLULL, A.: "Catàlegs Municipals / Mallorca 2013", LLULL, A.; TUGORES, F. (Coord.): *Els catàlegs municipals. La protecció del patrimoni immoble de Mallorca*, Palma, 2013, p. 6-15.

- 1 1/2ª Párraq. 42 pasos y 10 el Pres.^{uio} 14 de ancho y den-
pueden las capillas q son 6 por lado.
2. Retoxia
3. calle Mayor
- 4 travese de m socian
5. trav^{sa} de m vanxxell
6. calle seller den Tavet.
7. travese den lenxxet.
- 8 cruz den Tavet.
- 9 el Porresax.
- 10 calle del cam. de Vall & ciutat.
1. sementexio

Apèndix.

Setze plànols de nuclis de Mallorca atribuïbles a Jeroni Berard

Hem pogut incorporar a aquest volum una documentació de gran valor aportada pel professor Josep Morata Sociás i el bibliòfil Jaume Fiol Gual: setze plànols fets a mà alçada de nuclis urbans de Mallorca, un dibuix i una planta arquitectònica, atribuïbles a Jeroni Berard, i datables, per tant, a finals del segle XVIII¹.

Aquests documents –a excepció del darrer– corresponen molt probablement als dibuixos preparatoris dels gravats de la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca* que, com és sabut, és incompleta tant en la part gràfica com escrita, i de la qual es van dispersar els manuscrits.² Alguns d'aquests plànols són inèdits, i d'altres responen molt probablement a esborranys dels que foren gravats o que s'havien de gravar quan es va veure interrompuda la seva feina. Presenten diferents estats d'acabament³ i alguns d'ells inclouen dades i notes pròpies de la feina de camp.⁴ Els inèdits –nuclis sense plànol al manuscrit publicat per l'Ajuntament de Palma– són Inca, Campanet, Alaró, Binissalem i Maria de la Salut, com també ho eren Montuïri i Santa Margalida, cedits per Josep Morata a investigadors dels municipis i ja publicats o en vies de fer-ho.⁵ També són molt interessants els esborranys de Lluçmajor i Manacor, plens d'anotacions i mesures fetes sobre el terreny. És evident que una documentació com aquesta necessita d'estudis específics per part de coneixedors directes del territori, ja que en molts de casos aquest és el plànol més antic del nucli. Aquí sols és posada a disposició dels investigadors, junt amb les dades que la contextualitzen.⁶

La primera notícia d'aquesta documentació la va tenir el professor Morata en identificar-los en els anys 90 en una coneguda llibreria de vell de Ciutat,⁷ d'on els va poder treure temporalment per intentar una compra institucional. Aquesta no fou possible i els va fotocopiar abans de retornar-los i que fossin, finalment, venuts. De fet, en el moment en què van ser detectats, ja s'havia dispersat algun plànol del mateix lot, sense que es pugui determinar a quin o quins municipis atenyia. D'aquells 15 documents inicials el Sr. Jaume Fiol en va adquirir 12 i, gràcies a la generositat dels dos experts, avui podem publicar els 12 originals i les 3 fotocòpies dels que es van dispersar –Binissalem/Maria de la Salut, Alaró i sa Fortalesa de Pollença.

1 BERARD, G.: *Viaje a las villas de Mallorca*, Palma, Ajuntament de Palma, 1983; Les semblances entre aquests plànols i els publicats són moltes, tant en la tipografia com en les convencions gràfiques utilitzades, fet que permet aquesta atribució o, com a mínim, afirmar una connexió d'autories entre els dibuixos d'aquí i els gravats publicats. En són un bon exemple els plànols de Fornalutx i Biniaraix, aquí disponibles en dibuix manuscrit, i a la publicació en gravat, i que són gairebé idèntics; o les línies que emmarquen el dibuix núm. 12, que coincideixen amb l'enquadrament del gravat de Manacor, entre d'altres indicis.

2 PÉREZ, L. "Introducción", a: BERARD, G.: *Viaje ...*, p. VII-XVI.

3 Els graus d'acabament van des de l'esborrany majoritàriament fet a llapis d'Inca, al plànol acabat a tinta i aquarel·la de Montuïri.

4 Resulten especialment interessants els grafismes que mostren el seu mètode de treball com ara els que es veuen en els plànols de Manacor: les línies mestres per als traçats dels carrers principals, les mides anotades, els punts dibuixats just en la intersecció dels carrers, etc. que ens indiquen que aquests serien, molt probablement, els documents que s'utilitzaren a peu de carrer i que després es perfeccionaren.

5 MAS FORNERS, A.: *El procés d'evolució urbana de la vila de Santa Margalida: de l'edat mitjana fins a l'actualitat*, Santa Margalida, Ajuntament de Santa Margalida, 2011.

6 Es preveu que aquesta publicació estigui disponible en versió digital al web de la Societat Arqueològica Lul·liana, fet que pot facilitar l'estudi de detall.

7 Bazar del Libro, a la plaça de Santa Eulàlia.

APÈNDIX

Les fitxes identificatives dels plànols inclouen les mides màximes dels seus suports originals, que són de paper verjurat⁸ i sovint de forma irregular. Pel que fa a la tècnica, la majoria són fets a llapis i repassats a tinta. El tractament digital donat a aquests documents s'ha limitat a l'escanejat, neteja i contrast per facilitar la lectura, especialment en el plànol d'Inca, fet majoritàriament a llapis i de difícil lectura. S'han conservat totes les anotacions i dades originals.⁹

Núm. 1

Plànol de Llucmajor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 31,2 x 43,6 cm

Municipi amb gravat publicat: si

Observacions: la llegenda del dibuix coincideix amb la del gravat publicat. A l'original s'hi distingeixen marques incises de qualque instrument de dibuix. Filigrana "RRVMEV"

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 2

Esborrany de plànol de Llucmajor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 44 x 31,5 cm

Observacions: esquema propi del treball de camp. Inclou correccions i alçat esquemàtic de la façana del convent

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 2R

Detall arquitectònic "Pays[aje] para Belén",

revers del núm. 2

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 44 x 31,5 cm

Observacions: dibuix sense relació aparent amb Mallorca; esborrany de les traces de carrers de Llucmajor

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 3

Esborrany de plànol de Llucmajor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 36,3 x 26,5 cm

Observacions: detalls puntuals de la perifèria del nucli

Cedit per Jaume Fiol

⁸ Segons el professor Morata, el seu ús generalitzat s'abandona a finals del segle XVIII.

⁹ Les fotocòpies han estat dipositades pel Dr. Morata a la Societat Arqueològica Lul·liana i són a disposició dels investigadors que vulguin consultar-les.

Núm. 4

Esborrany de plànol d'Inca

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 43 x 30,5 cm

Municipi amb gravat publicat: no

Observacions: És un dels més inacabats de la sèrie, es tracta d'un esborrany fet a mà alçada, sense vestigis d'instruments de dibuix ni línies incises com en altres casos. Tot i que la major part és traçat a llapis, es destrien nombrosos detalls d'interès. Esdevé el plànol més antic del nucli. Filigrana "RAMON ROMAMS" i "Nº1".

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 5

Plànol de Biniaraix / plànol de Fornalutx

Llapis, tinta i aquarel·la sobre paper verjurat

Mides suport: 34 x 24 cm

Municipis amb gravat publicat: si

Observacions: Es van publicar com a part del gravat de Sóller. Al revers hi figura el número "210" en un cantó (vestigi d'un antic quadern numerat). També hi figura en llapis la paraula "Emmarcat". Filigrana "A ..."

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 6

Plànol de Campanet

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 34 x 30,8 cm

Municipi amb gravat publicat: no

Observacions: En un cantó del paper s'hi assenyala el "punto de vista", probablement per a la posterior elaboració de la vista general que formava part dels gravats. S'hi destrien marques incises d'un possible instrument de dibuix. En un cantó hi figura el número "144". Filigrana "A ..."

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 7

Esborrany de plànol d'Alcúdia

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 34,2 x 26,5 cm

Municipi amb gravat publicat: si

Observacions: molt esquemàtic. Alguns detalls gràfics lliguen amb el gravat. El paper té restes de proves d'aquarel·la i línies de tinta. En un cantó del revers hi figura el número "252"

Cedit per Jaume Fiol

APÈNDIX

Núm. 8

Plànol de Montuïri

Llapis, tinta i aquarel·la sobre paper verjurat

Mides suport: 34 x 24,3 cm

Municipi amb gravat publicat: no

Observacions: El nucli comptava amb descripció però no amb plànol. En un cantó del revers hi figura el número “125” i la paraula “Emmarcat” en llapis.

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 9

Plànol de Manacor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 31,4 x 43,7 cm

Municipi amb gravat publicat: si

Observacions: aquest dibuix inclou la marca d'enquadrament del gravat publicat. El plànol és fet en tinta negra, mentre que la llegenda superior i les marques són de tinta marró. Inclou incisions d'instruments de dibuix.

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 10

Esborrany de plànol de Manacor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 36,8 x 27 cm

Observacions: Dibuix parcial del nucli, aporta mides il·letes. Filigrana “RVMEV”

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 11

Plànol de Manacor

Llapis i tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 36,5 x 52,5 cm

Observacions: Document de camp, aporta mides i planta esquemàtica parròquia. Inclou incisions d'instruments de dibuix.

Cedit per Jaume Fiol

Núm. 12

Plànol de Binissalem / plànol de Maria de la Salut

Fotocòpia de l'original, en tinta sobre paper verjurat

Mides suport: -

Municipis amb gravat publicat: no

Observacions: Ambdós són inèdits. Binissalem compta amb descripció però no es coneixia el plànol. Maria de la Salut no figurava ni a la part escrita ni gràfica

Cedit per Josep Morata

Núm. 13

Plànol d'Alaró

Fotocòpia de l'original, en tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 43,8 x 28

Municipi amb gravat publicat: no

Observacions: El nucli comptava amb descripció però no amb plànol

Cedit per Josep Morata

Núm. 14

Plànol de Santa Margalida

Fotocòpia de l'original, en tinta sobre paper verjurat

Mides suport: 34,5 x 24,5 cm

Municipi amb gravat publicat: no

Observacions: El nucli comptava amb descripció però no amb plànol. Com s'ha citat abans, aquest fou publicat recentment

Cedit per Josep Morata

Núm. 15

Planta de la Fortalesa, Pollença

Fotocòpia de l'original, en tinta sobre paper verjurat

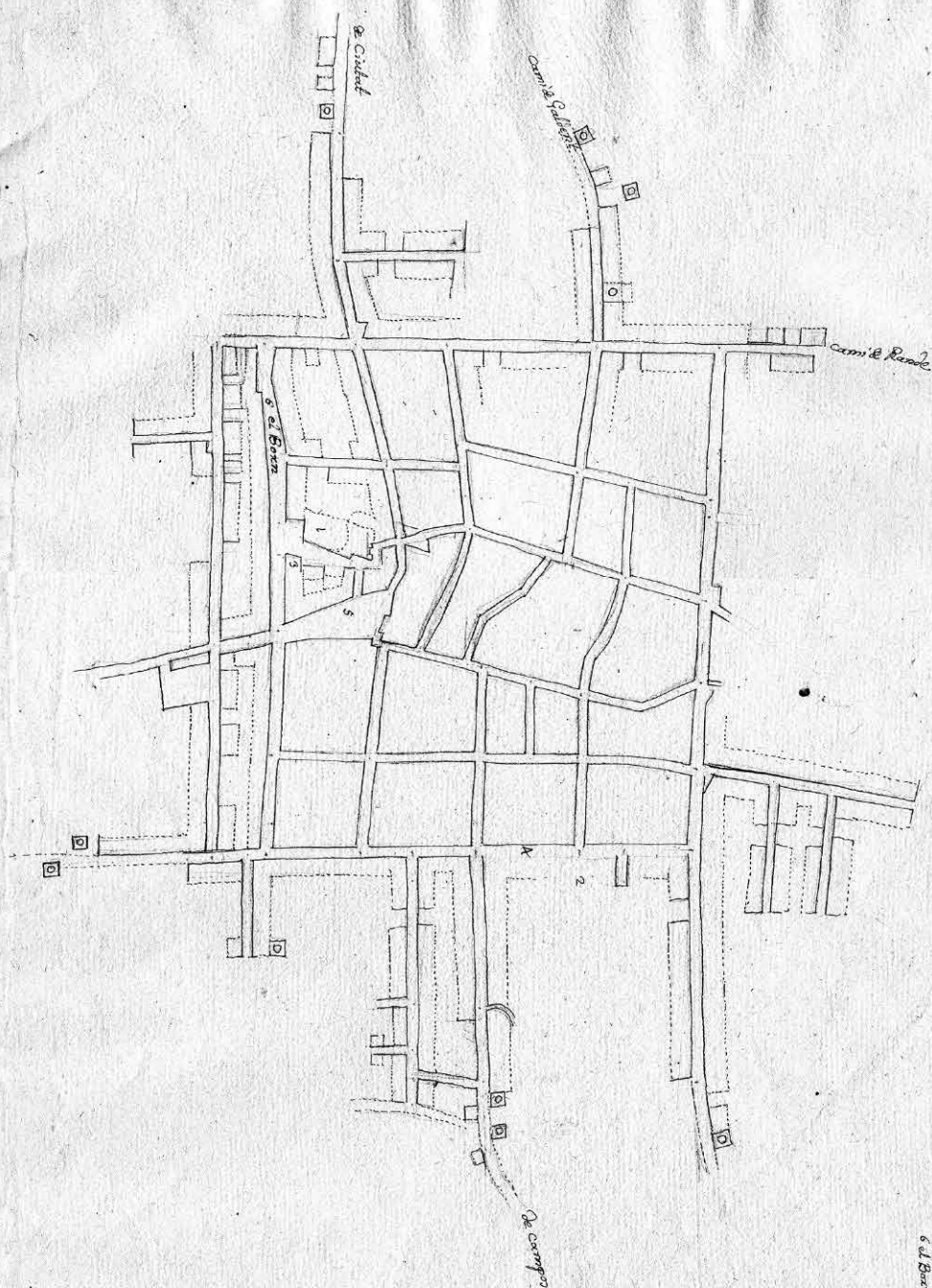
Mides suport original: -

Observacions: aquest plànol no té relació amb els anteriors, ni presenta indicis de la mateixa autoria

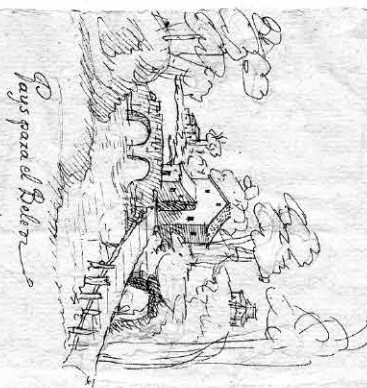
Cedit per Josep Morata

Sancti Spiritus

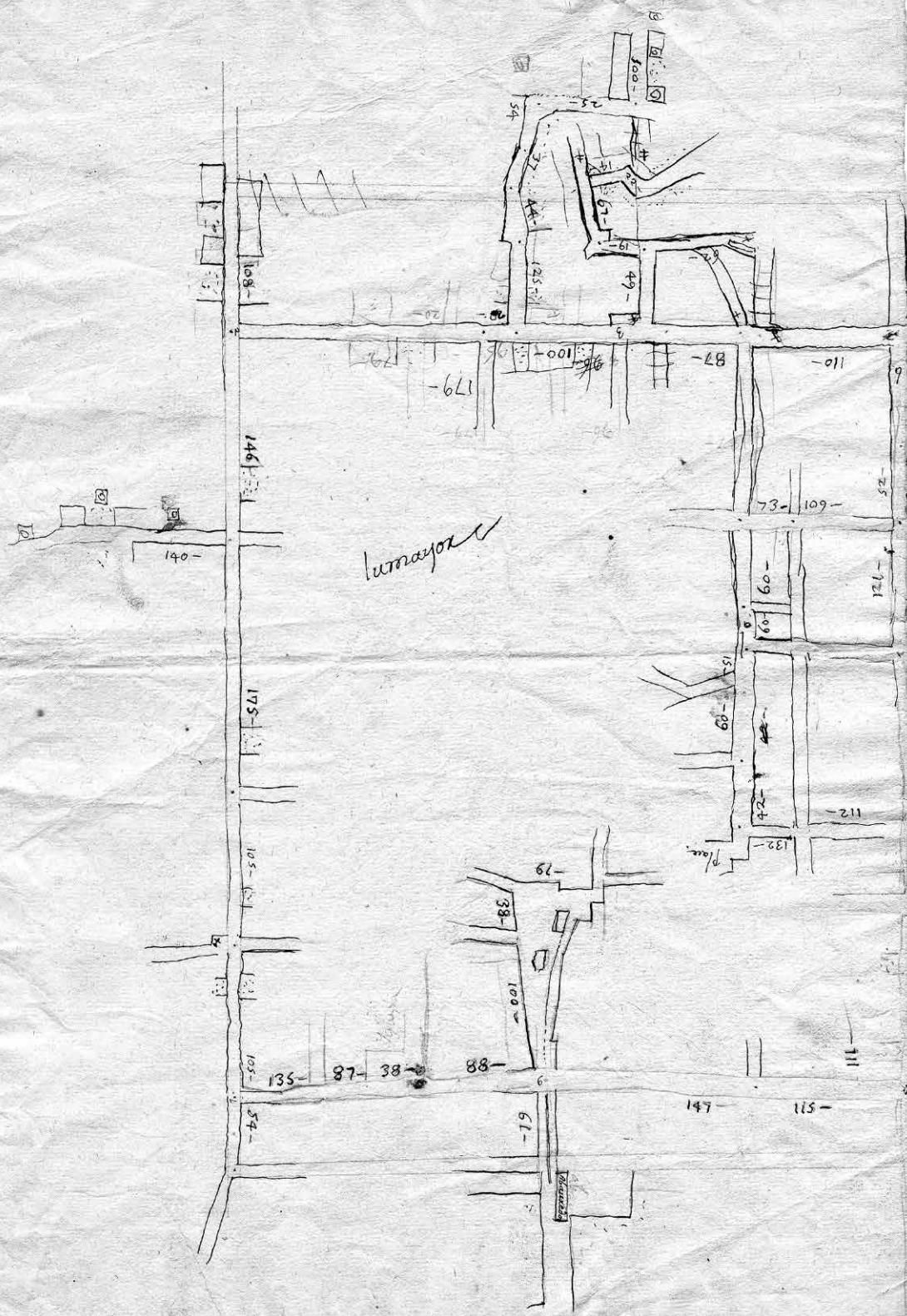
1. 1/2
2. 1/2
3. 1/2
4. 1/2
5. 1/2
6. 1/2

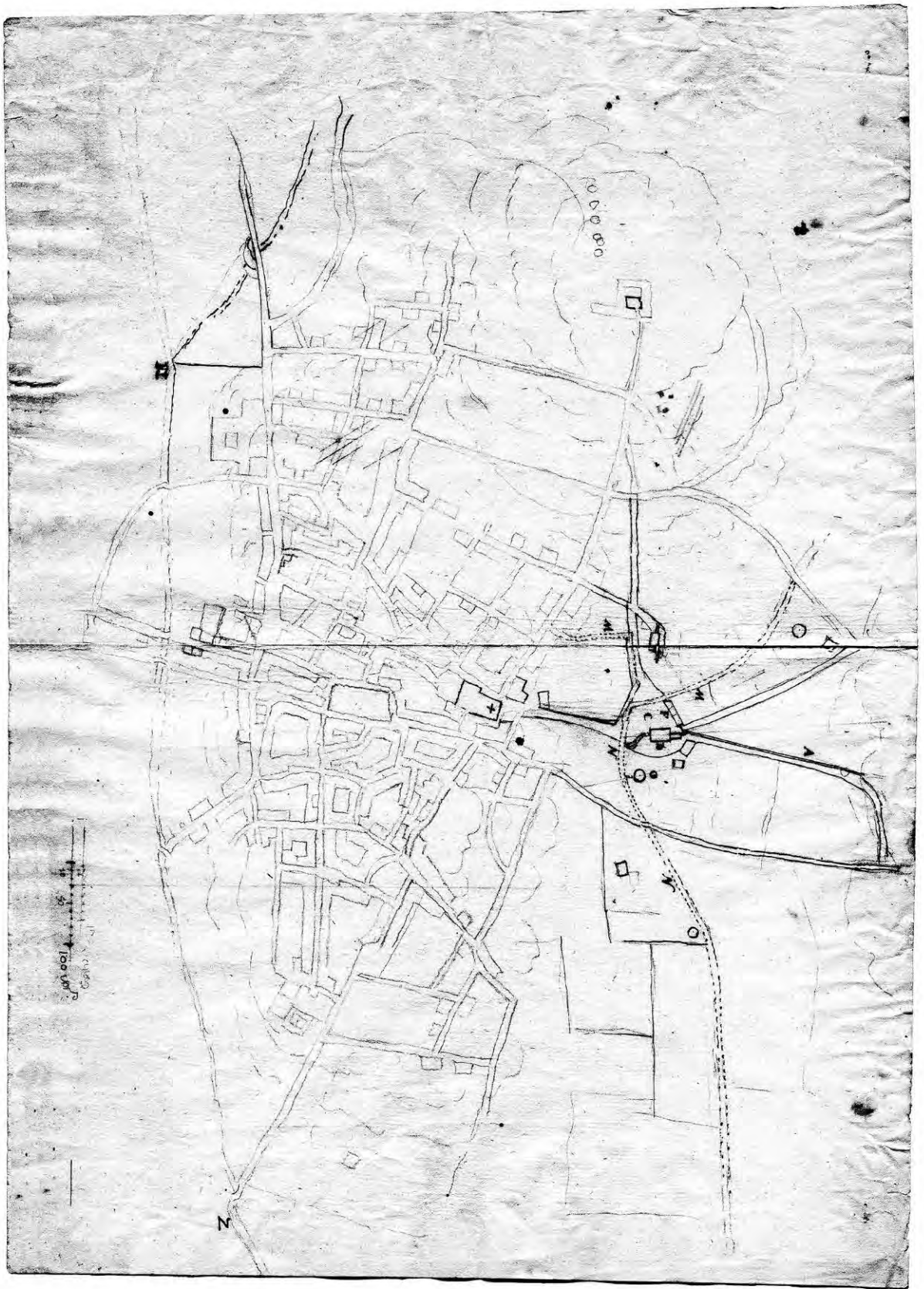

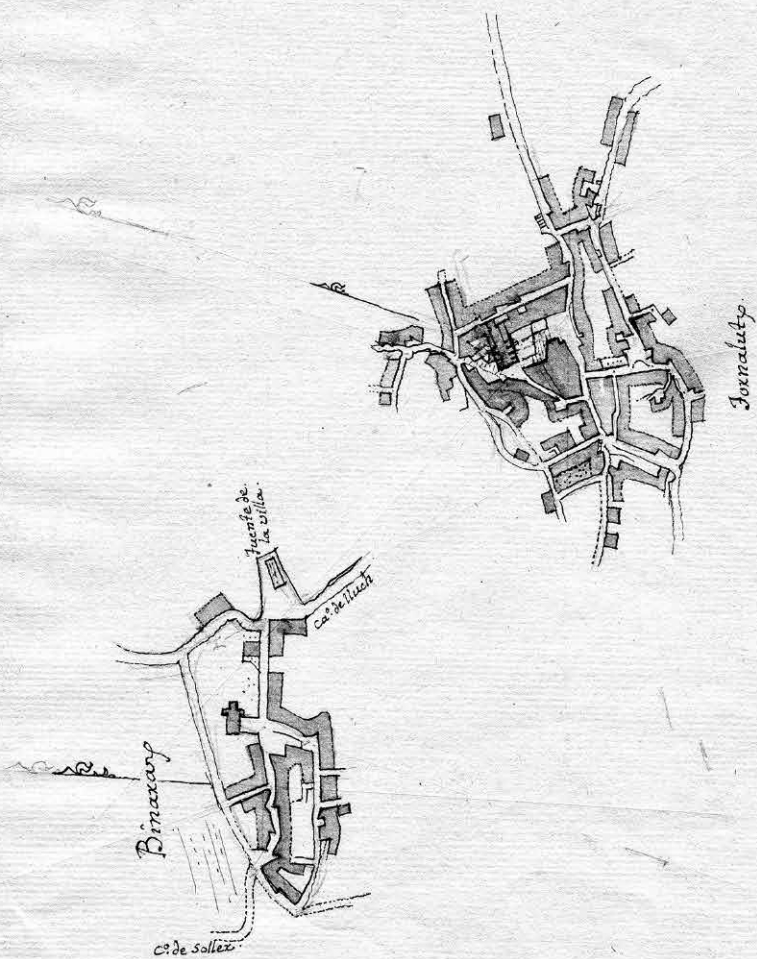
Calle de la Cruz
Calle de la Cruz

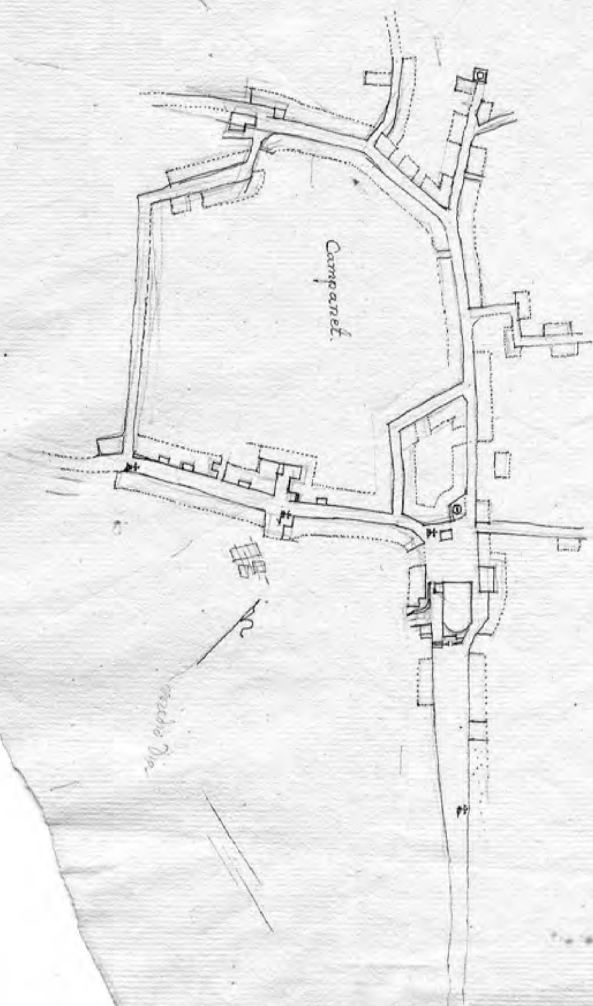
El pais para el Reino

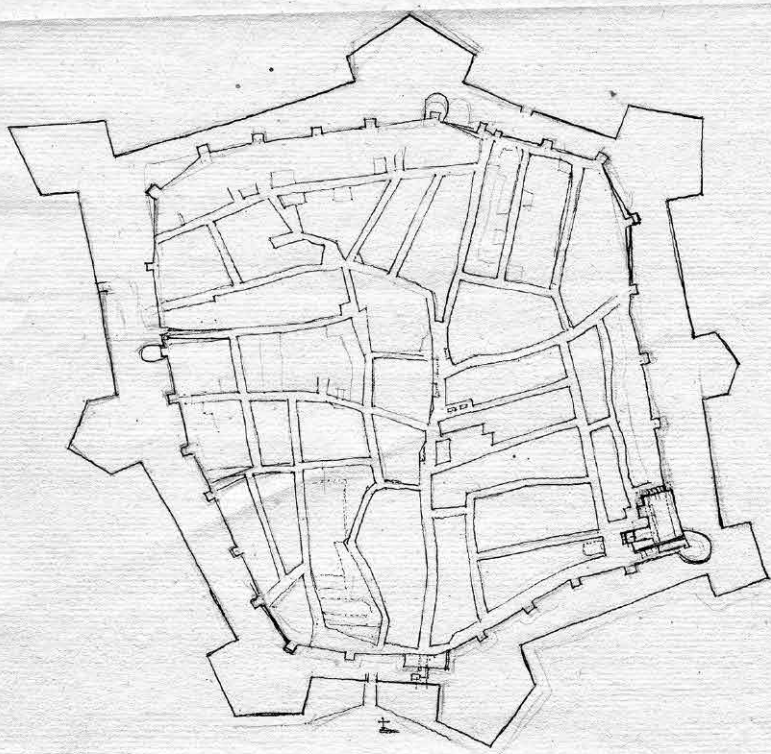

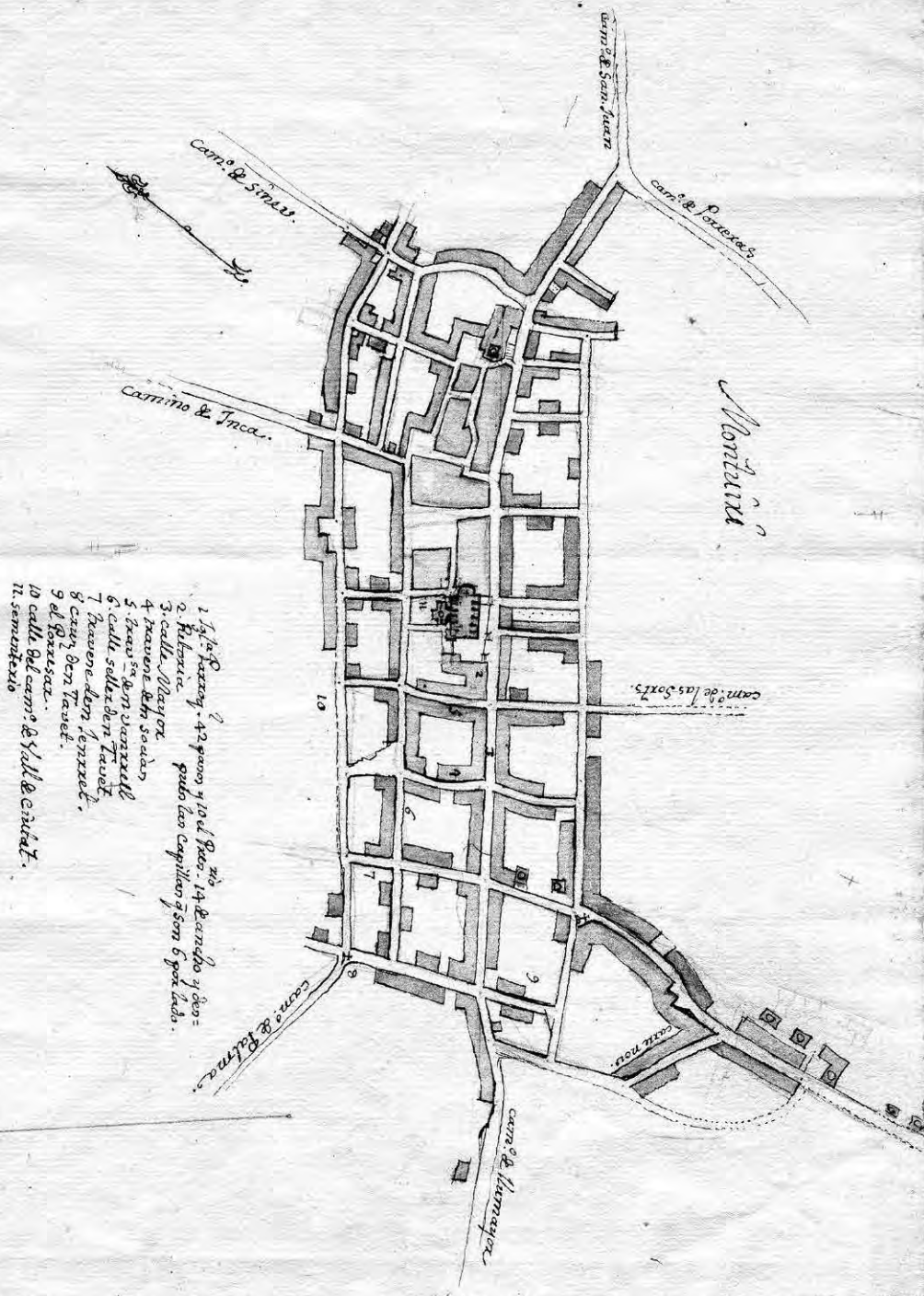

Q. 2. 1. 1. 1. 1.

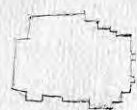

Manacor.

Murallas de la ciudad.

Ciudad de la S. S.

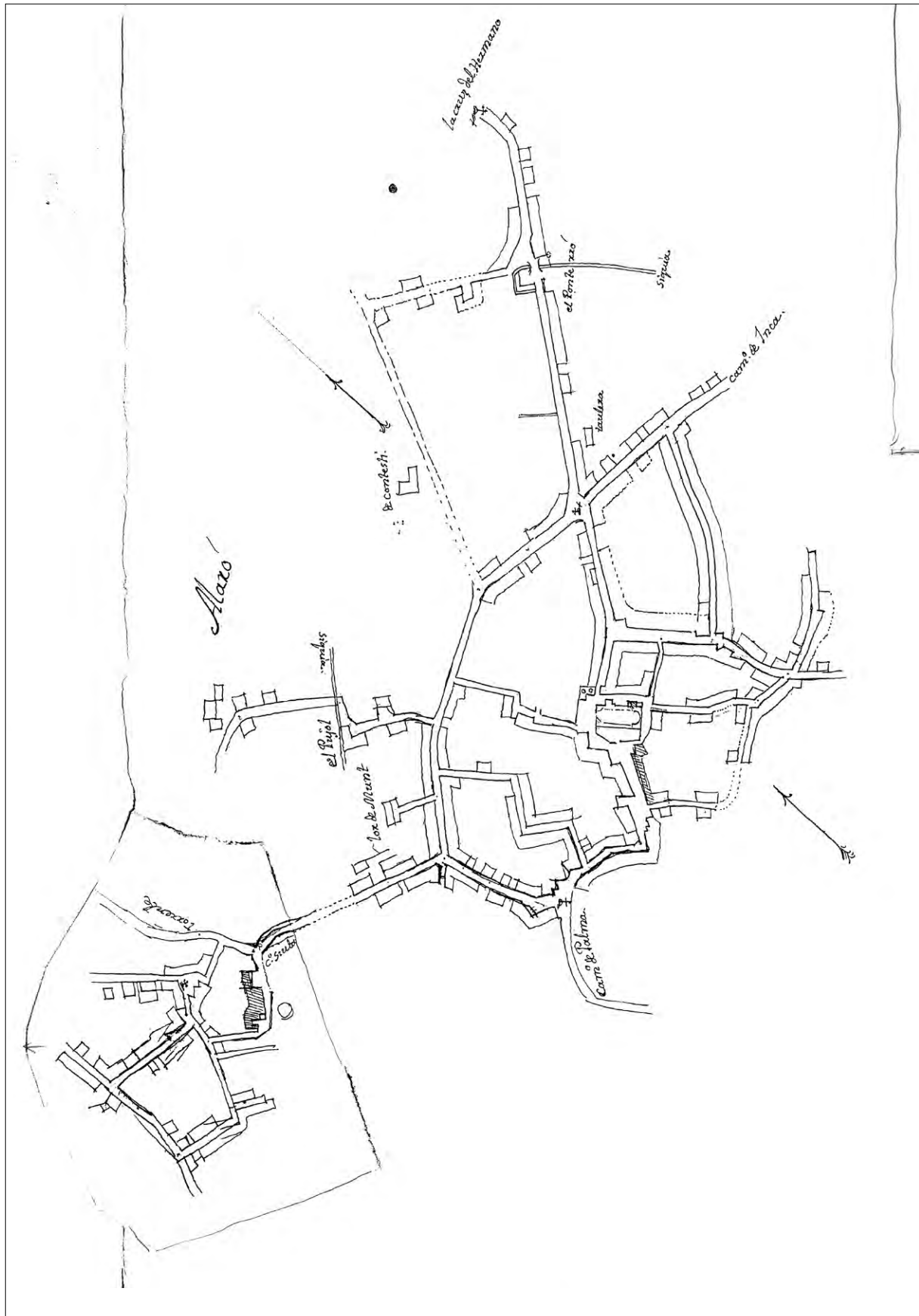
La iglesia de San Juan, que tiene en su interior
el sepulchro de San Juan.

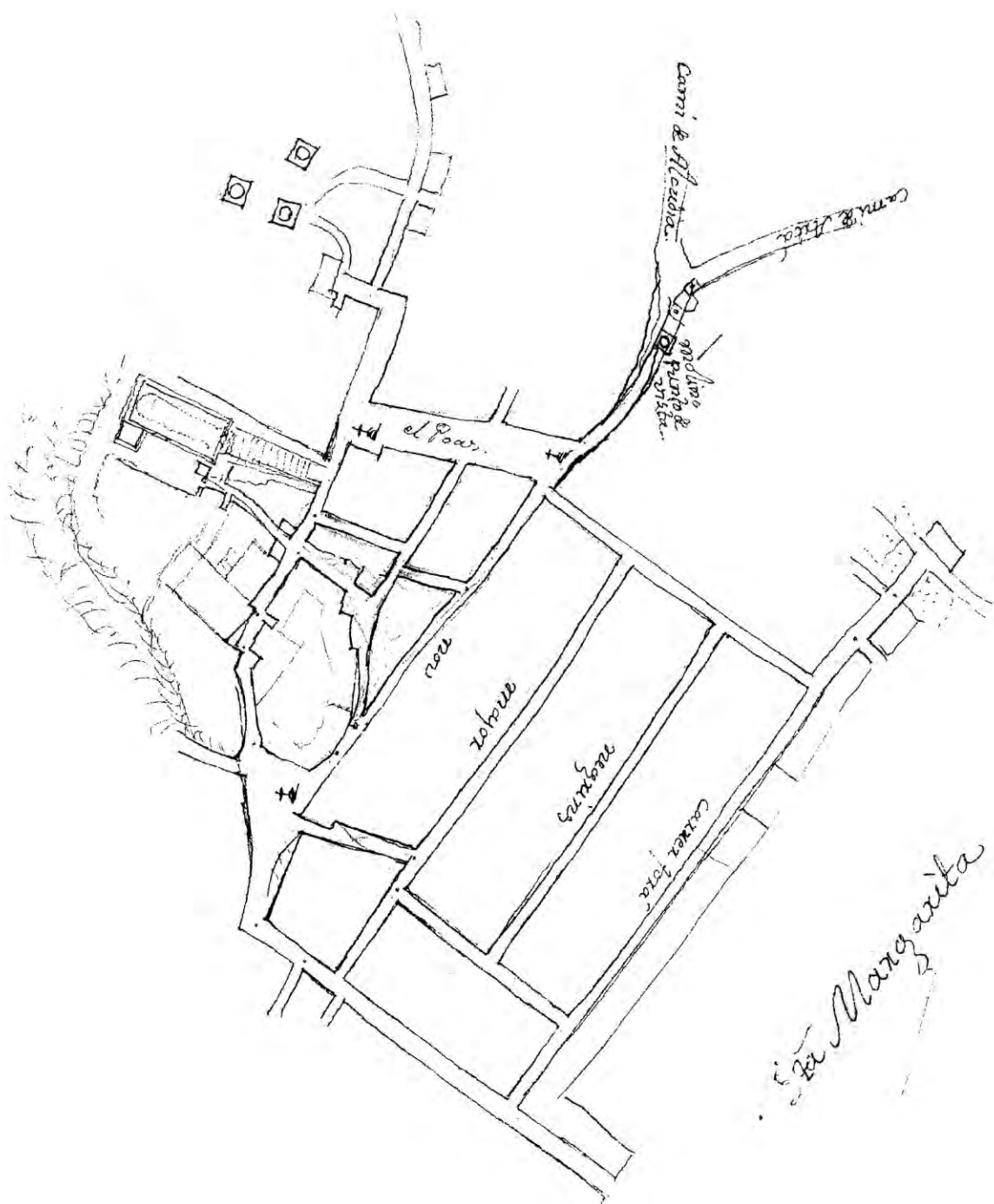

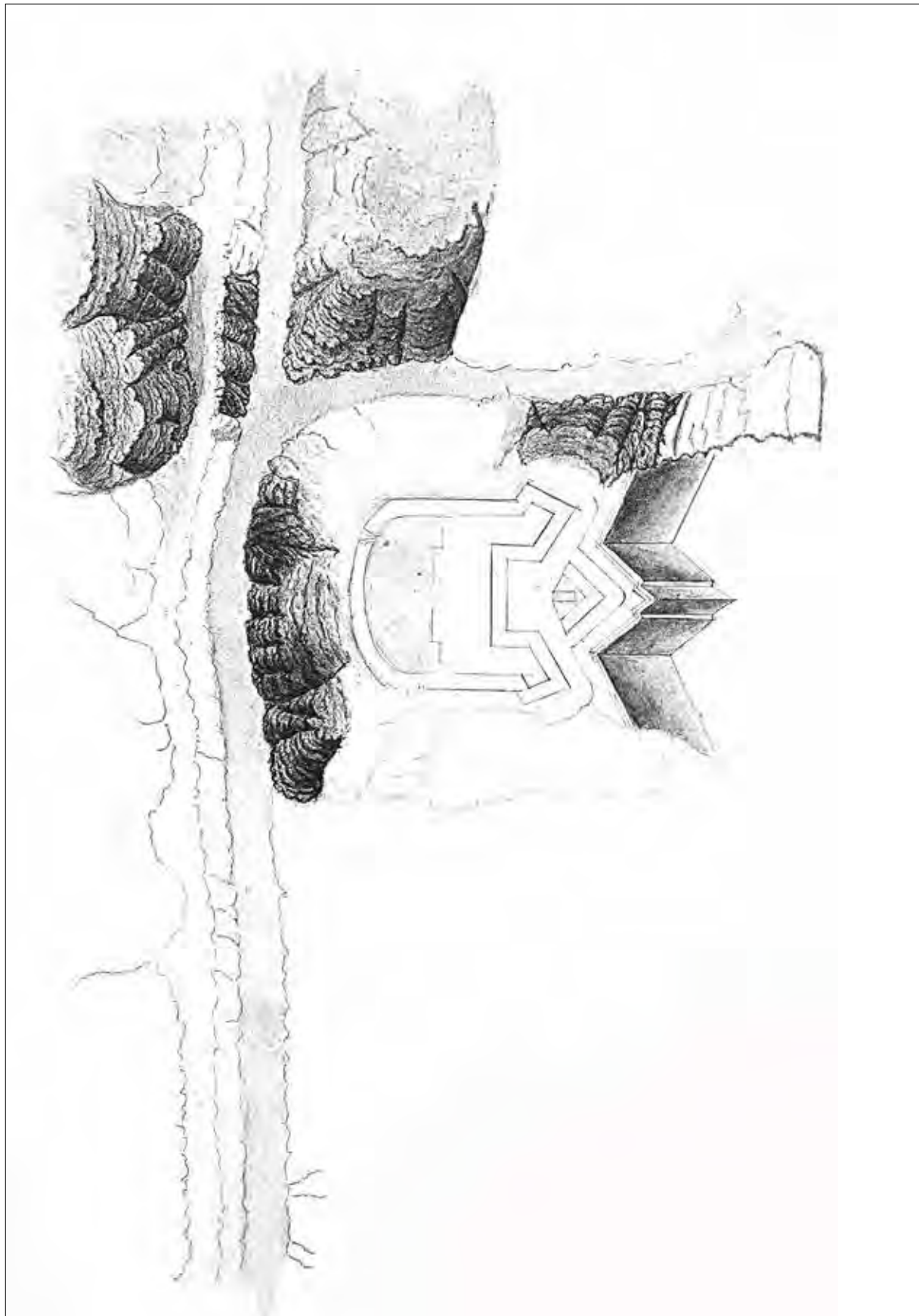
- 1. La torre
- 2. C. de San Juan
- 3. C. de San Juan
- 4. C. de San Juan
- 5. C. de San Juan
- 6. C. de San Juan
- 7. C. de San Juan
- 8. C. de San Juan
- 9. C. de San Juan
- 10. C. de San Juan
- 11. C. de San Juan
- 12. C. de San Juan
- 13. C. de San Juan
- 14. C. de San Juan
- 15. C. de San Juan
- 16. C. de San Juan
- 17. C. de San Juan

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència del Coneixement

